

ਵਰਿਆਮ

ੴਵਾਂ ਸਾਲ
ਅਕਤੂਬਰ ੨੦੨੦

ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ ਮਾਂਝ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੪
ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।
ਅਸੁਨਿ ਪ੍ਰੇਮ ਉਮਾਹੜਾ ਕਿਉ ਮਿਲੀਐ ਹਰਿ ਜਾਇ॥
ਮਨਿ ਤਨਿ ਪਿਆਸ ਦਰਸਨ ਘਣੀ ਕੋਈ ਆਣਿ ਮਿਲਾਵੈ ਮਾਇ॥
ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਹਉ ਤਿਨ ਕੈ ਲਾਗਾ ਪਾਇ॥
ਵਿਣੁ ਪ੍ਰਭ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ ਦੂਜੀ ਨਾਹੀ ਜਾਇ॥
ਜਿੰਨ੍ਹੀ ਚਾਖਿਆ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸੁ ਸੇ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਰਹੇ ਆਘਾਇ॥
ਆਪੁ ਤਿਆਗਿ ਬਿਨਤੀ ਕਰਹਿ ਲੇਹੁ ਪ੍ਰਭੂ ਲੜਿ ਲਾਇ॥
ਜੋ ਹਰਿ ਕੰਤਿ ਮਿਲਾਈਆ ਸਿ ਵਿਛੁੜਿ ਕਤਹਿ ਨ ਜਾਇ॥
ਪ੍ਰਭ ਵਿਣੁ ਦੂਜਾ ਕੋ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਸਰਣਾਇ॥
ਅਸੂ ਸੁਖੀ ਵਸੰਦੀਆ ਜਿਨਾ ਮਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ॥੮॥

40/-

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ— ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਡ ਮੰਤਰੀ ਰਾਣਾ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਆਏ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਨਡੋਰ ਅਤੇ ਆਊਟਡੋਰ ਸਟੇਡਿਅਮ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ।

ਵਰਿਆਮ

ਅਕਤੂਬਰ - ੨੦੨੦
ਜਿਲਦ-੪੫
ਅੰਕ- ੧੨

ਬਾਨੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਸ੍ਰ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ 'ਵਰਿਆਮ'
ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰ

ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਰਜਵੰਤ ਕੌਰ
ਮੋਬਾਇਲ : 98786-16996,
98143-18720

ਦਫਤਰ ਦਾ ਪਤਾ:	Office Address :
ਮਾਸਿਕ ਵਰਿਆਮ	Monthly WARYAM
ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ	
(ਸਾਹਮਣੇ ਸੈਂਟਰਲ ਟਾਊਨ)	Ladowali Road.
ਜਲੰਧਰ- ੧੪੪੦੦੧	Opp. Central Town, Jalandhar-144001
ਫੋਨ-:੦੧੮੧- ੨੨੨੨੫੪੩	Ph. :0181-2222543 (O)

ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਦਰ

ਇਹ ਅੰਕ	੪੦-੦੦ ਰੁਪਏ
ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ	੪੦੦-੦੦ ਰੁਪਏ
ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ	੧੦੦੦੦-੦੦ ਰੁਪਏ
ਵਿਦੇਸ਼ ਲਈ ਹਵਾਈ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ	੫੦ ਪੌਂਡ ਜਾਂ ੬੦ ਡਾਲਰ ਅਮਰੀਕੀ (ਸਾਲਾਨਾ)

ਚੈਕ ਡਰਾਫਟ ਕੇਵਲ Waryam ਦੇ ਨਾਂਅ ਤੇ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ

ਵਰਿਆਮ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਲਈ ਪਰਵਾਨ

'ਵਰਿਆਮ' ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰਬਰ ੩-੧-੭੭ ਐਡੀਟਰਜ਼, ਮਿਤੀ ੩-੩-੭੭ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ।

ਤਤਕਰਾ

WARYAM Current A/C No.
607201010050208
IFSC/RTGS Code :UBIN0560723
Union Bank of India Rama Mandi Jalandhar City
E-mail : editor@waryam.com,
drrajwant@waryam.com,
jagdishsinghwariam@gmail.com
drrajwant@gmail.com

ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਅਤੇ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ

ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਜੀਵ ਹੈ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਫਲ ਦੇਹ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਲਏ।

ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਸਤੇ ਹਿਰਦੇ 'ਚੋਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿ ਬਦਬੂਆਂ ਕੱਢੀਆਂ ਜਾਣ। ਸੱਤ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਪ੍ਰੇਮ, ਵੈਰਾਗ ਵਰਗੀਆਂ ਖੁਸ਼ਬੂਆਂ ਵੱਧਣ ਤਾਂ ਹੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਬਰਕਤ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਜੇ ਧਨ ਜੁੜ ਵੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਬੇਚੈਨੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ–

ਪ੍ਰਵਚਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਦੀ ਬੜੀ ਮਹਿਮਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਂਦੇ ਸਨ – ਆਪਿ ਜਪਹੁ ਅਵਰਾ ਨਾਮ ਜਪਾਵਹੁ

ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਸਨ

ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਸਦਾ ਸੁਖਦਾਈ।
ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਦੁਖੁ ਪਾਵੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਬਾਰੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ–

ਚੰਦਨ ਠੰਡਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੰਦ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਠੰਡਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਿਆਲ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਠੰਡ ਬਹੁਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਠੰਡ ਮਨ ਦੀ ਸੜਨ ਨੂੰ, ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਮਨ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇੱਕ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ–

ਚੰਦਨ ਚੰਦੁ ਨ ਸਰਦ ਰੁਤਿ ਮੂਲਿ ਨ ਮਿਟਾਈ ਘਾਂਮ।।
ਸੀਤਲ ਥੀਵੈ ਨਾਨਕਾ ਜਪੰਦੜੋ ਹਰਿ ਨਾਮ।।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਚਾਲੀਆ ਤਪ ਸਾਢੇ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ 10 ਸਾਉਣ ਤੋਂ 20 ਭਾਦਰੋਂ ਤੱਕ ਰੋਪੜ ਵਾਲੀ ਨਹਿਰ ਤੇ 1963 ਬਿਕਰਮੀ 'ਚ ਕੀਤਾ। (ਸੰਤ ਤਰਨ ਸਿੰਘ ਵਹਿਮੀ, ਜਸ ਜੀਵਨ)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਠਿਨ ਤਪ ਕਰਕੇ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। (ਇਸਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵੇਰਵਾ ਅੰਦਰ ਛਪੇ ਲੇਖ 'ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ' ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹੋਗੇ) ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਮਾਤਾ ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਲੈ ਲਈ। ਹਰ ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਅੱਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਹਾਜਰਾ ਹਜ਼ੂਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੂਰੀ ਨਿਸ਼ਠਾ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਣਗਹਿਲੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਨ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਿਰਫ ਨਾਮ ਦਾ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ

ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ ਸੰਗਿ ਓਹੁ ਧੋਪੈ ਨਾਵੈ ਕੈ ਰੰਗਿ।

ਇਹ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੱਸੂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਚਾਰ ਪੰਜ ਦਿਨ ਚਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਿਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਦੀਵਾਨ, ਕਥਾ, ਦੋਪਿਹਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀਆਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ, ਜੱਥੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬੈਠਕਾਂ, ਅਹਿਮ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ 24 ਘੰਟੇ ਅਟੁੱਟ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਮੇਲੇ ਦੀ

ਸਮਾਪਤੀ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਲ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਰੰਭ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਮੰਦਰ ਵਿਖੇ 10 ਸਤੰਬਰ 2020 ਦਿਨ ਵੀਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ 3 ਵਜੇ ਨਾਮ ਸਿਰਮਨ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰੀ ਕੋਰੋਨਾ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਇਕੱਠੀ ਬੈਠ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਤਾਬਿਕ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬੈਠ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵੀ ਬਾਹਰੋਂ ਸੰਗਤ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਇਜ਼ਾਜਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਅਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਘਰ ਬੈਠੀ ਸੰਗਤ ਇਸ ਲਾਈਵ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀਆਂ ਦਾ ਰਸ ਭਿੰਨਾ ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਟਸਐਪ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਯੋਜਕ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਿਪੋਰਟ ਰੋਜ਼ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਸਭ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਵਡਭਾਗੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਕਟ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜਿਗਰੇ ਵਾਲੇ ਵੀ ਡੋਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਭ ਨੂੰ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸਹਾਰਾ ਬਖਸ਼ ਰਹੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਸਰੀਰ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਕਾਰਨ ਢਿੱਲਾ ਮੱਠਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਆਪ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁਖ ਸਾਂਦ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਠੀਕ ਹੋਣ ਦਾ ਵਰ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਬਲ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ਣ ਅਤੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਬੇੜੀ ਦੇ ਮਲਾਹ ਬਣ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਭਵਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਾਰ ਦੇਣ।

-ਰਜਵੰਤ ਕੌਰ

ਸੂਬਾ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ

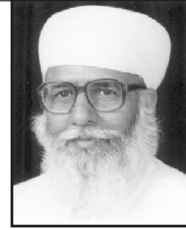
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ, ਅਤਿ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਸੂਬਾ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿੱਲੀ 67 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ 7 ਸਤੰਬਰ 2020 ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅਧਰੰਗ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਨ। ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਸੋਧ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਜੁਟੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰਹਿਤ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਜੁੜਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਥਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲਗਨ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਨ 1992 ਵਿੱਚ ਮਹਿਜ 39 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਸੂਬਾ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਸੇਵਾ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਨਾਲ ਬਾਖੂਬੀ ਨਿਭਾਈ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬੇਅੰਤ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਆਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਵੀ ਉਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਠਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਸਰੀਰਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਘਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਦੇ ਰਹੇ। ਸੂਬਾ ਜੀ ਦਾ ਭੋਗ 12 ਸਤੰਬਰ 2020 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਪਿਆ। ਸੂਬਾ ਜੀ ਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਘਾਟਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਬਖਸ਼ਣ। ਇਹੀ ਸਾਡੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਤੇ ਇਹੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਹੈ।

-ਰਜਵੰਤ ਕੌਰ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੇਖ

ਸ਼ਿਵ ਨਗਰੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ

-ਸ੍ਰ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ

ਸ੍ਰ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਰਿਪੋਰਟ ਨੁਮਾ ਲੰਮਾਂ ਲੇਖ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹਜੂਰੀ ਵਿੱਚ ਦਸੰਬਰ 1996 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਸ਼ਿਵ ਨਗਰੀ ਕਾਸ਼ੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਗਾਹੜ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਹਿਮ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਸੰਤਾਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਉੱਘੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ, ਅਭਿਨੰਦਨ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਸਹਿਤ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਗਾਉਂਦਾ ਇਹ ਲੇਖ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਅਵਸਰ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। - ਸੰਪਾਦਕ

ਬਨਾਰਸ, ਵਾਰਾਨਸੀ, ਕਾਂਸ਼ੀ ਜਾਂ ਸ਼ਿਵ ਨਗਰੀ-ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸਰੇਸ਼ਟ ਨਾਮ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਾ ਨੰਦ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਗੁਰੂ ਰਵੀਦਾਸ, ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੀ ਚਰਨ ਪਏ ਸਨ। ਪ੍ਰਯਾਗ (ਅਲਾਹਾਬਾਦ) ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ (ਗੰਗਾ-ਜਮਨਾ-ਸੁਰਸਤੀ) ਇਕ ਰੂਪ, ਵਿਰਾਟ ਗੰਗਾ ਹੋ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਬਨਾਰਸ ਹੀ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਬਨਾਰਸ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਮਨ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਰਾਜੇ ਹਰੀ ਚੰਦ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਧਾਰਨ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਂ-"ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਦੂਰ ਤੇਰੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵੇ ਪੰਡਤਾ..." ਅਤੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਕ ਗਰੰਥ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਗੰਗ-ਬਨਾਰਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਮੱਕੇ-ਕਾਅਬੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ-

"ਗੰਗ ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂਆ, ਮੁਸਲਮਾਣਾ ਮਕਾ ਕਾਬਾ"

ਅਤੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਤੇ ਕਬੀਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-

ਹੋਇ ਬਿਰਕਤੁ ਬਨਾਰਸੀ ਰਹਿੰਦਾ ਰਾਮਾਨੰਦੁ ਗੋਸਾਈਂ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵੇਲੇ ਉਠਿ ਕੈ ਜਾਂਦਾ ਗੰਗਾ ਨ੍ਹਾਵਣ ਤਾਈਂ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਆਪ ਵੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਕਬੀਰ ਨੇ ਇਸੇ ਥਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਕਿ-

"ਗੰਗਾ ਕੀ ਲਹਿਰਿ ਮੇਰੀ ਟੁੱਟੀ ਜੰਜੀਰ।"

ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਗਰੀ

ਇਸ ਕਾਂਸ਼ੀ ਨਗਰੀ ਬਨਾਰਸ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਤਿਲਕ ਲਾ ਕੇ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰਬੱਲਭ 'ਤੇ ਤਬਲਾ ਵਜਾਉਣ ਜਲੰਧਰ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜੋਸ਼, ਉਤਸੁਕਤਾ ਭਰ ਜਾਂਦੀ। ਬਨਾਰਸ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਡਿਤ ਸਾਮਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ (ਗੁਦਈ ਮਹਾਰਾਜ) ਵੀ ਆਉਂਦੇ। ਬਿਸਮਿੱਲਾ ਖਾਂ ਅਤੇ ਗਿਰਜਾ ਦੇਵੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਕਲਾਕਾਰ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਲੱਗਦਾ ਸਾਰਾ ਬਨਾਰਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ।... ਅਤੇ ਫੇਰ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਆਗਿਆ ਹੋਈ-'ਜਾਹ ਬਨਾਰਸ !' ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਬਨਾਰਸ ਗਿਆ, ਓਸੇ ਹੀ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲ, ਜਿਹਦੇ ਕੋਲ ਲੋਕ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਖਲੋ ਕੇ ਤਸਵੀਰ ਖਿਚਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਜਿਸਦੀਆਂ ਤਬਲੇ ਦੀਆਂ ਥਾਪਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਇਹ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਹੈ। (ਅਸਲ ਉਚਾਰਨ ਕਿਸਨ ਮਹਾਰਾਜ ਹੈ) ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਬੱਚੇ, ਜੋ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਸਨ, ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ, ਜੋ ਹੁਣ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਐਸੇ ਕਲਾਕਾਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ, ਜੋ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਮਾਸੂਮ ਜਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਰੋਂਦਾ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਹੱਸਦਾ ਵੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਵਰਚਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਤਰੱਦਦ ਕਰਨੇ ਪਏ। ਡਾਕਟਰ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੋਟਰ-ਸਾਈਕਲ ਦੇ ਝੂਟੇ ਵੀ ਦਵਾਏ...। ਬਨਾਰਸ ਵਿਚ ਦਿਲ ਲਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਪਾਪੜ ਵੀ ਵੇਲੇ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਫੇਰ ਦੂਸਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਇਹ ਬੱਚਾ ਸੀ-ਅੱਜ ਦਾ

ਸਟਾਰ ਕਲਾਕਾਰ ਪਿੰਕੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਯਾਦ ਹੈ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਯਾਤਰਾ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਵੀ ਕਿੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਉੱਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਖਤੇ-ਜਿਗਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਇਸ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਰਾਕਟ ਦੀ ਪੁਲਾੜ ਉਡਾਰੀ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਕਿਰਿਆ ਹੋ ਨਿਬੜੀ।

ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ

ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਬਨਾਰਸ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਸਾਰਾ ਬਨਾਰਸ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸਾਰਨਾਥ, ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੰਦਰ, ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਲਗੇ ਕਲਵਤਰਾਂ ਵਾਲੀ ਥਾਂ, ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਘਾਟ, ਹਿੰਦੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਣਿਆ ਮੰਦਰ ਦੇਖੇ। ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਥੋਕ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਵਿੱਚ ਸੜਦੇ ਮੁਰਦੇ, ਅਤੇ ਪਾਵਨ ਗੰਗਾ ਘਾਟਾਂ ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਹਿੱਤ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ ਬਾਂਸਾਂ ਨਾਲ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਰਿਕਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਰੱਖੇ ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਗੰਗਾ ਪਾਰ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਜਾਂ ਮਹੱਲ, ਜੋ ਹੁਣ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹੁਰਾ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਪੰਥੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅਸਥਾਨ ਬਹੁਤ ਸਾਦਾ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ ਦੀ ਰਾਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕਿਸ਼ਨ ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਖਿਆ। ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਭਿਨੰਦਨ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਤ ਸਭਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੁੱਟਿਆ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪੰਡਿਤ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਰਮਾ ਦਾ ਸੰਤੂਰ ਵਾਦਨ ਵੀ ਸੁਣਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਬੀਰ ਚੌਰਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਲੋਕ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹਰਬੱਲਭ ਤੇ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਬਨਾਰਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਹਰਬੱਲਭ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ। ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਟੇਜ ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਇਹ ਮੇਰੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਨੇ।" ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਹਾਇਕ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਖੁੱਭੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਫੇਰ ਲੰਮਾ ਗੈਪ ਪੈ ਗਿਆ। ਬਨਾਰਸ ਨਹੀਂ ਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਜਾਈਦਾ ਸੀ ਉਹ ਆਪ ਵੱਡੀਆਂ ਹਸਤੀਆਂ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਤੂਤੀ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਬਨਾਰਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਇਹ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮੇਲਾ

ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦਸੰਬਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਏਜੰਸੀਜ਼ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਸ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਨਾਰਸ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਉੱਥੇ ਪੁੱਜਾਂ। ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ...ਸਵਰਗੀ ਸੰਤ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਵਿੱਚ। ਹੋ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਮਹੱਲਾ ਰਾਮ ਕਟੋਰਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਡਾਲ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਛੱਤ ਤੇ ਲੱਗਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਘਰੇਲੂ ਤਰਜ਼ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਪੂਰਨ ਦੋਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਜਨ ਸੋਪੁਰੀ ਜਿਹੇ ਸੰਤੂਰ ਵਾਦਕ ਅਤੇ ਪਿੰਕੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਜਿਹੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਵੀ ਆਏ ਸਨ। ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਆਂ ਤਬਲੇ ਤੇ ਥਾਪਾਂ ਉਵੇਂ ਦੀਆਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਤਾਜ਼ਾ ਸਨ, ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ ਵਰਗੀਆਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਖਾਏ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਨੇ ਭੈਰਵ, ਮਲਹਾਰ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਰਗਮਾਂ ਗਾ ਕੇ ਸੁਣਾਈਆਂ ਸਨ। ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਗਾਇਨ ਵੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਤੋਂ ਰਾਤ ਤੱਕ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੋਏ ਸਨ।

ਮੁੜ ਯਾਤਰਾ

ਇਸ ਵਾਰ ਮੁੜ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਫਿਰ ਬਨਾਰਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੇਵਕ ਸੰਤ ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ। ਜਲੰਧਰ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀ ਉਤਸਵ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅੱਠ ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਕੇ ਦੱਸ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਾਸਤੇ ਰੇਲ ਫੜ੍ਹੀ।

ਆਪਣੀ ਵਲੈਤ ਤੋਂ ਆਈ ਸਪੁਤਰੀ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਗਿਆਰਾਂ ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਸਵਾਗਤ ਕਰਕੇ 12 ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਗੱਡੀ ਫੜੀ ਬਨਾਰਸ ਵਾਸਤੇ। ਨਿਸਚਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ ਤੇ ਉਸਤਾਦ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਜੱਥੇ ਨੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਥਾਈਲੈਂਡ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਡਾਲਟੰਨ ਗੰਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਨਾਰਸ ਪੁੱਜਣਾ ਸੀ। ਕਰਨਾ ਰੱਬ ਦਾ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਕੋਈ ਸਵਾਰੀ ਨਾ ਲੱਭੇ ਅਤੇ ਜੇ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨਾਲ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਹਿ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਗੱਡੀ ਦੇ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਮਸਾਂ ਹੀ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਪੁੱਜੇ। ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਐਕਸਪਰੈਸ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੰਦਰ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਹੈ, ਇਹ ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਪਹੁੰਚਦੀ ਸੀ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਲੇਟ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਉਸਤਾਦ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਥ ਬਹੁਤ ਸੁਖਾਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਜਿੱਥੇ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਗੱਲਬਾਤ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਵਾਦਲੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਅੰਗ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਗਮਾਂ ਵਾਂਗ ਯਾਦ ਹਨ ਅਤੇ ਫੇਰ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ...ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਐਸੀ ਫਿਰਕੀ ਘੁਮਾਉਣਗੇ ਕਿ ਉਹ ਲਤੀਫ਼ਾ ਲਗੇਗੀ। 13 ਦਸੰਬਰ ਸਵੇਰੇ 7 ਵਜੇ ਅਸੀਂ ਵਾਰਾਨਸੀ (ਬਨਾਰਸ) ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਪੁੱਜੇ, ਪਰ ਮਾਰ ਲਿਆ ਕਾਹਲੀਆਂ ਨੇ। ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਆਪ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਉਡੀਕਿਆ ਹੀ ਨਾ.. ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਝਾਕ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਖਲੋ ਗਏ। ਰਿਕਸ਼ਿਆਂ ਵਾਲੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੇ ਰਹੇ। ਸਰਦੀ ਤੋਂ ਬੱਚਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਚਾਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁੱਕਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਗੋਰੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਕੈਮਰਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਵਧੀਆ ਮਾਡਲ ਸਾਂ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨ-ਪਹੀਏ ਸਕੂਟਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਲੱਭ ਲਿਆ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਅਸਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ।...ਅਸੀਂ ਪੂਰੇ ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਬਨਾਰਸ ਪੁੱਜ ਗਏ ਸਾਂ। 15 ਤਰੀਕ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਹੀ ਸਾਲ ਭਰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੈਅ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗਣੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਸੀ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਦਿਆਲਾ ਬਨਾਰਸ ਵਿੱਚ "ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪੀਠ" (ਗੁਰੂਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚੇਅਰ) ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨੀ ਸਮਾਰੋਹ।... ਫੇਰ ਘਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ... ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦੋ ਦਿਨ ਪੰਡਿਤ ਕੰਠੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਰੋਹ ਪਬਲਿਕ ਹਾਲ ਵਿੱਚ...। ਬਾਕੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ। ਅਤੇ ਵਾਪਸੀ 18 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ।

ਨਹਾ ਧੋ ਕੇ ਨਾਸ਼ਤੇ ਦੀ ਮੇਜ਼ ਤੇ ਗਏ...ਤਿੰਨ ਭਰਾਵਾਂ ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕੀਤਾ... ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਅੱਜ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲਾਜ਼ਮੀ ਆਰਾਮ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੋਂ ਠੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਗਏ ਸਾਂ, ਬਨਾਰਸ ਸਵੈਟਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਗੰਗਾ ਤੀਰ

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ (ਉਸਤਾਦ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੈਂ) ਗੰਗਾ ਤੱਟ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਭਾਵੇਂ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੰਗਾ ਉੱਤੇ ਬੇੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ, ਉਸ ਦਿਨ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਗੰਗਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਵੇਹਲੇ ਕੀ ਕਰਦੇ? ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ ਰਿਕਸ਼ਾ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਸੀ। ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਰਮਣੀਕ ਇਲਾਕੇ ਲਹੁਰਾ ਬੀਰ ਤੋਂ ਰਿਕਸ਼ਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਦੇ ਲਾਗੇ ਚੌਕ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਗਏ। ਅੱਗੋਂ ਭੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਂਦੇ ਮੁੱਖ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਗੰਗਾ ਘਾਟ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਮਿਲਿਆ, ਜੋ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵੱਖਰੇ ਰਸਤੇ ਥਾਣੀਂ ਗੰਗਾ ਜੀ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਸਾਹਮਣੇ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਸਫੱਈਆ (ਸਫ਼ਾਈ) ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚੱਲ ਪਏ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲੱਗਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਗੰਗਾ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ। ਦਰਅਸਲ ਇਸ ਰਸਤੇ ਥਾਣੀਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਜਿਸ ਘਾਟ ਤੇ ਪੁੱਜ ਜਾਣਾ ਸੀ ਉੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਘਾਟ ਤੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਉਸ ਸਾਨੂੰ ਟਿਕਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਸਗੋਂ ਨੱਈਆ ਵਿੱਚ ਸੈਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ 'ਖਵੱਈਏ' ਆਏ ਸੈਰ ਕਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ। ਅੰਤ ਅਸੀਂ ਘਾਟਾਂ ਦੀ ਸੈਰ ਨੂੰ ਪੈਦਲ ਹੀ ਤੁਰ ਪਏ। ਇੱਥੇ ਮੇਲੇ ਲਗੇ ਸਨ। ਕਿਤੇ ਅੰਤਿਮ ਕਿਰਿਆ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਿਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨ, ਕਿਤੇ ਜੋਤਸ਼ ਤੇ ਕਿਤੇ ਕੁਝ। ਜਿਵੇਂ ਕਚਿਹਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਰਜ਼ੀ-ਨਵੀਸਾਂ ਦੇ ਤਖ਼ਤਪੋਸ਼ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਪਾਂਡਿਆਂ ਦੇ ਤਖ਼ਤਪੋਸ਼ ਸਨ। ਦੂਰ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਤੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦੀ

ਭਰਮਾਰ ਸੀ। ਦੂਰ ਤਕ ਗੰਗਾ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਬਣੇ ਘਾਟਾਂ ਦੇ ਸਿਲਸਲੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਸੀ। ਢਿੱਲੇ ਸਾਧਾਰਨ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮਾਇਆ ਭੋਟਣ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਦੂਰ ਤਕ ਤੁਰਦੇ ਗਏ...ਤੁਰਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਥੱਕ ਕੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਬੈਠ ਗਏ। ਉਂਝ ਅਸੀਂ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਇੱਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਅਤੇ ਚਿੱਟੇ ਦਸਤਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਆਕਰਸ਼ਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸਾਂ। ਬਦੇਸ਼ੀ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦੇ ਕੈਮਰਿਆਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਵੀ। ਇੱਥੇ ਘਾਟ ਤੇ ਗੁੱਲੀ ਡੰਡੇ ਦੀ ਖੇਡ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੱਚੇ, ਜੁਆਨ, ਪੰਡੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ ਸਫਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗਊਆਂ ਅਤੇ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦਾ ਮੈਲਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ।

ਵਾਪਸ ਅਸੀਂ ਪੈਦਲ ਹੀ ਆਉਣ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਕੀਤਾ। ਭਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਤੁਰਦੇ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸਾਂ...ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਘੰਟਾ ਪੌਣਾ ਘੰਟਾ ਤੁਰ ਵੀ ਲਵਾਂਗੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸੈਰ ਵੀ ਵਧੀਆ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਬਨਾਰਸ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖ ਲਵਾਂਗੇ ਤੇ ਸਮਾਂ ਵੀ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂਗੇ। ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਤੁਰਨ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਸਮਝਿਆ ਸੀ ਅਸੀਂ ਲਹੁਰਾ ਬੀਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵੀ ਹੈ, ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵੀ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਬਰਾਤ ਨੇ ਸਾਰਾ ਟਰੈਫ਼ਿਕ ਜਾਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਟਿਊਬ ਲਾਈਟਾਂ ਦੀਆਂ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਬੈਂਡ ਪਾਰਟੀ ਧੁਨਾਂ ਵਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਾਹਮਣੇ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਡਿਓਡੀ ਬਲਬਾਂ ਨਾਲ ਜਗਮਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਅੰਦਰ ਬਰਾਤ ਨੇ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ-ਇਹ ਇਮਾਰਤ ਕਿਹੜੀ ਸੀ? ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ-ਜੀ ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਜਿਹੜੇ ਆਪਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਪੁੱਜ ਗਏ ਲੱਗਦੇ ਸਾਂ, ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਏ। ਅੱਖਾਂ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਭੇਦ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੁੱਛਿਆ-ਲਹੁਰਾ ਬੀਰ ਕਹਾਂ ਹੈ?... ਵੋਹ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈ! ਮਸਾਂ ਉਸ ਭੀੜ ਵਾਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਫੇਰ ਕਿਤੇ ਰਿਕਸ਼ਾ ਫੜਿਆ। ਜਦੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਨੇ ਮੋੜ ਕੱਟਿਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਦੀ ਗਲਤੀ ਯਾਦ ਆ ਗਈ।

ਬਨਾਰਸ ਭਰਮਣ

ਅਗਲਾ ਦਿਨ 14 ਦਸੰਬਰ 1996 ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਵਿਹਲਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਸ਼ਾਮੀਂ ਹੀ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਖਾਲੀ ਕਮਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਲੰਗਰ ਪੱਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਬਲਿਆਂ-ਸਿਤਾਰਾਂ-ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਨਾਲ ਗੀਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਹਿਕਹਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕੱਪੜੇ ਧੋਤੇ ਸੁੱਕਣੇ ਪਾਏ ਅਤੇ ਪਰੈਸ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਾਲਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੰਗਤ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਦਾ ਵਿਹਲਾ ਦਿਨ ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਟਰੱਕ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਕਲ੍ਹ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਹ ਬਣਿਆ ਕਿ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੋਧੀ ਅਸਥਾਨ ਸਾਰਨਾਥ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਗੰਗਾ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਮਹੱਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਉਂਝ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵੱਲ ਸਨ। ਮੈਂ ਤੇ ਉਸਤਾਦ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਟਰੱਕ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਸੱਜੇ ਸਾਡੇ ਯੁਵਾ ਡਰਾਈਵਰ ਸੀ ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਕਲੀਨਰ। ਕਲੀਨਰ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਹਾਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਗੱਡੀ ਦਾ ਹਾਰਨ ਠੀਕ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਤਾਂ ਵਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾਕਾਰ ਸਨ। ਗੱਡੀ ਚਲਦੀ ਤੋਂ ਅੱਗੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹਾਰਨ ਤਾਂ ਵੱਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਕਲੀਨਰ ਬਾਹਰ ਬਾਰੀ ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਖੜਾਕ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਕਹਿੰਦਾ-"ਓਏ ਸੈਕਲ...ਜਾ-ਜਾ-ਜਾ, ਓਏ ਸਕੂਟਰ ਜਾ-ਜਾ-ਜਾ।'' ਉਹ ਬਾਰ ਬਾਰ 'ਓਏ ਓਏ' ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਅਸੀਂ ਉਸਦਾ 'ਓਏ ਸੈਕਲ' 'ਓਏ ਸਕੂਟਰ' ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਹੱਸ ਛੱਡਦੇ। ਜਾ-ਜਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਡਰਾਈਵਰ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਚੌਂਕ ਵਿੱਚ ਸਿਪਾਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ-ਪਾਸੜ ਟਰੈਫਿਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੱਡੀ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਦੂਰੋਂ ਰਸਤਾ ਲੰਮਾ ਪੈਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਛੋਟੇ ਡਰੈਵਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੱਸਾਂ ਦਾ ਨੋਟ ਕਲੀਨਰ ਬਾਬੂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ-ਜਾ ਕਰ ਕਹੋ ਬਾਬਾ ਲੋਗ ਹੈਂ ਸਾਰਨਾਥ ਜਾ ਰਹੇ ਹੈਂ। ਉਹ ਨਿਕਚੂ ਸੇਵਕ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਪਾਹੀ ਕੋਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਭ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨੋਟ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਪਾਹੀ ਬਾਬੂ ਚੌਂਕ ਛੱਡ ਕੇ ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਚਲੋ ਚਲੋ'...

ਤੇ ਟਰੱਕ ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਚੌਂਕ 'ਚੋਂ ਇਵੇਂ ਲੰਘ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਕਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰਨਾਥ

ਸਾਰਨਾਥ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਬੋਧ ਮੰਦਰ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਭਗਵਾਨ ਬੁੱਧ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮੂਰਤੀ ਬਰਾਜਮਾਨ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਘਾਹ ਵਾਲੇ ਮੈਦਾਨ (ਲਾਅਨ) ਹਨ, ਬੂਟੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੈ ਅਗੇ ਵੀ ਕਈਆਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਇੱਥੇ ਭਗਤੀਭਾਵ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੇ ਬੋਧੀ ਭਿਕਸ਼ੂ ਇੱਥੇ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਟਿਕਾਅ ਵਾਲੀ ਜਗਹ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਤੁਰ ਕੇ ਬੈਠ ਕੇ ਅਨੰਦ ਮਾਨਣ ਵਾਲਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਯਾਤਰੂਆਂ ਦਾ ਵੀ ਤਾਂਤਾ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਖੁਦਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵੀ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਖੁਦਾਈ ਵਾਲੀ ਜਗਹ ਵੀ ਪਈ ਹੈ ਪੁਰਾਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹਨ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਸ਼ਿਲਾ ਲੇਖ ਵੀ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਅੱਜ ਜੋ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਡਾਕ ਟਿਕਟਾਂ ਤੇ ਤਿੰਨ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ੇਰ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਇੱਕ ਪੱਥਰ ਦੀ ਲਾਟ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਚਾਰੋਂ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਥੱਲੇ ਚੌਵੀ ਤਾਰਾਂ (ਲਾਈਨਾਂ) ਵਾਲਾ ਚੱਕਰ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਚੱਕਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਝੰਡੇ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਕੱਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਲਾ ਕ੍ਰਿਤੀ, ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਚੱਕਰ, ਸਮਰਾਟ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਬਣਵਾਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਚੱਕਰ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਅਸ਼ੋਕ ਚੱਕਰ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਪੱਥਰ ਇੱਥੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਇੱਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖੇ ਹਨ। ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿੱਕੇ ਵੀ ਪਏ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਮਿਲੇ ਸ਼ਿਲਾ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਜਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਬਦਲਵੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਪੁਰਾਤਤਵ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੋਰਡ ਲੱਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ 'ਕ' ਅੱਖਰ ਪੰਜ ਹਜਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਵੇਂ ਦਾ ਸੀ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲ ਕੇ ਅੱਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਇਵੇਂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਸਭ ਨੇ ਵੇਖਿਆ।

ਕਾਸ਼ੀ ਨਰੇਸ਼ ਦਾ ਮਹੱਲ

ਸਾਰਨਾਥ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਰੁਕ ਕੇ ਕੁੱਝ ਚੱਲ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਰੁੱਕ ਕੇ ਅਤੇ ਲੱਭਦੇ ਗਵਾਚਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲੱਭ ਕੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਟਰੱਕ ਵਿੱਚ 'ਲੱਦ' ਕੇ ਅਸੀਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਨਰੇਸ਼ ਦੇ ਮਹੱਲ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾਏ। ਟਰੱਕ ਦਾ 'ਹਾਰਨ' ਫੇਰ ਵੱਜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਓਏ ਓਏ ਕਰਦਾ। ਭੀੜ 'ਚੋਂ ਰਾਹ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਇਹ ਗੰਗਾ ਮਈਆ ਜੀ ਦੇ ਪੁਲ ਤੋਂ ਲੰਘਿਆ। ਇਹ ਪੁਲ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਤੇ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਮੀਲਾਂ ਤੋਂ ਦਿਸਣ ਵਾਲਾ। ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਰੇਲ ਚੱਲਦੀ ਹੈ। ਰੇਲ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਸੜਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਚੇ ਗੰਗਾ ਮਈਆ। ਗੰਗਾ ਮਈਆ ਪਾਪ ਧੋਂਦੀ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਗੰਦ ਪਿਆ ਸੀ। ਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਨਾ ਸਰਕਾਰ, ਨਾ ਟੂਰਿਜ਼ਮ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਇਸ ਗੰਦ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਯਾਤਰੀ ਇੱਧਰ ਨੂੰ ਤੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਟਰੱਕਾਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਟਰੱਕ ਇੱਕ ਹੋਰ ਟਰੱਕ ਨਾਲ ਖਹਿ ਵੀ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਟਰੱਕ ਵਾਲੇ ਨੇ ਲਫੜਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਟਰੈਫਿਕ ਸਿਪਾਹੀ, ਜਾਮ ਰੋਕਣ ਲਈ ਗੱਡੀਆਂ ਤੋਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਟਰੈਫਿਕ ਦਾ ਭਾਰੀ ਰਸ਼ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਦੂਜੇ ਟਰੱਕ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਚਾਂਸ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਝ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੰਦਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਝਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਮੁਗਲ ਸਰਾਏ ਵਲ ਨੂੰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਮੋੜ ਕੱਟ ਕੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਨਰੇਸ਼ ਦੇ ਮਹੱਲ ਨੂੰ ਚਲ ਪਏ। ਕਾਫੀ ਭੀੜ ਵਾਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ 'ਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਮਹੱਲ ਜਾਂ ਕਿਲੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਅਜਾਇਬਘਰ ਸੀ।

ਟਿਕਟਾਂ ਲੈ ਕੇ ਅਜਾਇਬਘਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। ਪੁਰਾਣੀ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਬੱਘੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਵੀ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਪਹਿਰਾਵੇ, ਲੜਣ ਭਿੜਣ ਦਾ ਸਾਜ਼ੋ ਸਮਾਨ, ਤਲਵਾਰਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ, ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਹਓਦੇ ਪਰਦਰਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ। ਇੱਕ ਘੜੀ ਸੀ ਜੋ ਤਿੱਥਾਂ ਵੀ ਦੱਸਦੀ ਸੀ, ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਮਸਿਆ ਵੀ ਦੱਸਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ੀ ਵੀ। ਰਾਜ ਘਰਾਨੇ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਸਨ। ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਬਹੁਤ ਬਾਰੀਕੀ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਘੁਮਦਿਆਂ ਇਵੇਂ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜ ਗਏ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਬਾਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨੇਰਾ ਰਸਤਾ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਵੀ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਵੀ। ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਗਏ ਤਾਂ ਅਜਬ ਨਜ਼ਾਰਾ ਸੀ। ਸਾਹਮਣੇ ਗੰਗਾ ਦਰਿਆ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਲਾ-ਮਹੱਲ ਐਨ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਸੀ। ਇਹ

ਰਸਤਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਕਈ ਮੰਦਰ ਵੀ ਸਨ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਇਹ ਮਹੱਲ ਅਡੋਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ, ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਹਰਿਆਵਲ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪਵਿੱਤਰ ਥਾਂ ਤੇ ਆਏ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਇੱਕ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਵਖਰੇਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਵੱਖਰੀ ਇਮਾਰਤ-ਸਾਜ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਵੱਖਰਾਪਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਰ ਉੱਚਾ ਮੰਦਰ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਹੈ। ਉਸਤਾਦ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉੱਥੇ ਵੀ ਗਏ। ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਸਿਆ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਤਿਲਕ ਵੀ ਲਾਇਆ। ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਬੀਤੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਆ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਨੰਦ ਆਇਆ ਹੈ ਵੇਖਣ ਦਾ।

ਸਾਡੇ ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸਨ ਉੱਥੇ ਲਾਂਗਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਵੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਲਦੀ ਵਾਪਸ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਓ ਸਕੂਟਰ ਰਿਕਸ਼ੇ ਕਰਕੇ। ਮਹੱਲ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਬੇੜੀਆਂ ਦਾ ਪੁਲ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ ਗੰਗਾ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਕੂਟਰ ਰਿਕਸ਼ਾ ਛੋਟੀ ਕਾਰ ਜੀਪ ਲੰਘ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਟਰੱਕ ਨਹੀਂ। ਸਾਨੂੰ ਮੁੜ ਪਹਿਲੇ ਦੂਰ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਲਾਂਗਰੀ ਕਹਿਣ-ਅਸੀਂ ਜਾ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ...ਇੱਥੇ ਦੇਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਲੰਗਰ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕੁੱਝ ਮਖੌਲ ਕਰ ਗਿਆ-"ਦੇਰ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਚੌਲ ਘੋਲ ਦੇਣੇ।" ਲਾਂਗਰੀ ਵਾਪਸ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਏ, ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੀ ਕਰਾਮਾਤ ਉਹਨਾਂ ਕੀਤੀ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਵੀ ਕੀਤਾ, ਅਸੀਂ ਲੰਗਰ ਛੱਕਣ ਵੀ ਛੇਤੀ ਬੈਠ ਗਏ ਪਰ ਬੜੀ ਸਵਾਦਿਸ਼ਟ ਖੀਰ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਜਿਹਨੇ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਥਕੇਵਾਂ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਲੰਗਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸਪਾਲ ਸਾਬਕਾ ਮੈਂਬਰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਮਿਲ ਗਏ। ਉਹ ਅੱਜ ਹੀ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਆਏ ਸਨ। ਫੇਰ ਉਹ ਤੇ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਗਏ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਮਾਗਮ ਹੋਣਾ ਸੀ ਅਤੇ 'ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪੀਠ' ਸਥਾਪਤ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿੱਘੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸੁਝਾਅ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਮਦ

15 ਦਸੰਬਰ ਐਤਵਾਰ। ਅੱਜ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਮਦ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ। ਫੋਨ ਤੇ ਖਬਰਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਘੰਟੇ ਨੂੰ ਪੌਣੇ ਘੰਟੇ ਨੂੰ ਪੁੱਜ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਨਗਰ ਤੋਂ ਆਉਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਰਾਤ ਭਰ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਗਲੀ ਬਿਜਲੀ ਬਲਬਾਂ ਨਾਲ ਜਗਮਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਫਰਸ਼ ਸਜਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੁਆਗਤ ਕਮਰੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਮਾਰਗ ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਫੁੱਲ-ਪੱਤੀਆਂ ਇੱਕੋ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨਾਲ ਸਜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਤਸੁਕਤਾ ਵਾਲਾ ਮਾਹੌਲ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਨਹਾ ਧੋ ਕੇ ਉੱਜਲ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਹਾਰ ਫੜ ਕੇ ਸੁਆਗਤ ਵਾਸਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕਾਫ਼ਲਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸਭ ਨੇ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਨਿਮੀ ਨਿਮੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਸਤਕ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਖਿੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਮੱਥਾ ਹਰ ਇੱਕ ਨੇ ਟੇਕਿਆਂ ਅਤੇ ਹਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਾਰ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਏ। ਮੈਂ ਕੈਮਰਾ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਥਾਂ ਖਲੋ ਗਿਆ ਜਿਹੜੀ ਜਗ੍ਹਾ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਸੀ। ਫੁੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਲੰਘਦਿਆਂ ਦੀ ਕਿਆ ਤਸਵੀਰ ਬਣਨੀ ਸੀ। ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਪੱਤੀਆਂ ਨੂੰ ਡੀਜ਼ਾਇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਜਾ ਕੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਲਾਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਆਏ ਵੀ ਮੇਰੇ ਕੈਮਰੇ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਨ, ਪਰ...ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪੱਤੀ ਤੇ ਵੀ ਪੈਰ ਨਾ ਰੱਖਿਆ। ਸਗੋਂ ਬਚਾ ਬਚਾ ਕੇ ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਲੱਭ ਲੱਭ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਪੈਰ ਉਂਗਲਾਂ ਟਿਕਾ ਕੇ ਲੰਘ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਤਕ ਨਾ...ਮਧੋਲਣਾ ਕੀ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦਾ ਹੀ ਇਹ ਸਬੂਤ ਸੀ। ਫੁੱਲ ਅਪਾਰ ਕੋਮਲਤਾ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਸਲ ਦੇਣਾ ਕਿਸੇ ਕੋਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਦਾ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਚੰਦ ਕੌਰ ਜੀ-ਸਾਦਗੀ, ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਅਡੋਲਤਾ ਦੀ ਮੂਰਤ-ਵੀ ਨਾਲ ਆਏ ਸਨ। ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋਹਰਾ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ।

ਸੰਪੂਰਨਾਨੰਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲਾ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਜ ਆ ਗਏ ਸਨ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣ

ਫੁਰਸਤ ਕਿੱਥੇ? ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤਾਂ ਭਰਪੂਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹੋਣੇ ਸਨ। ਅੱਜ 'ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪੀਠ' ਦਾ ਸ਼੍ਰੀਗਣੇਸ਼ ਵੀ ਸੰਪੂਰਨਾਨੰਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਛੱਕ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਥੱਲੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਪੰਡਿਤ ਮੰਡਨ ਮਿਸ਼ਰ ਜੀ ਆਏ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਥੱਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਮੰਡਨ ਮਿਸ਼ਰ ਜੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਪੰਡਿਤ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਉਪਾਧਿਆਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ. ਹੰਸਪਾਲ ਜੀ, ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਵੈਦ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਵੈਦ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਕੁੱਝ ਵਿਦਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗਏ। ਓਥੋਂ ਦੀ ਸਨਾਤਨੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੋ ਕੁੱਝ ਧਰਮ ਗਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਸਦਾ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ ਇੱਥੇ ਪਧਾਰੇ ਸਨ ਤਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਉਚੇਚਿਆਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਗਮ ਰੱਚ ਕੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਅਵਸਰ ਤੇ ਜੋ ਮਾਣ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਫਲਸਫੇ ਪੱਖੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਗਰੰਥਾਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਚੇਅਰ (ਪੀਠ) ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅੱਜ ਉਸ ਪੀਠ ਦਾ ਵਿਧੀਵਤ ਆਰੰਭ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਭਰਪੂਰ ਗੱਲਬਾਤ ਬਾਅਦ ਜਦ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋ ਜਾਣ ਫੋਟੋ ਖਿਚਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ 'ਫੋਟੋ ਲੇਣੀ ਹੈ ਤੋਂ ਐਸੇ ਲੋ' ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਧੀਵਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੋਡੇ ਟੇਕ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਏ ਸਨ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਵੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਸੀ। ਫੋਟੋਗਰਾਫਰ ਸਟਿਲ ਜਾਂ ਵੀਡੀਓ ਵਾਲਾ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਜਿਨੇ ਉੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨੇ ਹੀ ਨਿਰਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੇ ਅਮੀਰ ਹਨ ਪਰ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਵੇਸ ਭੂਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ। ਇਹ ਅਸੀਂ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਾਂ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪੀਠ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ

ਸੰਪੂਰਨਾਨੰਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਿਆਲਾ ਰਾਮਕਟੋਰਾ ਮਹੱਲਾ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਹੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਪੈਦਲ ਜਾਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਗੇਟਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਮਾਟੋ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪੀਠ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤਿਲਕ ਅਤੇ ਧੋਤੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਾਰ ਮੁੱਖ ਦੁਆਰ ਤੇ ਆਈ ਤਾਂ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ।

ਸਭਾ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਚਾਰੀਯ ਗਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸਥਾਪਤ ਵਿਦਵਾਨ, ਅਧਿਕਾਰੀ, ਕਰਮਚਾਰੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ, ਸਭ ਲੋਗ ਚੌਕੜੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤੀ ਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਾਲਕੀ ਵਿੱਚ ਉਚੇਰੇ ਆਸਣ ਤੇ ਸਸ਼ੋਭਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸਸ਼ੋਭਤ ਸਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਕਾਂਸ਼ੀ ਨਗਰ ਦੀ ਜੁਗਾਂ ਪੁਰਾਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੁ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਹਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਅਭਿਨੰਦਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਜੁਗ ਦੀ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ, ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਨਵੀਨ ਯੁਗ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਰਹਿਤ ਮਰਿਆਦਾ, ਧਰਮ ਦੇ ਅਮਲੀ ਸਰੂਪ ਦੇ ਸਿਖਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕੁਬੇਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ, ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਦੇ ਉੱਥਾਨ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲ ਸੁਸੱਜਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਹਾਨ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਕੀਰਤੀ, ਦੀਖਿਆ, ਉਪਮਾ ਨੂੰ ਬਖਾਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੰਚ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਸੀ। ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਚਾਨਣ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਉਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ।

ਪਰਸਿੱਧ ਆਚਾਰੀਆ ਪ੍ਰੋ. ਵਾਚਸਪਤੀ ਦਵੇਦੀ ਹੋਰਾਂ ਮੰਚ-ਸੰਚਾਲਕ ਦੀ ਅਹਿਮ-ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਅੱਜ ਦੇ ਆਯੋਜਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੁੰਦਰ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪਰੀਚੈ ਕਰਵਾਂਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਊ-ਗਰੀਬ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਬਲੀਦਾਨ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਮਹਿਲਾਵਾਂ (ਇਸਤਰੀਆਂ) ਲਈ ਕੀਤੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਲਈ ਕੀਰਤੀਮਾਨ ਦੱਸਦਿਆਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ 'ਅਮਰ ਸੰਦੇਸ਼' ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਤਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਉੱਥਾਨ ਵਾਸਤੇ ਪੱਥ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਬਣੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਚੋਟੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਸਤੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਵਿਧੀਵਤ ਸੁਆਗਤ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਧੀਵਤ ਸੁਆਗਤ ਵਾਸਤੇ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਅਰਪਿਤ ਕੀਤੇ। ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਸ੍ਰੀ ਮੰਡਨ ਮਿਸ਼ਰ ਨੇ ਇੱਕ ਥਾਲ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਅਲ, ਬਸਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਰੀਤੀ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਨਮਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਉਹ ਕੀਤਾ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋ-ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਅਤੇ ਵੇਦ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ (ਅਧਿਅਕਸ਼) ਪ੍ਰੋ. ਯੁਗਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਮਿਸ਼ਰ ਨੇ ਵੈਦਿਕ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਉੱਚੀ ਅਤੇ ਸੁਰੀਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਪਾਨਣੀ ਕੰਨਿਆ ਮਹਾਵਿਦਿਆਲਯ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਨੇ ਪੌਰਾਣਕ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਸੰਗੀਤਕ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਗਾਇਆ ਗਿਆ।

ਪੰਡਿਤ ਦੇਵ ਸਰੂਪ ਮਿਸ਼ਰ ਨੇ ਉੱਚੀ, ਖੜਕਵੀਂ ਤੇ ਸੁਰੀਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਭਿਨੰਦਨ (ਸੁਆਗਤ) ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਭਾਸ਼ਾ ਭਾਵੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸੀ, ਪਰ ਭਾਵ ਸਭ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਅਭਿਨੰਦਨ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਝੂਮ ਝੂਮ ਕੇ ਵਾਹਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਦਾਦ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਅਭਿਨੰਦਨ ਪੱਤਰ ਸੁੰਦਰ ਫਰੇਮ ਵਿੱਚ ਜੜਤ ਹੋਇਆ ਆਚਾਰੀਯ ਪੰਡਿਤ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਉਪਾਧਿਆਏ, ਆਚਾਰੀਯ ਪੰਡਿਤ ਦੇਵ ਸਰੂਪ ਮਿਸ਼ਰ ਅਤੇ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਦਰ ਸੁਪ੍ਰੇਮ ਭੇਟ ਕੀਤਾ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲਾ ਬਨਾਰਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਭਿਨੰਦਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਪੰਡਿਤ ਮੰਡਨ ਮਿਸ਼ਰ

ਡਾ. ਮੰਡਨ ਮਿਸ਼ਰ

ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਡਾ. ਮੰਡਨ ਮਿਸ਼ਰ ਨੇ 'ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪੀਠ' (ਚੇਅਰ) ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਸੰਕਟ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਠਿਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ 'ਚੋਂ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ (ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ) ਸਨਾਤਨ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ, ਅਦਵੈਤ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਮਹਾਨ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਤੁਲਨਾ ਨਹੀਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਇਸ ਪੀਠ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦਾ ਜਤਨ ਹੈ। ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਧਕ ਹੁੰਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਸ ਪੀਠ ਦੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਨਾਤਾ ਵੀ ਜੁੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੀਠ ਫਿਲਹਾਲ ਵਿਜ਼ਟਿੰਗ ਚੇਅਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਲੱਖ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਲ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਹੋਰ ਖਰਚਾਂ ਲਈ ਉਪਲੱਬਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸੰਪੂਰਨ ਆਜ਼ਾਦ ਪੀਠ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕਰੇਗੀ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਇਹ ਵੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਪੀਠ ਸੰਬੰਧੀ ਘਾਟਾ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਹਰ ਸਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ

ਮਨਾਇਆ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗਾ।

ਦੀਵਾ ਬਲੈ ਅੰਧੇਰਾ ਜਾਇ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਿਧੀਵਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪੀਠ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਦੀਪ ਜਗਾ ਕੇ ਕੀਤਾ। 'ਦੀਵਾ ਬਲੈ ਅੰਧੇਰਾ ਜਾਇ' ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਰੇਗੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਗਰੰਥ ਹੈ "ਗੁਰੂ ਚੰਦਰੋਦਯ ਕੌਮੁਦੀ", ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਰੰਥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਦਰ ਸਹਿਤ ਭੇਂਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੱਖਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਗਰੰਥ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਜਲਦੀ ਹੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਪੀਠ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟ ਗਈ ਹੈ।

ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸ਼ੁੱਧ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਰੇ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਤਾਲੀਆਂ ਵੱਜੀਆਂ।

ਸ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸਪਾਲ ਭੂਤ-ਪੂਰਵ ਮੈਂਬਰ ਰਾਜ ਸਭਾ, ਜੋ ਉੱਚੇਚੇ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਆਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਅਵਸਰ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ 50ਵੇਂ ਸਾਲ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵੀ ਦੱਸੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਵੇਸਲਾਪਨ ਵੀ ਦੱਸਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ 'ਪਾੜੋ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ' ਦੀ ਨੀਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਲੋਂ "ਜੋੜੋ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਿਆਓ" ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਬਖਾਨ ਕੀਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਏ ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਉੱਥਾਨ, ਸਾਮੂਹਕ ਤੇ ਸਾਦੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ, ਦਾਜ ਦਹੇਜ ਵਿਰੁੱਧ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਲਗਾਰ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਦਰਸਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ। ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਅਤੇ ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ 'ਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਪੱਥ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਸਨ।

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼

ਅੰਤ ਉੱਤੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੇਹ ਕਰਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਾਂਗੇ। ਇਹ ਇੱਕ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਤਾਕਤ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ :

"ਊਡੇ ਊਡਿ ਆਵੈ ਸੈ ਕੋਸਾ ਤਿਸੁ ਪਾਛੈ ਬਚਰੇ ਛਰਿਆ।
ਤਿਨ ਕਵਣੁ ਖਲਾਵੈ ਕਵਣੁ ਚੁਗਾਵੈ
ਮਨ ਮਹਿ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਿਆ।।"

ਸੈਂਕੜੇ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਕੂੰਜਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸੇਵਕ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਦਸਮ ਗਰੰਥ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸੂਰਜਵੰਸ਼ੀ ਕੁਲ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ।

ਤਿਨ ਬੇਦੀਅਨ ਕੀ ਕੁਲ ਬਿਖੈ, ਪ੍ਰਗਟੇ ਨਾਨਕ ਰਾਇ।।
ਸਭ ਸਿਖਨ ਕੋ ਸੁਖ ਦਏ, ਜਹ ਤਹ ਭਏ ਸਹਾਇ।।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ-

ਪਾਲਨ ਹੇਤ ਸਨਾਤਨ ਨੇਤੈ
ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਰਖਨ ਕੇ ਹੇਤੈ
ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪੰ
ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਜਗ ਮੈ ਸੁਖ ਭੂਪੰ

ਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਸ ਭੂਸ਼ਾ, ਖਾਣ ਪਹਿਨਣ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੁਆਪਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨੀਲਾ ਰੰਗ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਵਰਜਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਉਧਾਰ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੋਏ ਜਤਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਬਾਰੇ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਜ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਨਿਆਵਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਇਹ ਬੰਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ

ਸਵਰਗੀ ਸ. ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਲਿੰਗ ਟੈਸਟਾਂ ਤੇ ਲਾਈ ਪਾਬੰਦੀ ਦਾ ਆਪ ਨੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਹੰਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਰਵਚਨ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਰਾਧੇ ਸ਼ਿਆਮ ਦਵੇਦੀ ਹੋਰਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਤੇ ਆਏ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਪੰਡਿਤ ਕੈਲਾਸ਼ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ, ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੰਦਰ ਦਿਵੇਦੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਮਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਮਠਿਆਈ ਪਰਸ਼ਾਦ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਫੇ ਵਰਤਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੋਈ ਸਮਾਗਮ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਨਿਤ ਕਰਮ

ਹਰ ਰੋਜ਼ ਤੜਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ, ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਿਤਨੇਮ, ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਸਿਲਸਲੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਿਦਵਾਨ, ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿਲਾਖੀ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਦੁਕਾਨਾਂ, ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚਰਨ ਪਾਉਣ ਵੀ ਜਾਂਦੇ। ਇਸ ਲੰਮੇ ਸਿਲਸਲੇ ਦੀ ਥਾਹ ਪਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।... ਪਰ ਇੱਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ-ਗੰਗਾ ਉੱਤੇ ਦੋ ਬੇੜੇ ਜੋੜ ਕੇ ਉੱਪਰ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਵੱਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ।

ਜਪ ਤਪ ਕਾ ਬੰਧ ਬੇੜੁਲਾ

16 ਦਸੰਬਰ ਸੋਮਵਾਰ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਗੰਗਾ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਚਲਦੇ ਬੇੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਬੇੜਾ, ਬੇੜੀ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਛੱਤ ਤੇ ਵੀ ਬੈਠਣ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਸੈਲਾਨੀ ਲੋਕ ਬੇੜੇ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਗੰਗਾ ਵਿੱਚ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਸੈਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੋਂ ਜੋ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਢਵਾ ਕੇ ਵੰਡਿਆ ਸੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੇੜੇ ਦੀ ਸੈਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੀ ਅਤੇ ਅਨਾਊਂਸਮੈਂਟ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਤੱਕ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ। ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਬਾਕੀ ਕੀਰਤਨ ਜਾਂ ਪਰਵਚਨ। ਯਾਤਰੂਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪ੍ਰਤਿ ਬਹੁਤ ਉਤਸੁਕਤਾ ਸੀ। ਪਰਬੰਧ ਕਰਦਿਆਂ, ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਸਮਾਂ ਇੱਕ ਵਜੇ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਉੱਪਰ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪਨਾ ਨਿਤ ਦਾ ਸਿਮਰਨ 1 ਵਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਗੰਗਾ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ

ਯਾਤਰਾ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਘਾਟ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਇਹ ਘਾਟ ਰੇਲ ਸੜਕ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁਲ ਦੇ ਲਾਗੇ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਘਾਟ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਵੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਫੈਲ ਗਈ। ਕਈ ਸਾਧੂ ਸੰਤ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਹ ਕੌਣ ਆਏ ਹਨ। ਸਫੈਦ ਬਸਤਰ ਧਾਰੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਪੱਗਾਂ ਵਾਲੇ। ਕੁਝ ਸਾਧੂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਨਿਕਲੇ। ਇੱਥੇ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਜਾਰੀ ਲਗੇ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਬੇੜੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਪਰ ਸੰਗਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਨ। ਇਸ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਦੋ ਬੇੜੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਗਹ ਵਧਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਉੱਪਰ ਗੱਦੇ ਵਿਛਾ ਕੇ ਚਿੱਟੀਆਂ ਚਾਦਰਾਂ ਵਛਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਅਨੁਮਾਨ ਨਾਲੋਂ ਸੰਗਤ ਵੱਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਰੱਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬੈਠ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਸਭ ਨੇ ਅਸਥਾਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਤੇ ਸਸ਼ੋਭਤ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਹਮਣੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਬੈਠ ਗਏ। ਉਸਤਾਦ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿ। ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਦੇ ਬੇੜੇ ਤੇ ਮਾਈਆਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਸੀ।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਅਸਥਾਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੋਹਾਂ ਬੇੜਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤੀਸਰੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਜਿਸ ਤੇ ਮੋਟਰ ਲੱਗੀ ਸੀ ਉਹ ਖਿੱਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਧੁੱਪ ਚਮਕ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਰਗੇ ਦਰਿਆ ਗੰਗਾ ਦੀ ਸਤਹ ਤੇ ਸਾਂ ਅਤੇ ਮਹੀਨਾ ਵੀ ਪੋਹ ਦਾ ਸੀ ਫੇਰ ਵੀ ਗਰਮੀ ਬਹੁਤ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬੇੜਾ ਠੇਲਿਆ ਗਿਆ। ਪਾਣੀ ਦੇ ਬਹਾਓ ਦੇ ਉਲਟ ਇਹ ਬੇੜਾ ਚਲ ਪਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸੀਸ ਤੇ ਝੁਲਦੀ ਚੌਰੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੀ ਚੁਪਚਾਪ ਸੰਗਤ ਇੱਕ ਨਵੇਕਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਗੰਗਾ ਜਲ ਵੀ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਵੀ ਸੀ,

ਨਾਮ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਜ਼ਹਿਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਆਂ ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਘੁਮ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਗੰਗਾ ਜਲੁ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ॥
ਜੋ ਸਿਮਰੈ ਤਿਸ ਕੀ ਗਤਿ ਹੋਵੈ
ਪੀਵਤ ਬਹੁੜਿ ਨ ਜੋਨਿ ਭ੍ਰਮਾਮ॥

ਮੋਟਰ ਬੇੜੀ ਤੇ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖਲੋਤੇ ਸਨ, ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ। ਗੰਗਾ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਜਿੱਧਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਘਾਟ ਹੀ ਘਾਟ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਲਿੱਖੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਫਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਹਰਿਆਲੀ ਹੀ ਹਰਿਆਲੀ ਸੀ ਕੋਈ ਮਕਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚਲਦਾ ਬੇੜਾ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਘਾਟ, ਤੇਲੀਆ ਨਾਲਾ ਘਾਟ, ਸੱਕਾ ਘਾਟ, ਗੋਲਾਘਾਟ ਲੰਘਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਦੂਰੋਂ ਦਿਸਿਆ ਗਵਾਲੀਅਰ ਵਾਲੇ ਸੂਬਾ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਾਲੇ ਸੂਬਾ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੂਬਾ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਪੁੱਜੇ ਹੀ ਸਨ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਦੇਰ ਨਾਲ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਜਾਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ। ਬੇੜੇ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਬੇੜੀ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਬੁਲਾ ਲਵਾਂਗੇ। ਬੇੜੇ ਉੱਪਰ ਬੈਠਿਆਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਤੇਜ਼ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਪਰ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਸੂਬੇ ਸਾਹਿਬਾਨ ਜਿਸ ਸਪੀਡ ਤੇ ਦੌੜ ਦੌੜ ਕੇ ਮਿਲ ਰਹੇ ਸਨ ਉਸ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਬੇੜੇ ਦੀ ਗਤੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਆਖਰ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਬੇੜੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਬਠਾਇਆ ਅਤੇ ਉਹ ਬੇੜੀ ਮੰਝਧਾਰ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਸਾਡੇ ਵਾਲੇ ਬੇੜੇ ਤੇ ਸੂਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਤਾਰ ਗਈ। ਇਹਨਾਂ ਬੇੜਿਆਂ ਦੇ ਸੈਟ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵਖਰੀ ਬੇੜੀ ਵੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਤ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਸਵਾਰ ਸਨ। ਇਹ ਫੋਟੋਗਰਾਫੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਚਪੂਆਂ ਨਾਲ ਬੇੜੀ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਵੀ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਯਤਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬੇੜੀ ਕਦੇ 'ਚਾਰੋਂ ਦਿਸ਼ਾਓ' ਵਲ ਵੀ ਘੁੰਮ ਜਾਂਦੀ। ਨਿਤਨੇਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਬੈਠਿਆਂ ਹੀ ਹੋਈ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਬੇੜਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੇੜੇ ਉੱਤੇ ਸੈਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਸਲ ਬੇੜੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਬਣਾਈ ਸੁਰ ਬੰਦਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਝਪ ਤਾਲ ਵਿੱਚ ਰਾਗ ਬਰਵਾ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਅਲਾਪਿਆ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ-

ਜਪ ਤਪ ਕਾ ਬੰਧੁ ਬੇੜੁਲਾ, ਜਿਤੁ ਲੰਘਹਿ ਵਹੇਲਾ॥
ਨਾ ਸਰਵਰੁ ਨਾ ਊਛਲੈ ਐਸਾ ਪੰਥੁ ਸੁਹੇਲਾ॥

ਹੇ ਪਾਣੀ ! ਤੂੰ ਜਪ ਤੇ ਤਪ ਦਾ ਬੇੜਾ ਬੰਨ੍ਹ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੂੰ ਇਸ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਸੌਖਿਆਂ ਹੀ ਬਗੈਰ ਉਛਲੇ ਲੰਘ ਜਾਵੇਂ।

ਸੰਤ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਧਾਮੇ ਵਾਲੇ ਤਬਲੇ ਦੀ ਗੂੰਜ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਰਾਗੀਆਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਬੇੜਾ ਗੰਗਾ ਦੀ ਧਾਰ ਦੇ ਉਲਟ ਅੱਗੇ ਵਧੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਉੱਠ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, "ਜਪ ਤਪ ਕਾ ਬੰਧੁ ਬੇੜੁਲਾ।" ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੇ ਅਸੀਂ ਵਖਰੀ ਬੇੜੀ ਰਾਹੀਂ ਸੈਰ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਗੰਗਾ ਉੱਤੇ ਚਲਦੇ ਇਸ ਬੇੜੇ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਸਹਿਜ ਹੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਗੰਗਾ ਦੀ ਮੰਝਧਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਬਾਂਸ ਜਹੇ ਲੰਮੇ ਪਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਪੰਛੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਾਂਸ ਜਿਹਾ ਉਹਨਾਂ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਅਕਸਰ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਾਅਦ 'ਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਾਂਸ ਜਾਂ ਲਕੜੀ ਜਾਂ ਲੋਹੇ ਦੇ ਲੰਮੇ ਡੰਡੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇੱਥੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਪੰਛੀ ਇੱਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਜਲ ਛੱਕ ਸਕਣ। ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਘਾਟ ਦਰ ਘਾਟ ਲੰਘਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ : ਤਿਰਲੋਚਣ ਘਾਟ, ਬਦਰੀਨਾਥ ਘਾਟ, ਗਾਏ ਘਾਟ, ਲਾਲ ਘਾਟ, ਸ਼ੀਤਲ ਘਾਟ, ਬੁੰਦੀ ਪਰਕੋਟਾ ਘਾਟ, ਬਰਹਮ ਘਾਟ, ਦੁਰਗਾ ਘਾਟ, ਪੰਚ ਗੰਗਾ ਘਾਟ, ਰਾਜਾ ਗਵਾਲੀਅਰ ਘਾਟ, ਜਟਾਰ ਘਾਟ, ਮੇਹਤਾ ਘਾਟ, ਭੌਂਸਲੇ ਘਾਟ, ਗੰਗਾ ਮਹਲ ਘਾਟ, ਸੰਕਠਾ ਘਾਟ, ਸਿੰਧੀਆ ਘਾਟ (ਇਹ ਸੋਹਣਾ ਬਣਿਆ ਸੀ) ਭੈਂਸਾ ਸੁਰ ਘਾਟ।

ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਬਦ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸਭ ਪਰਵਾਰ ਬੇੜੇ ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਹੜੀ ਅਵਸਥਾ 'ਚ ਸਨ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ।

ਰਾਮ ਜਪਉ ਜੀਅ ਐਸੇ ਐਸੇ
ਧ੍ਰੂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਿ ਜਪਿਓ ਹਰਿ ਜੈਸੇ॥੧॥
ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਭਰੋਸੇ ਤੇਰੇ॥
ਸਭੁ ਪਰਵਾਰੁ ਚੜਾਇਆ ਬੇੜੇ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜਾ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਤਾ ਹੁਕਮੁ ਮਨਾਵੈ॥

ਇਸੁ ਬੇੜੇ ਕਉ ਪਾਰਿ ਲਘਾਵੈ॥੨॥
ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ ਐਸੀ ਬੁਧਿ ਸਮਾਨੀ॥
ਚੂਕਿ ਗਈ ਫਿਰਿ ਆਵਨ ਜਾਨੀ॥੩॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਭਜੁ ਸਾਰਿਗਪਾਨੀ॥
ਉਰਵਾਰਿ ਪਾਰਿ ਸਭ ਏਕੋ ਦਾਨੀ॥

ਏਧਰ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਦੇਹ ਦੀ ਨਾਸਮਾਨਤਾ ਦਰਸਾ ਕੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਦੱਸੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਘਾਟਾਂ ਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਤੰਗਬਾਜ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਪਤੰਗ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰਾ ਲਹਿਰਾ ਕੇ ਦੌੜਨਾ ਫਿਰਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਜਿਵੇਂ ਜੀਵਨ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਘਾਟ ਆਇਆ ਜਿੱਥੇ ਧੂੰਆਂ ਹੀ ਧੂੰਆਂ ਸੀ। ਇਕ ਧੂੰਆਂ, ਦੂਜਾ ਤੀਜਾ ਧੂੰਆਂ, ਇੱਕ ਮਾਨਿਕ ਅਰਨਿਕਾ ਘਾਟ ਜਾਂ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਘਾਟ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਚੌਵੀ ਘੰਟੇ ਮੁਰਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਉਡੀਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੂਹਿਕ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਘਾਟ ਤੇ ਅਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਕਈ ਲਾਸ਼ਾਂ ਵਾਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਲੰਮੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ, ਕਈ ਸਿਵੇ ਜਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਰੋ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਹੇ... ਆਪਣੇ ਮੁਰਦੇ ਦੇ ਫੂਕਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕਦੋਂ ਵੇਹਲੇ ਹੋਈਏ। ਰਾਗੀ ਤੁਕ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ ਪੰਜਾਬੀ ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਦੇ ਠੇਕੇ ਵਿੱਚ 'ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਭਜੁ ਸਾਰਿੰਗਪਾਨੀ' ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਵਾਪਸੀ ਸਫ਼ਰ ਤੇ ਬੇੜਾ ਮੁੜ ਪਿਆ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਹਾਓ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਤੇਜ਼। 'ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਭਜੁ ਸਾਰਿੰਗਪਾਨੀ' ਦੀ ਤੁਕ ਤੇ ਪਰਮਾਣਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਕਲਾਕਾਰ ਰਾਗੀ ਸਰਗਮਕਾਰੀ ਵੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ-ਤਾਨਾਂ ਵੀ ਲਾਉਣ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਤਿਹਾਈਆਂ ਵੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁਰ-ਸਰਿਤਾ ਗੰਗਾ ਵਾਂਗ ਹੀ ਵਹਿ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਾਰਿੰਗ ਪਾਨੀ ਦੇ ਕੋਸ਼-ਅਰਥ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ। ਸਾਰੰਗ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬੜੀ ਲੰਮੀ ਹੈ। ਸਾਰੰਗ ਪਪੀਹੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਤਿਹਾਇਆ ਸੁਆਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਤਰਸਦਾ ਹੈ। ਪਪੀਹੇ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਪਪੀਹਣ ਵੀ ਤਿਹਾਈ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਤਰਸਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਪੀਹੇ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣਕੇ ਮੇਘ (ਬੱਦਲ) ਵਰਸਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਸਾਰਿੰਗ ਦਾ ਸਬੰਧ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-

"ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਲੁ ਦੇਹਿ ਨਾਨਕ ਸਾਰਿੰਗ ਕਉ..."

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੰਗ (ਪਪੀਹਣ) ਦਾ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸੁਰਾਂ 'ਪਾ' ਅਤੇ 'ਨੀ' ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਨੀ' (ਨਿਸ਼ਾਦ) ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸਰੂਪ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਇਵੇਂ ਬਣ ਗਈ ਕਿ ਪਾ...ਣੀ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਰਾਗੀ 'ਪਾ' ਅਤੇ 'ਨੀ' ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਤਿਹਾਈਆਂ ਵੀ ਵਰਤ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੈਸਾ ਸੁਮੇਲ ਹੋ ਗਿਆ-ਰਾਗੀ ਵੀ 'ਪਾ...ਨੀ' ਦੀ ਤਿਹਾਈ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਪੀਹਣ ਵੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਤਿਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਸਾਰਿੰਗਪਾਣੀ (ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ) ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਤਿਹਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ! ਐਸਾ ਅਦਭੁੱਤ ਸਮਾਂ ਬਣਿਆ ਕਿ ਸੈਰ ਸੈਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਲਾ-ਭਗਤੀ-ਬੰਦਗੀ ਰਾਹੀਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਵੀ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤਾ।

ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਹੋਈ, ਫਲੋਹਾਰ ਦਾ ਪਰਸ਼ਾਦ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਗੰਗਾ ਯਾਤਰਾ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਮਾਈ-ਭਾਈ ਬੇੜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਰ ਜਾਵੇ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਉਤਰੇ। ਇਵੇਂ ਉਹ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ।

ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਵਾਰਾਨਸੀ-ਬਨਾਰਸ-ਕਾਂਸ਼ੀ ਨਗਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਗਰੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਨਗਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਪਧਾਰੇ ਸਨ। 15 ਦਸੰਬਰ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਕੋਠੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਛੱਤ ਤੇ ਹੋਇਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਭਰਾਵਾਂ-ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਮਿਸ਼ਰ ਅਤੇ ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ ਮਿਸ਼ਰ-ਨੇ ਨ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਜੋੜੀ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਅਲਕ ਨੰਦਾ ਦੀ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਹੈ। ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਅਲਕ ਨੰਦਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪਰਸਿੱਧ ਨ੍ਰਿਤਆਂਗਣਾ ਸਿਤਾਰਾ ਦੇਵੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਸੁਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ ਉਤਨਾ ਹੀ ਲੈਅ

ਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਚੁੰਬਕ ਵੱਲ ਲੋਹਾ ਖਿੱਚਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਕਲਾਕਾਰ। ਸਾਨੂੰ ਚੁੰਬਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨੱਚਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਵਾ ਨੌ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਨ੍ਰਿਤ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਸ ਤਾਲ ਦਾ ਨਾਮਕਰਨ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਇਹ ਨਾਮਕਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਣ ਇਹ ਸਾਡੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਖੰਡ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ਲੈਅਕਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੇਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਅਕੀਦਤ, ਸਲਾਮੀ ਵਜੋਂ ਕਲਾਕਾਰ ਅਜਿਹੇ ਤਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਵ ਸ਼ੰਕਰ ਤੇ ਤਬਲਾ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਖ਼ੂਬ ਪਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਵਿੱਚ ਨ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲੈਅ ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਫੁਰਤੀਲੇ ਇਹ ਜਵਾਨ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਗਾਇਣ ਹੋਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੌਣੀਆਂ ਅੱਠ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਯਮਨ ਕਲਿਆਨ ਦੀ ਇੱਕ ਬੰਦਿਸ਼ ਸੁਣਾਈ। ਫੇਰ ਬੱਚੀਆਂ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਕੌਰ, ਹਰਮੀਤ ਕੌਰ, ਗੁਰਮੀਤ ਕੌਰ, ਸਿਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਤੇ ਪਵਨਦੀਪ ਕੌਰ ਨੇ ਪੌਣੇ ਗਿਆਰਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਗਾਈ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤਬਲਾ ਕਲਾਕਾਰ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਸਾਰ ਪਰਸਿੱਧੀ ਵਾਲੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਪੰਡਿਤ ਸ਼ਾਰਦਾ ਮਹਾਰਾਜ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਪਧਾਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮਹਾਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪੈਰੋਕਾਰ ਵੀ ਆਏ ਸਨ। ਸਭ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਲੈਅਕਾਰੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਲਾਹਿਆ।

ਉਸਤਾਦ ਅਮਜਦ ਅਲੀ ਦੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਸ੍ਰੀ ਰਾਕੇਸ਼ ਪਰਸੰਨਾ ਦਾ ਹੁਣ ਸਰੋਦ ਵਾਦਨ ਹੋਇਆ, ਤਬਲੇ ਤੇ ਸੰਗਤ 'ਕੁਬੇਰ' ਨੇ ਕੀਤੀ। ਸਰੋਦ ਵਾਦਨ ਉੱਤੇ ਵਕਤ ਦਾ ਰਾਗ ਬਾਗੇਸ਼ਰੀ ਇਹਨਾਂ ਵਜਾਇਆ। ਅੰਤ ਉੱਤੇ ਪੰਡਿਤ ਸ਼ਾਰਦਾ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਏਕਲ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਾਰਦਾ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਜਕੱਲ ਬਹੁਤਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਬਨਾਰਸ ਆਉਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੇ ਸਦ ਲਿਆਏ ਸਨ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੰਡਨ 'ਚ ਉਸਤਾਦ ਅਮਜਦ ਅਲੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਰਾਗ ਵਜਾਇਆ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ "ਸਾਂਝ ਬਿਹਾਗ"। ਕੈਸਾ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਨਾਮ-ਕਰਨ ਕੀਤਾ।" ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਤਬਲੇ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵੇਕਲਾ ਹੀ ਰੰਗ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਏਨਾ ਵਧੀਆ ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਤਬਲਾ ਵਜਾਇਆ ਕਿ ਕਹਿਣ ਕਥਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਵਿੱਚ ਸਰਤਲਾ ਅਤੇ ਟੇਢੇਪਣ ਦੀਆਂ ਕਈ ਜੁਗਤਾਂ ਦਰਸਾਈਆਂ। ਸੰਗੀਤ ਸਮਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਤਬਲੇ ਦੇ ਪੂਰਵਜ ਕਲਾਕਾਰ ਪੰਡਿਤ ਰਾਮ ਸਹਾਏ, ਬੀਰੋ ਮਹਾਰਾਜ ਅਤੇ ਪੰਡਿਤ ਕੰਠੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤਬਲੇ ਤੇ ਸੁਣਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਇੱਕ ਫਰਮਾਇਸ਼ੀ ਚੱਕਰਧਾਰ ਸੁਣਾਇਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖੱਬਾ ਹੱਥ (ਡੁੱਗੀ ਵਾਲਾ) ਵਰਜਿਤ ਸੀ। ਭਾਵ ਇੱਕੋ ਹੱਥ ਦੀ ਉਂਗਲ ਜਾਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਵਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਇੱਕ ਕਮਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਇੱਕ ਕਥਾ ਵੀ ਸੁਣਾਈ। ਕਿਸੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਉਸਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਨੇ ਪਖਾਵਜ ਵਜਾਈ ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਏਡੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਪਖਾਵਜ ਵਾਦਨ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜਾ ਬਹੁਤ ਪਰਸੰਨ ਵੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਕਿ ਐਸੀ ਮਹਾਨ ਕਲਾ ਦਾ ਪਰਦਰਸ਼ਨ ਉਸਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਜਿਹਾ ਪਖਾਵਜ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਵਜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸੋ ਕਲਾਕਾਰ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਧਨ ਦੌਲਤ ਨਸੀਬ ਹੋਈ ਉੱਥੇ ਇੱਕ 'ਇਨਾਮ' ਇਹ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਉਸਦਾ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਕਲਾਕਾਰ ਨੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕੋ ਹੱਥ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਅਤੇ ਇਕੱਲ ਹੱਥ ਨਾਲ ਹੀ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਉਸਨੇ ਧੀ ਨੂੰ ਦਾਜ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਪੰਡਿਤ ਸ਼ਾਰਦਾ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਇੱਕ ਹੱਥ ਵਾਲੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਜ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ 15 ਦਸੰਬਰ 1996 ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨ ਸਨਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

16 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗਾਇਕ ਭਰਾ ਪੰਡਤ ਰਾਜਨ ਸਾਜਨ ਮਿਸ਼ਰਾ ਜੀ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪੰਡਿਤ ਹਨੂਮਾਨ ਪਰਸਾਦ ਮਿਸ਼ਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਤਬਲੇ ਦੇ ਸਿੱਧ ਹਸਤ ਗੁਰੂ, ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਜੀ ਮਿਸ਼ਰਾ ਵੀ ਆਏ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਲਾਕਾਰ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ 'ਸੋਨੂੰ' ਤਬਲੇ

ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਡਿਤ ਕੰਠੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜਯੰਤੀ ਸੰਗੀਤੋਤਸਵ

ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ ਕਬੀਰ ਚੌਰਾ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਸਭਾਗਾਰ ਹਾਲ 'ਸ੍ਰੀ ਨਾਗਰੀ ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀ ਵਾਰਾਨਸੀ' ਵਿੱਚ ਪੰਡਿਤ ਕੰਠੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਜਨਮਦਿਨ ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਦੋ ਦਿਵਸੀ ਸੰਗੀਤ ਉਤਸਵ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬੈਠਕ। ਪੰਡਿਤ ਕੰਠੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਤਬਲੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਲਾਕਾਰ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਤਬਲੇ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੋਰ ਵੀ ਰੌਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਨਾਰਸੀ ਬਾਜ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਕਟ ਲੈਅਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤਿਹਾਈਆਂ ਦਾ ਖਾਸ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾਈ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਜਯੰਤੀ (ਜਨਮਦਿਨ) ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੰਗੀਤ ਉਤਸਵ ਲਈ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਉਹ ਚੋਟੀ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ...ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਹਸਤੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੀ ਸਨ। ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਆਯੋਜਨ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਵੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦੋਂ ਸਭਾ ਸਥੱਲ ਤੇ ਪਧਾਰੇ ਤਾਂ ਮੁੱਖ ਦੁਆਰ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ, ਪੰਡਿਤ ਸ਼ਾਰਦਾ ਸਹਾਇ ਜੀ ਅਤੇ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਹੋਰ ਵਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ।

ਅਸੀਂ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਦੋ ਬਨਾਰਸੀ ਜਵਾਨ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਗਏ। ਇੱਕ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ "ਆਪ ਕਾ ਨਾਮ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ ਹੈ?" ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆਂ ਨਾ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, "ਆਪ ਬਨਾਰਸ ਕੇ ਹੈਂ?" ਉੱਤਰ 'ਹਾਂ' ਵਿੱਚ ਸੀ, ਤੇ ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਵੀ ਸੀ ਕਿ...ਇਹ ਕੀ, ਇਹਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ! ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਬਨਾਰਸ ਵਿੱਚ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਹੈ? ਠੀਕ, ਉਹ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਪਰੀਚੈ ਕਰਵਾਇਆ...ਵਿਨੋਦ ਕੁਮਾਰ...ਤਾਂ ਚੇਤੇ ਆਇਆ ਕਿ ਦੇਰ ਹੋਈ ਇੱਥੇ ਰਾਜੇਸ਼ਵਰੀ ਕਲਾ ਸੰਗਮ ਵਿੱਚ ਬਨਾਰਸ ਤੋਂ ਤਬਲਾ ਸਿਖਾਉਣ ਇੱਕ ਪਤਲਾ ਜਿਹਾ ਮੁੰਡਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਚੰਗਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਉਮਰ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰੌਢ ਸੀ। ਉਂਝ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੌਰਵ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਅਜਨਬੀ ਨਹੀਂ।

ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਉੱਚੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੁਰਸੀ ਸਿੰਘਾਸਨ ਵਾਂਗ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਰਧਾਮਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਰਾਹੀਂ ਦੀਪਕ ਪ੍ਰਜਵਲਤ ਕਰਵਾ ਕੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗਣੇਸ਼ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਹਾਲ ਖਚਾਖਚ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯਾਤਰੂ ਵੀ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਟੂਰ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਲਿਆਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਾਸਤੇ ਟਿਕਟਾਂ ਵੀ ਵੇਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਭਾਰੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਰਕਮਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਅੰਦਰ ਆਏ ਸਨ। ਇਸ ਆਯੋਜਨ ਦਾ ਮੰਤਵ ਅਧਿਘੋਸ਼ਿਕਾ (ਅਨਾਊਂਸਮੈਂਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬੀਬੀ) ਨੇ 'ਵਾਦਯ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਪੰਡਿਤ ਕੰਠੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਸੁਮਨ ਅਰਪਿਤ ਕਰਨਾ' ਦੱਸਿਆ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਡਾ. ਭਾਨੂੰ ਸ਼ੰਕਰ ਮਹਿਤਾ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਟਕ, ਸਾਹਿਤ, ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਰੋਦ ਵਾਦਕ ਉਸਤਾਦ ਅਲੀ ਅਕਬਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ। ਇਹ ਸਨਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਰ-ਕਮਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੋਏ। ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜੋ ਸੁਆਗਤੀ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਕਤ ਪੂਰੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਪਰ ਭਾਵ ਅਜਿਹੇ ਸਨ : "ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣਾਈ ਸੀ-ਜਦੋਂ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਬਖਾਨ ਕਰਦੀ ਸੀ ਉਹ ਕਵਿਤਾ। ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਸੁਣਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਅਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਕਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਇਹੀ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੱਛਣ ਹਨ। ਆਪ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ। ਜਿੰਨਾ ਪਿਆਰ, ਜਿੰਨਾ ਤਿਆਗ, ਜਿੰਨੀ ਵਿੱਦਿਆ, ਰਿੱਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਸੰਪਤੀ ਸੱਭ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਜਿੰਨੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ, ਲੈਅ-ਕਾਰੀਆਂ, ਤਿਹਾਈਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹਨ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੀ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੋਣ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦੇ 'ਚੋਂ ਸੁਆਗਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।" ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਤਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਕੰਬ ਗਿਆ।

ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਰੇ ਅਤੇ

ਸਨਮਾਨ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਬੜੇ ਸਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਡਾ. ਭਾਨੂੰ ਸ਼ੰਕਰ ਮਹਿਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਲ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਸਤੀ-ਪੱਤਰ ਆਦਿਕ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰਮਾਨਤਾ ਦੀ ਅਤਿ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾ ਕੇ ਕਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਇੱਕ ਤਾਂ ਸਿਖਰ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਉਸਤਾਦ ਅਲੀ ਅਕਬਰ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਚੁਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਮੈਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਅੰਤਰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਅਪਾਰ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਸਨਮਾਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਨੀਂਹ ਦਾ ਪੱਥਰ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਭਾਨੂੰ ਸ਼ੰਕਰ ਮਹਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨੀਂਹ ਦਾ ਪੱਥਰ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਸਾਰਾ ਮਕਾਨ ਉਸ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਬਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਏਨੇ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਫੇਰ ਤਾਲੀਆਂ ਦੀ ਗੜਗੜਾਹਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਆਯੋਜਨ ਵਿੱਚ ਪਧਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਡਾਢੀ ਖੁਸ਼ੀ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸਫ਼ਲਤਾ ਲਈ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ। ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੀ ਮੇਅਰ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸਰੋਜ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਮਹਿੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕਲਾਕਾਰ, ਸਿਵਲ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੰਗਤ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ।

ਸੁਰੇਸ਼ ਤਲਵਰਕਰ

ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ ਪੰਡਤ ਸੁਰੇਸ਼ ਤਲਵਰਕਰ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ। ਪੰਡਿਤ ਕੰਠੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜਿਹੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸੱਚੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤਾਂ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਲਾਕਾਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿੱਚ ਪੰਡਿਤ ਰਾਮ ਨਰਾਇਣ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰੰਗੀ ਵਾਦਨ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਛਬੀ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਲੀ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਸਟਾਈਲ ਵਿੱਚ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਤਬਲਾ-ਵਾਦਨ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਾਜ਼ੀ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ, ਸਾਰੰਗੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਾਦਯ ਤੇ ਲਹਿਰਾ ਨਗਮਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਕਲਾਕਾਰ ਨੇ ਸਾਜ਼ ਦੇ ਨਗਮੇ ਦੇ ਥਾਂ ਗਾਇਨ ਦਾ ਨਗਮਾ ਰੱਖਿਆ। ਦੋ ਇਸਤਰੀ ਕਲਾਕਾਰ ਗਾਇਣ ਦੀ ਸਥਾਈ ਮੁੱਖੋਂ ਉਚਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਸਾਜ਼ ਤਾਨਪੂਰੇ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਵੀ ਨਾਲ ਸਨ। ਤਾਲ ਦੀਪ ਚੰਦੀ ਵਿੱਚ ਗਾਇਕਾਵਾਂ ਨੇ ਉੱਚਾਰਨ ਕੀਤਾ "ਸੁਮਰਿਨ ਕਰੋ ਗਣਪਤੀ ਗਣੇਸ਼" ਉਹ ਇਹੋ ਹੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪੰਡਿਤ ਤਲਵਰਕਰ ਆਪਣੇ ਤਬਲੇ 'ਚੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਤਾਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੈਅਕਾਰੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਝਪ ਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਗਾਇਣ ਸੀ "ਸ਼ਾਮ ਛਬੀ ਅਤੀ ਬਣੀ।" ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਸ਼ਾਇਦ ਭਰਾ ਹੀ, ਸਤਜੀਤ ਤਲਵਰਕਰ ਤਬਲਾ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਲੇ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਵਾਦਨ ਅਤੇ ਤਬਲੇ ਦੀ ਯੁਗਲਬੰਦੀ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਤੀਤ-ਸਮ ਬਾਦ ਸਮ ਅਤੇ ਕਈ ਚਕਰਦਾਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਸੁਣਾਈਆਂ। ਧੁਰ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਅੰਦੋਲਿਤ ਕਰਦਾ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਸੀ।

ਬਿਰਜੂ ਮਹਾਰਾਜ

ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨ੍ਰਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪੰਡਿਤ ਬਿਰਜੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ। ਸੰਪੂਰਨ ਸੰਗੀਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨ੍ਰਿਤ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਤਬਲਾ ਸੰਗਤ। ਬੇਜੋੜ ਜੋੜ ਸੀ। ਬਿਰਜੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਨ੍ਰਿਤ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਪੁਨਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਤਬਲੇ ਤੇ ਲੈਅਕਾਰੀ ਕਾਂਟ ਛਾਂਟ, ਵੰਡ ਵੰਡਾਈ, ਤਿਹਾਈਆਂ ਅਤੇ ਤਬਲੇ ਦੇ ਭਰਵੇਂ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਥਾਪਾਂ ਜਵਾਨੀ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਦੇ ਫਰਕ ਨੂੰ ਕਟ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸਚਮੁੱਚ ਹੀ ਬਿਰਜੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪਰਸੰਗ ਵਿੱਚ "ਘੁੰਗਰੂ ਕੀ ਕਲਮ ਸੇ ਚਿਤਰ ਕਾਟਨਾ" ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਚਿੱਤਰ ਉਹਨਾਂ ਘੁੰਗਰੂਆਂ ਦੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਬਣਾਏ। ਉਹ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਥੋਹੜੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਸੋਲਾ ਮਾਤਰਾਂ ਦੇ ਤਾਲ ਨੂੰ ਸਖੀਆਂ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਵੇਂ ਸੋਲਾਂ ਸਖੀਆਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਫੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਉਵੇਂ ਸੋਲਾਂ ਮਾਤਰਾਵਾਂ 'ਸਮ' ਨੂੰ ਫੜਣਗੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਲੈਅ ਤਾਲ ਦੀਆਂ ਆਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਬਿਰਜੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਡੇਰੇ ਆ ਗਏ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸਤਾਦ ਰਸ਼ੀਦ ਖ਼ਾਂ ਦਾ

ਵਧੀਆ ਗਾਣਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਸਤਾਰਾਂ ਦਸੰਬਰ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਫੇਰ ਭਰਪੂਰ ਮੇਲਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਫੇਰ ਵਿਧੀਵਤ ਸੁਆਗਤ, ਫੇਰ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਸਨਮਾਨਤ ਆਸਨ। ਅੱਜ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਦੇ ਵਾਇਲਨ ਕਲਾਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਨਾਹਰੇ ਅਤੇ ਸਿਤਾਰ ਵਾਦਕ ਨਰਿੰਦਰ ਮਿਸ਼ਰਾ ਦੀ ਯੁਗਲਬੰਦੀ ਸੀ। ਤਬਲਾ ਸੰਗਤ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨਾਹਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਕਤ ਦਾ ਰਾਗ ਯਮਨ ਬਹੁਤ ਖੂਬੀ ਨਾਲ ਵਜਾਇਆ। ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਅਤੇ ਵਾਇਲਨ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਭਾਵੁਕ ਸਾਂਝ ਵੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਸਾਜ਼ ਵਾਇਲਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸੰਗੀਤ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪਰਸ਼ਾਦ ਸ਼ਰਮਾ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਸੰਤੋਸ਼ ਨਾਹਰ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪੰਡਿਤ ਗੁਰੂ ਪਰਸ਼ਾਦ ਸ਼ਰਮਾ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਹ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਸਨ।

ਉਸਤਾਦ ਅਲੀ ਅਕਬਰ

ਅੱਜ ਗਾਣੇ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੀ ਹੋਏ ਪਰ ਮੁੱਖ ਆਕਰਸ਼ਨ ਉਸਤਾਦ ਅਲੀ ਅਕਬਰ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਰੋਦ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ।

ਉਸਤਾਦ ਅਲੀ ਅਕਬਰ ਖਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਅਹਿਮ ਹਸਤੀ ਹਨ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਉਸਤਾਦ ਅਲਾਊਦੀਨ ਖਾਂ ਮੇਹਰ ਵਾਲੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗ ਸਥਾਪਤ ਨਾਮ ਹੈ। ਉਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਿਤਾਰ ਵਾਦਕ ਪੰਡਿਤ ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ ਦੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਨ। ਅਲੀ ਅਕਬਰ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਪੰਡਿਤ ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ ਦੀਆਂ ਯੁਗਲਬੰਦੀਆਂ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਹਰਬੱਲਭ ਮੇਲੇ ਦੀਆਂ ਅਤਿ ਹੁਸੀਨ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ। ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸਤਾਦ ਸਾਹਿਬ ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਬਨਾਰਸ ਆਏ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਬਹੁਤ ਸਾਦੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਬਹੁਤ ਆਜਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਰਹੇ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦੇ ਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸਨਮਾਨ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਿਧੀਵੱਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸਨਮਾਨ ਉਸਤਾਦ ਅਲੀ ਅਕਬਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਬੋਲਦਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ। ਉਸਤਾਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਆਮੰਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਕਦੇ ਆਉਣ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਫੇਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮੇਲਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਤਾਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਾਗ ਬਾਗੇਸ਼ਰੀ ਕਾਨੜ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਟੁਣਕਾਰਾਂ ਕੱਢਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ। ਤਬਲਾ ਸੰਗਤ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਚਲ ਸੋ ਚਲ...

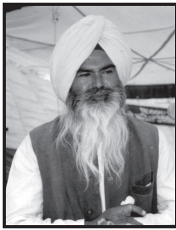
ਸਮਾਪਤੀ

18 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸੰਤ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਘੁੱਲਾ ਸੰਤ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ। ਭੋਗ ਉਪਰੰਤ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਇਹਨਾਂ ਪੰਜ ਛੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਗਾਹੜ ਏਨਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖਣੀ ਕਠਨ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਲਿਖਣੋਂ ਫੇਰ ਵੀ ਰਿਪੋਰਟ ਲੰਬੀ ਹੀ ਜਾਪੇਗੀ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁੱਝ ਹੋਇਆ ਉਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਛੋਟੀ ਹੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਸਾਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਸਹਿਤ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਜਾਨ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਸਾਲ ਵੀ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਅਣਗਿਣਤ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਖਰਚਣ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮਾਈਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਸਮੇਤ ਹੱਥੀਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹੇ। ਭਾਵੇਂ ਲੰਗਰ ਪਕਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਲਾਂਗਰੀ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਚਲਦੇ ਲੰਗਰ ਨੂੰ ਵਰਤਾਉਣ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਣ ਦੀ ਜੋ ਸੇਵਾ ਮਾਈਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਕੀਤੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਕਾਰਜ ਸੀ।

ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਬਣਦੇ ਰਹੇ। ਥਾਓਂ-ਥਾਈਂ ਰਹਿਣ ਦੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਿੱਲੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਲਖਨਊ, ਡਾਲਟੰਨ ਗੰਜ, ਥਾਈਲੈਂਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਨਾਰਸ ਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਭਰਵੀਂ ਕਵਰੇਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਹਿਤ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇ।

ਇੱਕ ਸਵੇਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੰਤ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੈਕਟਰੀ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸੇਵੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਵੀ ਸੇਵੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਦੀਵਾਨ ਸ. ਜਸਮੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਲੱਗਾ। ਬਨਾਰਸ ਵਿੱਚ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੀਆਂ ਧੁੰਮਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲਗਭੱਗ ਇਹ ਸਥਾਈ ਮੇਲਾ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕੂਕਾ-ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਮਰ ਨਾਇਕ:

ਵਿੱਦਿਆ ਦਾਤਾ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਯਾਤਰੀ : ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣਾ

- ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਰਮਾ ਦੇ ਚੀਫ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸਕੱਤਰ, ਜੀ. ਡੀ. ਬਰਗੈਸ ਨੇ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ 13 ਅਗਸਤ 1880 ਨੂੰ, ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ, ਰੰਗੂਨ ਵਿੱਚ, ਕੂਕਾ ਸ਼ਾਹੀ ਕੈਦੀ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ, ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿੱਚ, ਨਥਾਣਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਦੇ ਕੂਕੇ ਦੇ ਪਕੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ, 6 ਅਗਸਤ 1880 ਈ. ਦੇ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਦੇ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਉਸਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਟਾਊਨ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਰੰਗੂਨ ਦੇ ਉਪਰਲੀ ਮਿਤੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਪੱਤਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪੈਰ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਥਾਣਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ 26 ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇੱਕ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗੁਆਈ ਵਿੱਚ, ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਰੰਗੂਨ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਸੀ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਸਾਧਣ ਦਾ ਬੇਹਤਰੀਨ ਢੰਗ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਨਥਾਣਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਖਾਈ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਵੀ ਦਿਤਾ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਨੇ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਉਸ ਪਾਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਬੰਗਲੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਰਹੇ ਨਥਾਣਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੇਖ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣ ਤੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਇੱਕ ਪਾਰਸਲ ਪਕੜਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਹ ਦੋ ਪੱਤਰ ਮਿਲੇ, ਜੋ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਨੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਫਾਈਲ ਨਾਲ ਨੱਥੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਨਥਾਣਾ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਸੁੱਟੇ ਪੱਤਰ, ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਭੇ।

ਇਸੇ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਬੰਗਲੇ ਨੂੰ 1870 ਦੇ ਜਿਹਲ ਐਕਟ ਮੁਤਾਬਿਕ ਜਿਹਲ ਨਹੀਂ ਐਲਾਨਿਆ ਗਿਆ, ਸੋ ਨਥਾਣਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਸੇ ਜੁਰਮ ਹੇਠ ਮੁਕੱਦਮਾ ਨਹੀਂ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਥੀ ਕਲਕੱਤੇ ਲਈ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਏ ਸਨ। ਕਲਕੱਤਾ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਇਸੇ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ, ਉਸਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸੰਪਰਕ ਤੋੜਣ ਲਈ ਹੋਰ ਦੁਰਾਡੇ, ਮਰਗੋਈ ਟਾਪੂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਬਣ ਰਹੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।[1]

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭੇਦ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਨਥਾਣਾ ਸਿੰਘ, ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ, ਦਰਅਸਲ ਗੁਮਟੀ, ਰਿਆਸਤ ਨਾਭਾ, ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕੂਕੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਨਥਾਣਾ ਸਿੰਘ ਦੱਸਣ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਜਥੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਨਥਾਣਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਸੀ, ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਠਿੰਡਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ, ਇਤਨੇ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪੁੱਜੇ, ਜਿਤਨੇ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣੀਏ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਦੋਵੇਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦਿੱਲੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਮੁਹਾਫ਼ਿਜ਼ਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋ ਕਾਪੀਆਂ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਅਸੀਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਸਤ ਲਿਖਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸੱਕਦੇ ਹਾਂ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ 1881 ਈ. ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ, ਪੰਜਾਬ ਪੁਲੀਸ ਦੁਆਰਾ ਗੁਪਤ ਤੌਰ ਤੇ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨਾਂ ਪਾਸ ਜਿੰਦਰੇ ਹੇਠ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ, ਇਸ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਹੈ– ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਹੈ। ਉਹ ਨਾਈ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਥਾਣਾ ਨਥਾਣਾ ਹੈ। ਚਿਹਨ ਚੱਕਰ ਵਾਲੇ ਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ– ਖੱਬੀ ਅੱਖ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਤਿੰਨ ਕਾਲੇ

ਦਾਗ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਦਾਗ ਨੱਕ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਹੈ। ਲੰਬਾ ਦਾਹੜਾ, ਕੋਈ ਕੋਈ ਵਾਲ ਸਫੈਦ, ਸਰੀਰ ਤੇ ਵਾਲ ਹਨ, ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਜੁੱਸਾ, ਉਮਰ 41 ਸਾਲ ਦੇ ਲਗਪਗ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹ ਅਤੇ ਲਿਖ ਸੱਕਦਾ ਹੈ।

ਖ਼ਾਸੀਅਤ ਅਤੇ ਸੁਭਾਉ ਵਾਲੇ ਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ– "ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਦੋ ਕਾਰੀਗਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਾਨਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਮਨ ਪਸੰਦ ਚੰਗੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਵਾਲਾ ਸੱਜਣ ਪੁਰਖ ਹੈ। ਜੁਲਾਈ 1880 ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ, 25 ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਰੰਗੂਨ ਵਾਸਤੇ ਚਾਲੇ ਪਾਏ ਸਨ, ਜਿੱਥੋ ਉਹ ਉਸ ਮਹੀਨੇ ਦੀ 27 ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣਾ, ਇਸ ਕੂਕਾ–ਦਲ ਦਾ ਆਗੂ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਆਦਮੀ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦਾ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣਾ, ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਖੁਫੀਆ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਹ 14 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਸੀ।[2]

ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣਾ ਦਾ ਜਨਮ 1840 ਈ. ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦਾ ਪਿੰਡ ਨਥਾਣਾ, ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ ਤੋਂ ਬਠਿੰਡਾ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਕੋਈ 15 ਕੁ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸ਼ਹੀਦ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿੰਡ ਮਹਿਰਾਜ ਵੀ ਇੱਥੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਭੁੱਚੋ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਭਗਤਾ ਭਾਈ ਕਾ ਰੋਡ ਉੱਪਰ ਸਥਿੱਤ ਹੈ। ਮਹਿਰਾਜ ਦੀ ਜੰਗ ਜਿੱਤ ਕੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਾਧੂ ਕਾਲੂ ਨਾਥ ਦੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਇੱਥੇ ਦਰਸਨ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣੀਆ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ 1868 ਈ. ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦਸ ਸਾਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਸਫਲ ਪਰਚਾਰ, ਸਿੱਧੀ ਸਾਦੀ ਵੇਸ਼–ਭੂਸ਼ਾ, ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ, ਜਾਪ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਦਕਾ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਹਿਯੋਗ ਸਦਕਾ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ, ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਨਾਮ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵੱਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਕੂਕਾ ਪਰਚਾਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਥਾਪੇ, ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਦੇ ਬਾਈ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਸੂਬਾ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਮੁਖੀ, ਸੂਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਸੀ। ਸੂਬਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸੋਹਲ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਬਾਅਦ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਾਤਾ, ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਪਿੰਡ ਭਾਈ ਕੀ ਡਰੌਲੀ (ਮੋਗਾ) ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਂਜ ਸੂਬਾ ਜੀ ਅਵਿਵਾਹਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਵੱਖ–ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਿਲਾਸਪੁਰ, ਤਖਤੂਪੁਰਾ ਅਤੇ ਲੋਪੋ ਆਦਿ ਕਿਉਂਕਿ ਕੂਕਾ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਨਿਰਮਲੇ ਸਾਧੂ ਸਨ।

ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਰਚਾਰ ਦੌਰੇ ਤੇ ਨਿਕਲੇ ਸੂਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਨਥਾਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਆ ਉੱਤਰੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸੁਣ ਕੇ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਭਜਨ ਪੁੱਛ ਕੇ, ਕੂਕਾ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਅਭਿੰਨ ਅੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੇ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਹੋਰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ, ਭਰ–ਜੁਆਨ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸੂਬਾ ਜੀ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜ ਤਾਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਸੰਗ ਕਾਰਨ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਾਮ ਲੈ ਲਵਾਂਗਾ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਲਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਨਾਮ ਲੈਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਸੂਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਬਸਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਸਣੇ ਕੇਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਆਉ। ਨੇੜੇ ਹੀ ਢਾਬ ਸੀ, ਉਹ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਤੇ ਭਜਨ ਲੈ ਗਿਆ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਨਾਤਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਉਪਜੀ ਕਿ ਉਹੋ ਭਜਨ ਜੋ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਦਲਿਤ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਲਵਾਂ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਟਾਲਾ ਵੱਟ ਲਿਆ। ਮੁਕਤਸਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਖਟੜੇ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਪਿੰਡ ਦਾ ਸੂਬਾ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਵਿੱਦਵਤਾ ਕਰਕੇ ਪੰਡਿਤ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੱਤ ਦਾ ਤੁਰ ਫਿਰ ਕੇ ਪਰਚਾਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਵੇਰ ਨਥਾਣੇ ਵਿੱਚ– "ਫੇਰ ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਗਿਆ ਤਾਂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਜਨ ਲਿਆ। ਜਾਂ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਈ। ਘਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਸਾਡੇ ਕੰਮੋਂ ਗਿਆ, ਜੇੜ੍ਹਾ ਕੂਕਾ ਹੋਇ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕਲਾਮ ਸੁਣਾਇ ਕੇ ਮੋਹ ਲੈਂਦੇ ਹੈਂ?"[3]

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸਜਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵਧੀਆ ਪਾਠੀ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗੋਹਜ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਦੌਰਿਆਂ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ, ਲੰਗਰ ਸਜਾਉਣ

ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਨਿੱਤਨੇਮ ਦਾ ਪਾਠ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੋਰਨਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

"ਦਸ ਸਿੰਘ ਸੇ ਲੰਗਰ ਵਰਤਾਵਣੇ ਵਾਲੇ। ਏਕ ਸਿੰਘ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਚਿਰਕਾ ਆਇਆ। ਅਰਜ਼ ਹੋਈ। ਉਸ ਥੀਂ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਹਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਾਂਚ ਗ੍ਰੰਥੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਔਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, ਸਾਡੇ ਊਠਾਂ ਗੱਡਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਮੂੰਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਧੋਂਦੇ ਹੈਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀ ਮੁਕਤ ਨਾ ਚਾਹੀਏ? ਪਾਂਚ ਗ੍ਰੰਥੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕੀ ਮੁਕਤ ਹੋਈ ਚਾਹੀਏ, ਹੋਰ ਨਾ ਮੁਕਤ ਹੋਵੇ? ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਥੀਂ ਉੱਤਮ ਹੈ।"[4]

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਨਥਾਣੀਆ ਨਾਮਧਾਰੀ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਰਹਿ ਕੇ ਅਤੇ ਕਦੇ ਤੁਰ ਫਿਰ ਕੇ, ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਸਦੇ ਕੂਕਾ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 4-5 ਸਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਸੱਕੇ ਸਨ। ਜਿਤਨਾ ਸਮਾਂ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਤੀਤ ਹੁੰਦਾ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪ ਦੀ ਸੰਗਤ ਮਾਨਣ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਪਰ ਉਸ ਮੋਹਣੀ ਮੂਰਤ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਪਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਜ਼ਾਲਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ, ਆਪ ਦੀ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਇੱਕ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੇ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਕੂਕੇ ਮਰਜੀਵੜਿਆਂ ਦੇ ਆਪਾ ਵਾਰੂ ਜਜ਼ਬੇ ਤੋਂ ਭੈਅ-ਭੀਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਧਰੋਹ ਦਾ ਮੁਜਰਿਮ ਠਹਿਰਾ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਬਣਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੂਹ ਨਾ ਮਿਲੀ ਕਿ ਪਰਦੇਸੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕਿਹੜੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਹਨ। ਰੰਗੂਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੇ, ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ, ਬਰਹਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਨੀਵੇਂ ਕਰ ਛੱਡੇ। ਸੰਨ 1875 ਤੋਂ 1881 ਦੇ ਛੇ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੱਕ ਸੈਂਕੜਾ ਮਾਈ ਭਾਈ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪੁਲੀਸ ਅਤੇ ਸੂਹੀਆ ਤੰਤਰ ਤੋਂ ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਰੰਗੂਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮਰਗੋਈ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਵੱਡਾ ਜੋਖਮ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਸਥਿਤ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ, ਫਿਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਲਿਖ ਕੇ ਲਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟਿਆ ਜਾਏ ਹਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰ ਡਿੱਗਦਾ ਕੋਈ ਚੁੱਕ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਗਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਦਿਨ ਸਮੇਂ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਮਦਰਾਸੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੋਰਿਆਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਿਖਤੀ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ, ਰੋਕਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਵੀ ਮਾਰੀ ਜਾ ਸੱਕਦੀ ਸੀ।

ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣੀਏ ਨੇ ਵੀ 1880 ਈ. ਦੇ ਜੁਲਾਈ ਮਹੀਨੇ, ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ, ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ, ਰੰਗੂਨ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲਈ। ਇਹ ਵਿਵਰਣ, ਆਪ ਦੀ ਰੰਗੂਨ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਹੀ ਡੇਰਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣਾ ਪੱਕਾ ਟਿਕਾਣਾ ਕਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ, ਸਾਡੇ ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੇ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1880 ਈ. ਦੇ ਮੱਧ ਵਿੱਚ ਅਕਲੀਆ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ) ਵਿੱਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਮਾਗਮ ਸੀ। ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਭਦੌੜ, ਦੋਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਰੰਗੂਨ ਜਾਣ ਦਾ ਮਤਾ ਮੇਲ ਲਿਆ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲੈਣ ਗਏ। ਉੱਥੋਂ ਦੋਹਾਂ ਮਲਵਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਤੀਜਾ ਦੁਆਬੀਆ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ (ਪਿੰਡ ਖੁਰਦ ਪੁਰ ਜਾਂ ਖੁਦਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ) ਰਲ ਗਿਆ। ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਕਲਕੱਤੇ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵੱਡੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਆਏ ਤਾਂ ਦਿਨ ਛਿਪ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਹੀ ਉਸੀ ਸ਼ਾਮ, ਉਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣੀਆ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਗੁਲਾਬੇ ਕੀ) ਮੰਡੀ ਅਤੇ ਸਾਉਣ ਸਿੰਘ ਰੋਡਿਆਂ (ਮੋਗਾ) ਦਾ ਵੀ ਆ ਰਲੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਹਾਜ਼ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਨ ਤੱਕ ਛੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿਲਾਖੀ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੰਘ ਵੀ ਰੰਗੂਨ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਹੱਥ ਆਪਣੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ, ਅਰਦਾਸਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਚਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਵਿੱਚ ਆਪ ਪਾਸੋਂ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕਿਰਪਾ-ਪੱਤਰ, ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸਿੰਘ, ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਇਤਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਾਨੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਰਦਾਸਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੱਕ ਪੁਚਾਉਣੀਆਂ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਆਪ ਤੋਂ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨੇ, ਵੱਡਾ ਕਠਿਨ ਕੰਮ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੰਘ ਇਸ ਕਠਿਨਾਈ ਤੇ ਅਕਸਰ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

"ਚੌਵੀ ਅਰਦਾਸਾਂ ਸੀ ਏਸ ਪਾਸੇ ਕੀਆਂ, ਡੇਰੇ ਕੇ ਸਾਰੇ ਬਿਵਹਾਰ ਕੀਆਂ। ਸੈਂਚੀਆਂ ਕੇ ਗੱਤੇ ਮੈ ਖਾਮ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ

ਸੀ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਨਥਾਣੀਏ) ਕੋਲ ਫੜਾਇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿ ਤੂੰ ਸਿਆਣਾ ਹੈਂ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਕੋ ਫੜਾਈਆਂ ਤੇ ਨਾਲੇ ਮਾਲਾ ਭੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕੋ ਫੜਾਇ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੋਨੋ ਮਾਲਾ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਖਿੱਦੋ ਵਾਂਗੂੰ ਉਤੋਂ ਦੀ ਚਿਟੀ ਲੀਰ (ਟਾਕੀ) ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੱਡੂ ਵਾਂਗੂੰ ਬਣਾਇਕੇ ਲੱਡੂਆਂ ਮੈਂ ਕਰ ਲਈ। ਜਾਂ ਫਰੰਗੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਲੱਡੂ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦੀਏ। ਕਹਾ ਕਿ ਏਹ ਹਮਾਰੇ ਖਾਣੇ ਕੇ ਲੱਡੂ ਹੈਂ। ਫਰੰਗੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਠਾਇ ਲਵੋ। ਹੇਠਾਂ ਸਭ ਦੇ ਕਛਹਿਰੇ ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਧੋਤੀਆਂ ਬੱਧੀਆਂ। ਲਾਲ ਪਗੜੀਆਂ ਭੀ ਬੱਧੀਆਂ। ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਭੀ ਚਾਹੜ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ।

"ਜਹਾਜ ਚੜਨੇ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗਲ ਮੈਂ ਪੱਲਾ ਪਾਇਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੇਰਾ ਪੜਦੇ ਢੱਕ ਨਾਮ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਨਾ ਲੈਣ ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣ। ਪੜਦੇ ਢੱਕੇ ਢਕਾਏ ਹੀ ਤੇਰਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੀਏ। ਐਸੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਮੇਹਰ ਹੋਈ ਕਿ ਜਹਾਜ ਕੇ ਰੱਸੇ ਟੁੱਟ ਗਏ। ਫੇਰ ਰੱਸੇ ਪਾਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਕਪਤਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਚੱਲਣ ਦਿਓ। ਲੰਗਰ ਉਠਾਇ ਲਵੋ। ਲੰਗਰ ਉਠਾਇ ਲੀਏ। ਜਹਾਜ ਤੁਰ ਪਿਆ।

"ਪਾਂਚ ਦਿਨ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਨਾ ਪੀਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਕਾ ਦਿਲ ਟਿਕਾਣੇ ਹੋਇਆ। ਛੇਵੇਂ ਦਿਨ ਜਹਾਜ (ਰੰਗੂਨ) ਜਾਇ ਲਗਾ। ਜਾਂ ਉਤਰਨੇ ਲਗੇ ਤਾਂ ਫਰੰਗੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ-ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਆਏ ਹੋ ਏਸ ਦੇਸ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨੌਕਰੀ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਹੈਂ। ਸਿੰਘ ਠਾਕਰਵਾੜੀ ਜਾਇ ਉਤਰੇ। (ਠਾਕਰ ਵਾੜੀ ਮੰਦਰ ਰੰਗੂਨ ਦੀ ਫ਼ੈਰੀ ਸਟ੍ਰੀਟ ਤੇ ਸਥਿੱਤ ਹੈ। ਇਸ ਸੜਕ ਨੂੰ ਹੁਣ ਪੈਂਸੋਡਨ ਸਟ੍ਰੀਟ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ)।"[5]

ਇਹ ਸਿੰਘ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਜਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਖੁਰਦ ਪੁਰ, ਫਿਰ ਰਾਗੀ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਅਤੇ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਵੀ। ਦੂਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੂਕੇ ਸਿੰਘ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਅਗਨੀ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਜਲ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਰ ਦੇ ਸ੍ਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧੀਰਜ ਬੰਨ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ-

"ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸੱਤ ਵਜੇ ਗਏ। ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਮੈਂ ਫਿਰਦੇ ਹੋ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਬਰਨੀਆਂ ਹੋਇ ਰਹੇ ਹੈਂ? ਸਿੰਘਾਂ ਕਹਿਆ ਜੀ ਧੁਆਡੇ ਦਰਸਨ ਕੀ ਪਿਆਸ ਬਹੁਤ ਲੱਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੀ ਏਹ ਅਰਜ ਹੈ ਕਿ ਸੋ ਦਿਨ ਦੱਸੋ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਕਿ ਜਿਸ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਧਰਤੀ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਕੋ ਆਪ ਕਾ ਦੀਦਾਰ ਹੋਵੇ। ਕੇਹੜੇ ਮਹੀਨੇ ਕੇਹੜੇ ਸਾਲ, ਕਿਸ ਦਿਨ ਆਵੋਗੇ? ਬਚਨ ਕੀਤਾ- ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਆਗੇ ਹੀ ਲਿਖਾ ਹੈ- ਮਦਰ ਦੇਸ ਜਬ ਜੁੱਧ ਮਚਾਵੇ। ਤਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇਸ ਮੈ ਆਵੇ। ਭਾਈ ਜੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਕਹਿਣ ਜਾਂ ਪੁਜਾਰੀ ਕਹਿਣ ਹੁਣ ਨਈ ਔਂਦਾ ਹੈ, ਤੁਸਾਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ। ਅਗਨੀ ਨਾਲ ਮੈਂ ਜਲਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਡੁਬਦਾ ਨਹੀਂ, ਪੌਣ ਨਾਲ ਮੈਂ ਉਡਦਾ ਨਹੀਂ। ਕਾਲ ਮੇਰੇ ਅਖਤਿਆਰ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਏਨਾਂ (ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ) ਕੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੱਟ ਖਾਰੇ ਸਮੁੰਦਰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਿੱਟ ਲੈਂਦਾ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਗਊ ਗਰੀਬ ਦੇ ਗਲੋਂ ਛੁਰੀ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ, ਓਨਾਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹੈਂ।..... ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਿਆਂਦਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਆਏ ਹੈਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਏਥੇ ਆਇਕੇ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਭੀ ਬਚਨ ਬਿਚਾਰੇ ਹੈਂ। ਭਾਈ ਏਸ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵਾਂਗੇ।"[6]

ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਪਰਚੰਡ ਜੁਆਲਾ ਨੂੰ ਮਘਦੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮਨੋਬਲ, ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਪਰਪੱਕ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਇੱਕ ਰਣਨੀਤਿਕ ਪੈਂਤੜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਸੇ ਦੇਹ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ, ਮਾਲਾਮਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਇੱਕ ਉਸ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਅਗੰਮ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਿਆਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਦੱਬੇ ਕੁਚਲਿਆਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨ ਬਰਾਬਰੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਬੇਇਨਸਾਫੀ, ਨਫ਼ਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਜੰਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਦਿੱਗ ਵਿਜੈ ਮਨਾਈ ਜਾ ਸਕੇਗੀ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਨੂੰ ਦੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲਿਖ ਕੇ, ਕੱਪੜੇ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟ ਕੇ, ਗੀਟੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟੇ। ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਨਿਉਂ ਕੇ ਚੁੱਕੇ, ਸੂਰਜ ਅਸਤ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਗੋਰਿਆਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਗੋਰੇ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਪਿੱਛੇ ਜਾ ਕੇ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪਕੜ ਲਏ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਹੋਰ ਕੂਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਆਏ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ- ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸਢੌਰਾ (ਅੰਬਾਲਾ), ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਭੋਮਾ ਵਡਾਲਾ, ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਕਤੂ ਨੰਗਲ, ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਚੁੰਨ੍ਹੀ (ਅੰਬਾਲਾ) ਅਤੇ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਲਤਾਲਾ (ਲੁਧਿਆਣਾ)।

ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨਾਰੰਗਵਾਲ (ਲੁਧਿਆਣਾ), ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਬਡਰੁੱਖਾ (ਰਿਆਸਤ ਨਾਭਾ) ਅਤੇ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ (ਕਾਲੂ ਵਾਹਰ-ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ?) ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਕੁਝ ਗ਼ੈਰ ਕੂਕੇ ਸਿੰਘ ਵੀ ਠਾਕੁਰ ਵਾੜੀ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਦੋ ਸਿੰਘ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਏ।[7]

ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਮੁਤਾਬਿਕ 28 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਭਾਈ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਨੂੰ ਸਿਪਾਹੀ ਅਬਦੁੱਲ ਖਾਨ ਪਕੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 20ਵੀਂ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟ ਦੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਨਾਇਕ, ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਮਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉਸੇ ਦਿਨ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸਉਂਪ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।[8]

ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਨਥਾਣਾ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ 27 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਉਹ ਕੁੱਲ 24 ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਨਥਾਣਾ) ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਸੀ।[9]

ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਕੜੇ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਤੇ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਝੱਟ ਪੱਟ ਵਾਪਸੀ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਲਕੱਤੇ 3 ਮਾਰਚ 1880 ਨੂੰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਸਉਣ ਸਿੰਘ ਰੋਡੇ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਕਲਕੱਤੇ ਕਾਫੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਖੁਫੀਆ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਹਾਨਾ ਲਾਇਆ ਕਿ ਰੰਗੂਨ ਸੌਦਾ ਖਰੀਦਣ ਗਏ ਸਾਂ ਪਰ ਸੌਦਾ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਉਣ ਕਾਰਨ, ਖਾਲੀ ਮੁੜ ਆਏ ਹਾਂ। ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਹੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਪਰ ਬਾਬਾ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਰਾਇਪੁਰੀਏ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇੱਥੇ ਮੁਖਬਰ ਰੋਜ਼ ਗੇੜੇ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੰਗੂਨ ਵਾਲਾ ਵੱਡਾ ਜਥਾ ਅਜੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਮੁੜਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ। ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਾਇਆ 140 ਰੁਪੈ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਭੇਜੀ ਸੀ, ਉਹ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਹਾਰ ਕਾਰ ਦੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਸੁਣਾਕੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਲੈ ਕੇ, ਇਹ ਸਿੰਘ ਘਰੋ ਘਰੀਂ ਮੁੜ ਗਏ। ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣੀਆ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਕੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ, ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਡੇ ਜਥੇ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਮਰਗੋਈ ਟਾਪੂ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ('ਅਨੰਦ' ਨਾਮ ਦਾ ਇਹ) ਜਹਾਜ਼ 18 ਸਤੰਬਰ 1880 ਨੂੰ ਚੱਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 21 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਮਰਗੋਈ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਜੋ ਦੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪਕੜੇ ਗਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣੀਆ, ਸਾਉਣ ਸਿੰਘ ਰੋਡੇ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਲਾਬੇ ਕੀ ਮੰਡੀ, ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਖੁਰਦਪੁਰ, ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਭਦੌੜ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹਿ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਪੁੱਛਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਜੁਆਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ, ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਕਰਨ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਚੁੱਕਣ ਚੁਰਾਉਣ ਤੋਂ ਹਟਕਣ, ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਭਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸੱਤਾਵਾਂ ਭਾਵ ਪੁਜਾਰੀ ਪੁਰੋਹਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਅਤੇ ਫਰੰਗੀ ਰਾਜ ਦੇ ਛੇਤੀ ਖਾਤਮੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਦੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਟੁੱਟਣ ਬਾਰੇ, ਦੋਵੇਂ ਆਦਿ ਅਤੇ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸੌ ਸਾਖੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ, ਅਸਲ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲੈਣਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਬਚਨ ਮੰਨਣਾ, ਰੰਗੂਨ ਆਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਖਰਚ ਨਾਲ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਠ ਕਰਨ, ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿਲਾਖੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਖਰਚ ਖੇਚਲ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਧਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਤਾੜਨਾ ਕਰਕੇ ਵਰਜਦੇ ਹਨ। ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਭਾਗ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਠਿਨ ਹਾਲਾਤ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਸੁਭਾਉ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ-

ਹੋਰੁ ਜੀ ਹੁਣਿ ਏਥੇ ਦਾ ਹਵਾਲ ਲੇਵੋ ਜਿਸ ਕਰਿਕੇ ਅਸੀ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਏਥੇ ਆਉਣ ਤੇ ਸਿੰਘਾ ਨੂ। ਸੰਗਤ ਤਾ ਸਾਡੇ ਦੇਹ ਪਰਾਨੁ ਹੈਨ। ਏਹੁ ਬਾਤ ਮੈ ਸਚੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਝੂਠੀ ਨਾ ਜਾਣਨੀ। ਏਵਾਈ (ਸਿਪਾਹੀ) ਬੰਦੂਕਾ (ਲਈ) ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਖੜੇ ਹੈਨ। ਏਨਾ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮੁ ਦਿੰਦੇ ਹੈਨ ਏਨਾ ਦੇ ਉਹੁਦੇਦਾਰ, ਜੋ ਕੋਈ ਬਾਤ ਕਰੇ ਇਨ ਕੇ ਨਾਲ ਉਨ ਕੋ ਫਕੜੋ ਅਰੁ ਕੋਈ ਚੀਜ ਬਾਹਰ ਤੇ ਸਿਟੇ ਤਾਂ ਓਸਕੋ ਫਕੜੋ। ਜੇ ਕੋਈ ਅੰਦ੍ਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਕੋ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਓਸ ਕੋ ਫਕੜੋ। ਦਿਨੁ ਰਾਤ ਏਹੋ ਹੁਕਮੁ ਸੁਣਾਈਦਾ ਹੈ ਪਹਰੇ ਬਾਲਿਆ ਕੋ।

ਜੇ ਚਾਰ ਉਗਲਿ ਕਾਗਤ ਦਿੰਦੇ ਲੈਂਦੇ ਕੋ ਦੇਖ ਲੈਣ ਜੋ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਹਰੇ ਪੁਰਿ ਹੈਨ, ਤਾਂ ਨਾਲੇ ਏਨਾ ਸੰਤਰੀ ਨੂ ਕੈਦ ਕਰਿ ਦੇਣ ਨਾਲੇ ਬੈਤਾ ਮਾਰਨ ਪਹਰੇ ਬਾਲਿਆ ਦੇ, ਨਾਲੇ ਨਾਮੇ ਕਟਿ ਦੇਣ ਏਨਾ ਦੇ, ਅਰੁ ਨਾਲੇ ਥੁਆਨੂ ਕੈਦ ਕਰਿ ਦੇਣਿ, ਅਰੁ ਸਾਨੂ ਬੀ ਖਬ੍ਰ ਨਹੀ ਕਿਥੇ ਲੈ ਜਾਨਿ ਦੁਖ ਦੇ ਥਾਂ ਅਰੁ ਬਹੁਤ ਦੁਖੁ ਦੇਣ। ਏ ਮਹਾ

ਮਲੇਛ ਹੈਨ, ਇਨ ਮੈ ਦਿਆ ਰਤੀ ਭਰਿ ਨਹੀ। ਏਸ ਬਾਸਤੇ ਅਸੀ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਰੁ ਦੁਸਨੁ ਮੇਲਾ ਕੁਛੁ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ ਅਰ ਖ੍ਰਚੁ ਖੇਚਲ ਬਹੁਤੁ ਹੈ ਆਉਣ ਮੈ। ਜੇ ਏ ਮਿਲਨ ਦੇਣ ਤਾਂ ਭਾਮੇ ਸੌ ਸੌ ਕਠਾ ਆਇ ਜਾਬੇ ਤਾਂ ਬੀ ਅਛਾ ਹੈ।

ਅਰੁ ਮੈ ਕਈ ਬਾਰਿ ਲਿਖਾ ਜੋ ਏਥੇ ਨਾ ਆਓ। ਜੇ ਆਓ ਤਾ ਇਕੁ ਕੇ ਤਾ ਦੋ ਆਦਮੀ ਬ੍ਸ ਦਿਨ ਪਿਛੇ ਆਉਣ ਤਾਂ ਅਛਾ ਹੈ। ਬਡੀਆ ਬਾਤਾ ਕੀ ਲਿਖੀਏ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਪੜਦੇ ਕੱਜੀ ਜਾਦਾ ਹੈ ਨਹੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਠਕਾਨਾ ਨਹੀ। ਸੁਖ ਤਾਂ ਬਚਨੁ ਮੰਨਣਿ ਬਿਚ ਹੈ। ਬਚਨੁ ਨਾ ਮਨਿਆ ਤਾਂ ਕੁਛੁ ਬੀ ਸੁਖੁ ਨਹੀ ਹਥਿ ਆਉਦਾ। ਜਿਤਨਾ ਪੈਸਾ ਖ੍ਰਚੁ ਕਰਕੇ ਏਥੇ ਆਉਦੇ ਹੈ, ਜੇ ਓਨਾ ਪੈਸਾ ਲਾ ਕੇ ਭੋਗੁ ਪਾਠੁ ਕਰੋ ਤਾ ਅਛਾ ਹੈ, ਵੇਅਰਥ ਏਨਾ ਪੈਸਾ ਖ੍ਰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ।[10]

ਆਖਰੀ ਪਹਿਰੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਉਪਰ ਵਰਣਿਤ ਛੇਆਂ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਉਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਹਦਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੋਗਮਈ, ਜਿੱਥੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਸੂਬੇ, ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਕੈਦ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਨਾ ਜਾਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ।[11]

1914 ਈ. ਵਿੱਚ ਛਪੇ "ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼" ਵਿੱਚ ਰੰਗੂਨ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਕੁਝਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ, ਕਵੀ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਇਉਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ-

"ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰਾਗੀ,
ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ ਜਥੇਦਾਰ ਭਾਈ।
ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਲਤਾਲੇ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ,
ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਖੁਰਦ ਪੁਰੋਂ ਉਚਾਰ ਭਾਈ।
ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਹੈ ਜੌਹਲਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਰਹਿੰਦਾ,
ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਰਹਿੰਦਾ ਲੱਲੂਵਾਲ ਭਾਈ।
ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸਢੌਰਾ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਘੋਟੇ,
ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣਾ ਵਿਚਾਰ ਭਾਈ।"[12]

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨਥਾਣਾ ਵਿਖੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਸਖਤੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਘਟੀਆਂ ਤਾਂ ਆਪ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਰ ਫਿਰ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ। ਪਿੰਡ ਲੱਲ ਕਲਾਂ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਾਰਗ ਤੇ ਸਥਿੱਤ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਇੱਥੇ ਮਹੰਤ ਮਾਘਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਹੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਿੰਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਧੂ, ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਮਹੰਤ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿੱਚ ਸੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੋਂ 6-7 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਾ ਹੀ ਫਾਸਲਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1890 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਖੇ ਕਈ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਧੂਆਂ ਪਾਸ ਰਹਿ ਕੇ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਥਾਣੀਆ ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਚੋਰੀ-ਛਿਪੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਦੀ ਰੋਹੀ ਵਿਚ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੇ, ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਆਉਂਦੇ। ਇੱਥੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਅਨੇਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜਿਆ। ਆਪ ਤੋਂ ਫੈਜ਼ਯਾਬ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡਾ ਨਾਮ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਵੇਦ-ਵਿਆਸ, ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੱਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਟਕਸਾਲੀ ਕੂਕਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬਾਲਕੇ ਸਨ। ਸੰਨ 1908-12 ਈ. ਤੱਕ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਤੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਦਾਤ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਦਿਲ ਕੰਬਾਊ ਤਾਰੀਖੀ ਵਾਕਿਆਤ ਸੁਣੇ। ਉਹ ਕੂਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅਦਬ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ-

"ਮਾਮਾ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਘਨੱਯਾ, ਮੱਯਾ ਸਿੰਘ,
ਮੱਯਾ ਸਿੰਘ ਵਿਦਿਆ ਗੁਰੂ, ਬਾਬਾ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ,
ਓਹਨਾਂ ਜਾ ਰੰਗੂਨ ਵਿੱਚ ਦਰਸ ਕਰੇ ਭਗਵਾਨ,
ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਲਤਾਲੀਏ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਿਆਨ"[13]

ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਨਥਾਣੀਆ ਜੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੀ ਆ ਟਿਕੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮੂੰਹ ਕੂਕੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ, ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। 1914 ਈ. ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਸਨ।[14] ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਹੋਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣੀਏ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਬਾ ਨਥਾਣੀਆ ਜੀ ਤੋਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 45-50 ਸਾਲ ਛੋਟਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੱਤਕੇ ਦਾ ਉਸਦਾਤ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਜਥੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਸਨੇ ਗੱਤਕਾ ਸਿਖਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਗੋਤ ਦਿਓ ਜੱਟ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਪਿੰਡ ਨਥਾਣਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕੇ ਦਾ, ਇਸ ਨਾਮ ਦਾ ਪਿੰਡ,

ਇਹ ਖੋਜ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣੀਆ ਬਿਹੰਗਮ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਘਰ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਭਾਈ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸੱਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੂਕੇ ਬਣੇ ਹੋਣ ਪਰ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸ੍ਰ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (57) ਨਾਲ, ਡਾ. ਲਖਬੀਰ ਸਿੰਘ ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਦਾਦਾ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੜਦਾਦਾ ਸ੍ਰ. ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਸ੍ਰ. ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਇੱਕ ਸੌ ਦਸ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਮਰ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜਗੀਰ ਕੌਰ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨੂੰਹ ਹੈ, ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਇਹ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਥਾਣੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ 1893 ਈ. ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਨ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਤਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਾਬਾ ਨਥਾਣੀਏ ਦਾ ਵੀ ਪਿਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਖਜਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਜੀਅ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਤੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਅਤੇ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਜ ਤੋਂ 140 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਰੰਗੂਨ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਜੋਖਮ ਉਠਾਉਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ, ਉਹ ਚਿਰ ਸਥਾਈ ਕੀਰਤੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਬਣ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿੱਦਵਤਾ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮਸਤਾਨੀ ਲੇਖਣੀ ਵਾਲੇ ਕਲਮਕਾਰ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਾਇਆ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਪੈੜਾਂ ਤੇ ਕਾਫਲੇ ਚੱਲਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੂਕੇ ਸੰਗਰਾਮੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਲੋਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਕੋਈ ਵੀ ਜਨ ਅੰਦੋਲਨ ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕਿਹੇ ਜਿਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇਂ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਬਾਬਾ ਨਥਾਣੀਆ ਇਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਸਮਾਂ 1920-25 ਈ. ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ, ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੀ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਹੈ।

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਮਾਤਾ ਜਗੀਰ ਕੌਰ, ਡਾ ਲਖਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ

--ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ--

1. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, (ਸੰਪਾਦਕ), ਕੂਕਾ ਮੂਵਮੈਂਟ, ਫਰੀਡਮ ਸਟਰਗਲ ਇਨ ਪੰਜਾਬ, ਸਫਾ 1-3

2. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਸੰ.) ਕੂਕਾਜ਼ ਆਫ ਨੋਟ ਇਨ ਦਾ ਪੰਜਾਬ, ਸਫਾ 80-81

3. ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬਾਹੋਵਾਲ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ 287

4. ਉਹੀ, ਸਫਾ 290

5. ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬਾਹੋਵਾਲ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਸਫਾ 113-14

6. ਉਹੀ, ਸਫਾ 115-16

7. ਉਹੀ, ਸਫਾ 120

8. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, (ਸੰਪਾਦਕ), ਕੂਕਾ ਮੂਵਮੈਂਟ, ਫਰੀਡਮ ਸਟਰਗਲ ਇਨ ਪੰਜਾਬ, ਸਫਾ 6-7

9. ਉਹੀ, ਸਫਾ 4

10. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, (ਸੰਪਾਦਕ) ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪਹਿਲੀ ਛਾਪ, ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨੰ. 62, ਸਫਾ 509-12

11. ਉਪਰੋਕਤ, ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨੰ. 63, ਸਫਾ 523

12. ਗਿਆਨੀ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਨੰਗਲ, "ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼", ਛਾਪ ਦੂਜੀ, (ਸੰ.) ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਜੀਆ ਨੱਥਾ, ਸਫਾ 177

13. ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ, ਮਾਲਵੇਂਦ੍ਰ (ਮਹਾਂ ਕਾਵਿ), ਸਫਾ 464

14. ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ (ਸੰਪਾਦਕ) ਅੱਖੀ ਡਿੱਠਾ ਕਿੱਸਾ ਕੀਤਾ, ਸਫਾ 98

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ : ਕਰੀਵਾਲਾ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ : ਸਿਰਸਾ (ਹਰਿਆਣਾ)-125075

ਸੰਪਰਕ : 99963-7171

ਜੇ

-ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ

ਇਕ ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਇਕ ਮਾਤਰਾ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਸ਼ਬਦ 'ਜੇ' ਕਿੱਡਾ ਛੋਟਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ, ਹਰ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਵਰਤੀਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਢਾਲ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਲਵਾਰ ਵੀ ਹੈ।

ਬੰਦੇ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਦਾ ਧੋਤਾ ਹੋਇਆ ਗਿਣਨਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਕ-ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ-ਸਮਝਣਾ ਹੈ, ਬੇਕਸੂਰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦੇਣਾ, ਫੌਰਨ 180 ਦੇ ਕੋਣ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੱਚ ਕਹਿੰਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਫੌਰਨ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਬਚਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਮੈਂ ਇਹ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਕਾਰਨ, ਇਸ ਵਿਚ ਨਾ ਕੋਈ ਮੇਰੀ ਮੰਦ ਭਾਵਨਾ ਸੀ, ਨਾ ਕਸੂਰ, ਨਾ ਗ਼ਲਤੀ, ਨਾ ਕੁਝ ਹੋਰ।

ਏਡਾ ਵੱਡਾ ਮਹਾਭਾਰਤ ਹੋ ਗਿਆ। 18 ਖੂਹਣੀਆਂ ਸੈਨਾ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਈ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਖੂਹਣੀ ਵਿੱਚ 21870 ਹਾਥੀ, 21870 ਰੱਥ, 65610 ਘੋੜੇ ਅਤੇ 109350 ਪਿਆਦੇ ਜਾਂ ਪੈਦਲ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ 218700 ਬਣਦੀ ਹੈ। ਅਠਾਰਾਂ ਖੂਹਣੀਆਂ ਕਹਿਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ 18 ਨਾਲ ਗੁਣਾਂ ਕਰ ਲਈਏ, ਕੁੱਲ ਹੋ ਗਈ 39,36,600 ਪਰ ਇਸ ਲੜਾਈ ਬਾਰੇ 'ਜੇ' ਆ ਅੜਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਦਰੋਪਤੀ ਮਖੌਲ ਨਾ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰ ਰੜਕ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਕੌਰਵ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਪੰਜਾਂ ਪਾਂਡਵਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪਿੰਡ ਹੀ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਵੀ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਇਕ ਥੋੜ੍ਹਾ, ਸੰਸਾਰ ਉਤੇ ਕਈ ਮਹਾਯੁੱਧ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਕ ਨਹੀਂ ਕਈ ਖੂਹਣੀਆਂ ਖਪ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ:

ਖਿਮਾ ਵਿਹੂਣੇ ਖਪਿ ਗਏ
ਖੂਹਣਿ ਲਖ ਅਸੰਖ।।

ਨੁਕਸਾਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਗਈ। ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕਰ ਲਈਏ, ਬਾਪ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇਗਾ ਤੇ ਮੈਂ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਏਂਗਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗੇਂਗਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਹ। ਕੋਈ ਤਾਂ ਬੇਦਖ਼ਲ ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਔਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਅਗੋਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਪਛਤਾਉਗੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਰਤ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਚੰਗੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਸ਼ਰਤ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪੁੱਤਰਾ ! ਜੇ ਤੂੰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰ ਲੈ ਕੇ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮੋਟਰ ਸਾਇਕਲ ਲੈ ਦਿਆਂਗਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੁੱਖ ਸਹੂਲਤ ਦਿਆਂਗਾ।

ਭਵਿੱਖ ਮੁਖੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਜੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਪਾਰੀ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ, ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਏਨੀ ਕਮਾਈ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਘਰ ਲੈ ਲਵਾਂਗਾ, ਵਧੀਆ ਕਾਰ ਲੈ ਲਵਾਂਗਾ, ਘਰਵਾਲੀ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਕੀਮਤੀ ਗਹਿਣੇ ਬਣਾ ਦਿਆਂਗਾ ਆਦਿ ਆਦਿ। ਉਹ ਵੀ ਜੇ ਦੇ ਟੰਗਣੇ ਤੇ ਟੰਗੇ ਹੋਵੇ ਵੇਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਦੋਂ ਊਠ ਦਾ ਬੁੱਲ੍ਹ ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਨਾ ਨੌਂ ਮਣ ਤੇਲ ਹੋਵੇ ਨਾ ਰਾਧਾ ਨੱਚੇ।

ਨਫ਼ਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਸੱਟਾ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਇਹੀ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਾਰੇ ਨਿਆਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਮੈਂ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਹਿੰਗ ਫਟਕੜੀ ਲਾਇਆਂ ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਦੀ ਅਸਾਮੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਅਗਲਾ ਹਥਿਆਰ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਉਹ ਉਧੇੜ-ਬੁਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੱਚਾ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਠੀਕ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਲੱਗ ਵੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਡਿਆਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਦੋਸ਼ ਦੇਈਦਾ ਏ, ਜੇ ਤੂੰ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹੋਰ ਵੱਧ

ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਟੌਹਰ-ਟੱਪਾ ਹੋਰ ਵੱਧ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਮੁੰਡਾ ਅੱਗੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੋਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤੁਰ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਕਹਿਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਹੁੰਦਾ, ਜੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਦੇ, ਮੈਨੂੰ ਝਿੜਕਦੇ ਜਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਚੰਗੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਟਿਊਸ਼ਨ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਕੁਝ ਬਣਕੇ ਵਿਖਾਉਂਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਭੈਣ ਭਰਾ ਨਾਲ ਹੀ ਈਰਖਾ ਕਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੜ੍ਹ ਜਾਣ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਮਸਾਂ ਹੀ ਦੋ ਡੰਗ ਦੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾ ਸਕਦਾ। ਮਤਲਬ ਕਿ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ।

ਮੂਰਖ ਆਦਮੀ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਜੇ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਹੈ ਹੀ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੂਰਖਤਾ ਛੁਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀ ਸੋਚੇਗਾ।

ਜੇ ਨੂੰ ਢਾਲ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਆਪਣਾ ਘਰ ਗਵਾ ਬੈਠਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਪਰਵਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਤੋਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਘਰ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਸਹਿਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੇ ਮੇਰੇ ਘਰਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਨਾ ਸਿਖਾਉਂਦੀ, ਜੇ ਉਹ ਮੇਰੀ ਨਨਾਣ ਦੇ ਆਖੇ ਨਾ ਲੱਗਦਾ, ਜੇ ਮੇਰੀ ਜਠਾਣੀ ਚੰਦਰੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਔਰਤ ਵੱਲ, ਗਲੀ ਗਵਾਂਢ ਵੱਲ ਉਂਗਲ ਕਰਕੇ ਆਖੇਗੀ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਾ ਪੱਟਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਘਰ ਨਾ ਪਾਟਦਾ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਆਪ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਹੀ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਹਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਉਤੇ ਤਗੜਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਵੇ। ਬੜੇ ਲੋਹੇ ਲਾਖੇ ਹੋ ਕੇ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਖ਼ਬਰਦਾਰ ! ਜੇ ਆਪਣੀ ਔਕਾਤ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਖ਼ਬਰਦਾਰ ! ਜੇ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੁਧਾਰਨਾ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਖ਼ਬਰਦਾਰ ! ਜੇ ਤੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਨੁਕਸਾਨ ਲਈ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਕਸੂਰਵਾਰ ਹੋਏਂਗਾ, ਮੈਨੂੰ ਆਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਵੀ ਜੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਿਸੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖੇ, ਧੋਖੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸੀਤਾ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਬਾਰੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਲਛਮਣ ਰੇਖਾ ਪਾਰ ਨਾ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਦੁੱਖਾਂ, ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਭਰਿਆ ਨਾ ਹੁੰਦਾ।

ਜਿਥੇ ਵੀ ਕੰਮ ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਵੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ, ਪੁਰਾਣ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ, ਮਿਥਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਜੇ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਧਿਰ ਨੂੰ ਲਾਭ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਰਾਣਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹੋਰ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜਦੀਆਂ ਤਾਂ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦਿੰਦੀਆਂ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਲਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਰਾਜ ਭਾਗ ਨਾ ਜਾਂਦਾ। ਜੇ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦਾ ਯਾਰ ਨਾ ਬਣਦਾ ਤਾਂ ਤੇਗਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਲਿਆ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਤਾਸ਼ ਦੇ ਮਹਿਲ ਵਾਂਗ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਅਸੀਂ ਜੇ ਆਖ ਕੇ ਇਕ ਧਿਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦੋਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਦੀ ਸਿਆਣਪ, ਸੂਰਮਤਾਈ, ਚਲਾਕੀ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਜੇ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਸਿਖਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਸਿਖਦੇ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟਾਂਡਿਆਂ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਮਿਲੇਗਾ ਜਾਂ ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਾਲੀ ਨੂੰ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਗੂ ਆਪਣੀ ਆਖੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਉਸ ਵਿਰੁੱਧ ਹੁੰਦੀ ਸਹੀ ਚਰਚਾ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੀ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮੋੜਨਾ ਸੌਖਾ ਸਮਝ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਮੀਡੀਆ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਮਹੌਲ ਲਾ ਬਣਦਾ।

ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਧੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਵਾਹੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਦੂਜੀ ਦਾ ਘੁਮਿਆਰਾ ਕੰਮ। ਉਹਨਾਂ ਆਵੀ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜੇ ਮੀਂਹ ਪੈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਚਾਰ ਟਾਂਡੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਸੁੱਖ ਬਣ ਜਾਏਗਾ। ਦੂਜੀ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਹਾ ਜੇ ਮੀਂਹ ਨਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਆਵੀ ਪੱਕ ਜਾਏਗੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੱਚੇ ਭਾਂਡੇ ਮਿੱਟੀ ਬਣ ਜਾਣਗੇ। ਭਲਾ ਜੇ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲ ਹੁੰਦੀ !

ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ

ਆਪ ਨੂੰ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖੋ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫੰਨੇ ਖਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਹੋਰ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਮਾਣ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ।

ਇਕ ਗੱਲ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਠੀਕ ਕਰੇ, ਜੇ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਔਕਾਤ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਵੇ, ਜੇ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਰਹੇ, ਜੇ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਮਾਧੋ ਨਾ ਸਮਝੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਵੀ ਸੁੱਖ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਅੰਦਰ ਹਉਮੈਂ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਉਹ ਗ਼ਲਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਦਸ ਵਾਰ ਸੋਚੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਸੋਚੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਦਭਾਵਨਾ ਭਰੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਸੁਖਾਵਾਂ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨਗੀਆਂ।

ਜੇ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਮਿਲ ਬਹਿਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇ ਕਿ ਪਾਟੋ-ਧਾੜ ਦਾ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਕੋਈ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ, ਮਿਲ ਕੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਸਥਿਤੀ ਘਰ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਿੰਡ, ਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਦੇਸ ਜਾਂ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮੱਸਿਆ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਦਰਤ ਵਲੋਂ ਸੋਕੇ, ਹੜ੍ਹ, ਤੂਫ਼ਾਨ, ਭੂਚਾਲ ਆਦਿ ਵਰਗੀ ਆਫ਼ਤ। ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਸੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸੰਕਟ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਰਾਹ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਮਿਲਣ ਬਹਿਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਧਰਮ, ਨਸਲ, ਜਾਤ, ਭਾਸ਼ਾ ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਕਿਥੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ! ਦੂਜੇ ਦੇ ਹੱਕ ਮਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਮਾਰੂ ਜੰਗੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਖ਼ਰਚ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ। ਉਹ ਅਰਬਾਂ ਖ਼ਰਬਾਂ ਦੀ ਮਾਇਆ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਯੂ. ਐਨ. ਓ. ਨਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸੁਹਾਵਣਾ ਭਵਿੱਖ ਸਿਰਜ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਗੱਲ ਤਾਂ 'ਜੇ' ਹੀ ਹੈ ਨਾ। ਮਾੜਾ ਤਾਂ ਰਲ ਕੇ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਤਗੜੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਬਹਿਣ ਲਈ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਤਾਂ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਕ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਜੇ ਦੀ ਢਾਲ ਫੜੀ ਹੈ। ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਤੇ ਬਚਾਉਣਾ ਹੀ ਹੈ ਜੇ ਸੋਚ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਆਣਪ ਕਿਥੋਂ ਆਵੇਗੀ !

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਤੇਰੀ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਹੋ ਜਾਏ, ਤੇਰਾ ਬੜਾ ਜੱਸ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਇਆ:

ਜੇ ਜੁਗ ਚਾਰੇ ਆਰਜਾ
ਹੋਰ ਦਸੂਣੀ ਹੋਇ।।
ਨਵਾ ਖੰਡਾ ਵਿਚਿ ਜਾਣੀਐ
ਨਾਲਿ ਚਲੈ ਸਭੁ ਕੋਇ।।
ਚੰਗਾ ਨਾਉ ਰਖਾਇ ਕੈ
ਜਸੁ ਕੀਰਤਿ ਜਗਿ ਲੇਇ
ਜੇ ਤਿਸੁ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ
ਤ ਵਾਤ ਨ ਪੁਛੈ ਕੇ।।

ਭਾਵ ਜੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਤੇਰੇ ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ। ਏਥੇ ਜੇ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕੋਈ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲੜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਏਥੇ ਰੱਖ, ਪਰ 'ਜੇ' ਹੱਕ ਨੂੰ ਝੁਠਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕੇਵਲ ਕਰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਫਲ ਦੀ ਇਛਾ ਨਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਪਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਇੱਛਾ ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਮੁਨੱਸਰ ਹੈ। ਕੋਈ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਸਿਆਣਾ, ਮਿਹਨਤੀ, ਹੱਡ ਭੰਨ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਪੀ ਤਪੀ ਤੇ ਭਜਨੀਕ ਹੋਏ ਉਸ ਦਾ ਫਲ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਰਪਾ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਵਾਹ ਭਲਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਲਾ ਹੈ।

ਸੋ ਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਾਡੀ ਇੱਛਾ ਜਾਂ ਮਿਹਨਤ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਜਦ ਕਿਰਪਾ ਹੋ ਗਈ ਹੋ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਝੁਰੀਏ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਨਾ ਕਹੀਏ ਤੇ ਜੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀਏ।

ਪੁਸਤਕ 'ਤੇ ਕੰਮੜੇ ਵਿਸਾਰ' ਵਿੱਚੋਂ

ਸਿਮਰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਲ ਕਟਦਾ ਹੈ।
ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ
ਮਨ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।
ਜਦੋਂ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਤਾਂ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਰਸ ਆਉਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।
ਫਿਰ ਸਿਮਰਨ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

-ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ

ਜੋ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਦਕਾ ਇਸ ਸਤਿਜੁਗੀ ਸਾਲਾਨਾ ਕੁੰਭ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਈ,ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਘੱਟ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਘਟਨਾ ੧੯੬੩ਬਿ:ਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੧੦ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੌਂਪ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ,ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਸਾਢੇ ੧੬ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ।ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਜੋ ਪੱਕੀ ਉਚੇਚੇ ਸੱਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਸਾਂਭਿਆ ਕਰ ਅਤੇ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਰ।ਪਰ ਜੇ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਯੋਗਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿ ਸਕਾਂਗਾ ਤੇ ਮੇਰੇ ਬਹੇ ਕਿਵੇਂ ਚਲੇਗਾ? ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਮਨ ਏਸੇ ਸੋਚ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਂ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਤੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਕੇ ਕਰਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਅਜਿਹੇ ਨਾਮ ਰਸ ਵਿੱਚ ਮਗਨ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਮੌਨ ਹੀ ਧਾਰੀ ਰੱਖਦੇ।ਮਨ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪ ਕਰਦੇ ਕਿ ਮੈਂ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਸਿਰੋਂ ਪਰੇ ਹੋ ਕਰਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਜੁਗਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਫੁਰ ਆਉਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਇਕ ਦਿਨ ਪੰ: ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਪਧਾਣਾ ਜਿਲਾ ਫਿਰੋਜਪੁਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ "ਤੁਸਾਂ ਆਪ ਵੀ ਕੁੱਝ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਜਾ ਕੇ ਕੁੱਝ ਉੱਚੇ ਜਪੀ ਤਪੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਸੰਗਤ ਕੀਤੀ ਹੈ,ਜੇ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਦੇਵੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਤੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਨਾਮ ਰਸ ਮਾਣ ਲਵਾਂ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਉਗਰ ਤਪ ਕਰਕੇ ਰਾਜ ਸੁਖ, ਪ੍ਰਭੂਤਾ,ਪੂਜਾ,ਵਡਿਆਈ ਅਤੇ ਜੱਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ,ਪਰ ਮੈਂ ਜਿਹਾ ਹਾਂ ਤਿਹਾ ਹੀ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।" ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਹਾ,"ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਕੁੱਝ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਦਿਓ।" ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਕਿਹਾ,"ਮਾਤਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਹੋਣਗੇ, ਉਜਰ ਦੇਣਗੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਸਭ ਕਸੂਰ ਮੰਨਾਂਗਾ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਦਿਉ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੋਵੇਂ ਚੁੱਪ ਚੁਪੀਤੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰੇ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਿਆ ਤਾਂ ਗੁਸਾਂਈਆਣੇ ਕੋਲੋਂ ਮੋੜ ਲਿਆਂਦਾ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ,"ਕਿਉਂ ਜਾਂਦੇ ਸੋ?" ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਹਾ,"ਮੇਰਾ ਤਪ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।" ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਬੜਾ ਤਪ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਹਾ,"ਮੈਂ ਬੇਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾਂ,ਜਮਾਂ ਹੋਇਆ ਬਹਿ ਵਰਤ ਨਹੀਂ ਮੁਕਾਉਣਾ।" ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਹੋਏ ਸਭ ਤੇਰਾ ਕਸੂਰ ਏ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਿਹਾ, "ਵੇ ਪੰਡਤਾ! ਜੰਮਿਆ ਦੇ ਦੁੱਖ ਬੜੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।" ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਹਾ,"ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਲੈ ਚਲਿਆ ਸਾਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂਦੇ।" ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਿਹਾ,"ਜੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਤੱਪ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਏਥੇ ਹੀ ਕਰੋ, ਜਿੱਥੇ ਚਿੱਤ ਕਰੇ।" ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਕਿਹਾ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੋ ਨਹਿਰ ਤੇ ਚਲੇ ਚੱਲੋ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮੰਨ ਗਏ ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਝੁੱਗੀ ਪਾ ਲਈ। ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਉੱਠ ਜੰਗਲ ਪਾਣੀ ਜਾਣਾ, ਇਸਨਾਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪਰਨਾ, ਤੇੜ ਕਛਹਿਰਾ ਰੱਖ,ਨੰਗੇ ਬੈਠ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਆਂਉਦੇ ਤੱਕ ਇਕੋ ਚੌਂਕੜੇ ਤੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ।੧੨੫ ਪਾਠ ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰੀ ਦੇ ਕੰਠ ਕਰਦੇ।ਸਾਰੀ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ। ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਕੰਠੇ, ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਵੇਖ ਕੇ! ਭੁੰਜੇ ਸੌਂਦੇ। ਅੱਠੀਂ ਪਹਿਰੀਂ ਡੇਢ ਛਟਾਂਕੀ ਚੌਲ ਹੀ ਛੱਕਦੇ।ਸਰੀਰ ਹੱਡੀਆਂ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ,ਪਰ ਮੁੱਖ ਮਸਤਿਕ ਦਾ ਤੇਜ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਵਾਇਆ ਹੋ ਗਿਆ।ਨਹਿਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਰਾਤ ਦਿਨ ਬਹੁਤ ਸੱਪ ਫਿਰਦੇ ਸੀ, ਭੁੰਜੇ ਪੈਣਾ ਡਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਤ ਤੱਪ ਕਰਦਿਆਂ ਨਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੱਪ ਫੁੰਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਆਇਆ। ਚਰਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸਿਰ ਮਸਤਿਕ ਤੇ ਫਿਰ ਕੇ ਫੁੰਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ।ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਠਿਨ ਤੱਪ ਕਰਦੇ ਜਦੋਂ ੨੦ਦਿਨ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਸ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਈ ਮੋਹਣੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜਾਂ ਆਈਆਂ ਤੇ ਦਰਸਨ ਹੋਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਵੇਰੇ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਜੋ ਤੁਸੀਂ

ਦਸਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋ,ਯਾਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹਜਾਰ ਫਟਕੇ,ਅਟਕਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਰਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਆਈ ਸੀ,ਪਰ ਮੇਰਾ ਮਨ ਭਜਨ ਭੁੱਲ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਰਾਗ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਲ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮੂਰਤ ਨੂੰ ਅੰਤਰ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾ ਉਹ ਦਰਸਨ ਹੀ ਕੀਤੇ ਤੇ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਚਿਤ ਲਗਿਆ ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਕਿਹਾ,ਇਹ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਤਰਾਂ ਇੰਦਰ ਦੀਆਂ ਅੱਪਛਰਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਹਾਜਰੀ ਭਰਨ ਆਈਆਂ ਸਨ।ਆਪ ਅਭੁੱਲ ਹੈ। ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵ ਐਸੀਆਂ ਨ੍ਰਿਤ ਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਫਸਕੇ ਅਸਲੀ ਰਸ ਗੁਆ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਚਾਲੀਆ ਤੱਪ ੧੦ ਸਾਉਣ ਤੋਂ ੨੦ਭਾਦਰੋਂ ਤੱਕ ਰੋਪੜ ਵਾਲੀ ਨਹਿਰ ਤੇ ੧੯੬੩ ਬਿ: ਚ ਕੀਤਾ।

ਇਸੇ ਸਾਲਾਨਾ ਤੱਪ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਖਰੀ ਸਵਾਸਾਂ ਤੱਕ ਨਿਭਾਇਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਅਜ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ।

('ਜੱਸ ਜੀਵਨ' ਕ੍ਰਿਤ ਸੰਤ ਤਰਨ ਸਿੰਘ ਵਹਿਮੀ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ)

ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਸੰਕਲਨ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ
ਜਲੰਧਰ।
ਸੰਪਰਕ – 98150-84646

ਕਿਸਾਨ

-ਸੁਖਮੀਤ ਕੌਰ ਚੀਮਾ

ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਅਤੇ ਡਿਗਰੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ,
ਦਿਲ ਜੀਹਦਾ ਬੱਸ ਵਾਹੀਆਂ ਵਿੱਚ ਖੁੱਭਿਆ,
ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਿਸਾਨ ਹਾਂ...
ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਢਿੱਡ ਭਰਿਆ,
ਨਾ ਕਦੇ ਥੱਕਿਆ ਤੇ ਨਾ ਉਬਿੱਆ,
ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਿਸਾਨ ਹਾਂ...
ਮੇਰਾ ਹੀ ਉਗਾਇਆ ਅੰਨ,
ਮੈਨੂੰ ਮਹਿੰਗੇ ਭਾਅ ਮਿਲਿਆ,
ਕੰਗਾਲੀਆਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ,ਫੇਰ ਵੀ ਨਾ ਡੁੱਬਿਆ,
ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਿਸਾਨ ਹਾਂ...
ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਦੌਰ ਆਏ,
ਤਰੱਕੀਆਂ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ਹਾਲੀਆਂ ਦੇ,
ਪਰ ਮੇਰੀ ਤਰੱਕੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ,
ਕਦੇ ਪੈਰ ਹੀ ਨਾ ਪੁੱਟਿਆ,
ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਿਸਾਨ ਹਾਂ...
ਕਦੇ ਹੜ੍ਹ, ਕਦੇ ਸੋਕਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ,
ਕਿਉਂ ਕਦੇ ਰੱਬ ਨੇ ਵੀ,
ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਨਾਂ ਸੋਚਿਆ,
ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਿਸਾਨ ਹਾਂ...
ਮੇਰੀ ਹੀ ਔਲਾਦ ਜਦੋਂ ਪੜ੍ਹ-ਲਿਖ ਵੱਡੀ ਹੋਈ,
ਖੇਤੀ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੈ ਬਾਪੂ?
ਮੈਥੋਂ ਉਹਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆ,
ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਿਸਾਨ ਹਾਂ...
ਧਰਨੇ ਤੇ ਬੈਠੇ ਭਾਵੇਂ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਰੁਲ ਗਏ,
ਨਾ ਕੁਰਸੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕਦੇ,
ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉੱਠ ਦੇਖਿਆ,
ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਿਸਾਨ ਹਾਂ...
ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ,
ਧੁੱਪਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ,
ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਰਿਹਾ,
ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਿਸਾਨ ਹਾਂ...
ਅੰਨਦਾਤਾ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲਾ,
ਮੈਂ ਅੱਜ ਆਪ ਮੰਗਤਾ ਬਣ ਗਿਆ,
ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਿਸਾਨ ਹਾਂ...
ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਜੇ ਦੇਣਾ, ਤੇ ਹੌਂਸਲਾ ਵੀ ਨਾ ਡੇਗੋ,
ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ,
ਜੋ ਕਦੇ ਨਾ ਝੁਕਿਆ,ਕਦੇ ਨਾ ਰੁਕਿਆ,
ਹਮੇਸਾਂ ਹੀ ਡਟਿਆ ਰਿਹਾ,
ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਿਸਾਨ ਹਾਂ...

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ

ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਘਾਣ: ਚੁਣੌਤੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰੋ।

ਜਿਸ ਦਿਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦਾ ਡਰਾਫਟ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ, ਕੁਝ ਨੇ ਸ਼ੰਕੇ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਪਰ ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਮਨ ਅੰਦਰੋਂ ਕੰਬਦਾ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਲਾਜ਼ਮੀ ਐਸਾ ਨਿਕਲੇਗਾ ਜਿਹੜਾ ਖੇਤਰੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨੂੰ ਖਾਏਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਉਣ ਨਹੀਂ ਦਵੇਗਾ ,ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਕਰੇਗਾ।

ਦੋ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਨੇ।

ਯੂਨੀਅਨ ਟੈਰੇਟਰੀ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਵਿੱਚ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਈ ਮਿੱਤਰਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਆਏ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਨਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਹ ਦੋਹਾਂ ਖਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਬੜਾ ਭਿਆਨਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਦਮ ਹੋਵੇਗਾ।

ਜਿਸ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਸਿਰਜਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਲਮਕਾਰੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਵਿਹੜਾ ਭਰਿਆ ਉਹ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਾਰਜ ਕਰ ਦੇਣਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰੁਝਾਨ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਫੋਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਹੋਣ ਜਾਂ ਬਾਬਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਹੋਣ ,ਗਿਆਨੀ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਹੋਣ ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸਿਰਜਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰਾ ਪੀਰੋ ਹੋਵੇ ,ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਜਮਤ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਰਾ ਮੰਡਲ ਦੇ ਲਿਸ਼ਕਵੇਂ ਸਿਤਾਰੇ ਨੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਜੁਬਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅਗਾਂਹ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਤੋਰਦੀ ਹੈ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਵੱਡੇ ਲਿਖਾਰੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਵਾਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ , ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ ਨੇ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੂਦਨ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਣਾ ਆਰੰਭਿਆ। ਇਹ ਗਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੂਦਨ ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚ ਕੈਂਸਰ ਕਾਰਨ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਏ। ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ ਨੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅਦਬ ਤੇ ਲਿਆਕਤ ਇਸ ਸੂਬੇ ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੇ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਆਪਾਂ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚੋਂ ਖਾਲਿਦ ਹੁਸੈਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਖਾਰਜ ਕਰਾਂਗੇ। ਕੰਵਲ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਹੋਣ, ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਭਾਰਗਵ ਹੋਣ ,ਰਿਸ਼ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਾਲੀ ਹੋਣ ,ਪ੍ਰੋ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਹੋਣ ,ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਕ ਹੋਣ ਜਾਂ ਡਾ. ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੰਪਾਦਕ ਜੇਹਲਮ ਹੋਣ ,ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਮਸਤਾਨਾ ਹੋਣ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੈਣਾ ਸੰਪਾਦਕ ਆਬਰੂ ਹੋਵੇ। ਉੱਘੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਸ੍ਵ: ਸਪਨ ਮਾਲਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਸਖੀ ਹੋਵੇ, ਨਾਵਲਕਾਰ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੀਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸੁਖਬੀਰ ਕੌਰ ਹੋਵੇ। ਆਤਮਜੀਤ , ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੀਰਤ ਜਾਂ ਸਵਾਮੀ ਅੰਤਰ ਨੀਰਵ ਚੋਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਛੱਡੋਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੋਂ ਖਾਰਜ ਕਰਕੇ ਪੋਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ ਸੰਪਾਦਕ ਸ਼ੀਰਾਜ਼ਾ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਪਿਰਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬੇਤਾਬ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਨਿਖੇੜ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ,ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲੋਂ ਜਾਂ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਸਤਾਨਾ ਨੂੰ ,ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਾਂਧੀ ਨੂੰ ਕੱਢੋਗੇ ਜਾਂ ਡਾ. ਮੋਨੋਜੀਤ ਨੂੰ ਛੱਡੋਗੇ। ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਸਾਲੀ ਨੂੰ ਕੱਢੋਗੇ ਜਾਂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਨੂੰ ਛੱਡੋਗੇ। ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਿਸ਼ਵ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡੋਗੇ ਜਾਂ ਜਤਿੰਦਰ ਉਧਮਪੁਰੀ ਦੀ

ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੂੰ ਨਿੱਕਾ ਆਖੋਗੇ, ਡਾ. ਨਿਰਮਲ ਵਿਨੋਦ ਨੂੰ ਛੱਡੋਗੇ ਜਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਨਖੇੜੋਗੇ।

ਜਿਹੜੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲਿਆਕਤ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਲੰਬਾ ਕਾਫ਼ਲਾ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਚ ਪੁਰਾਣੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਖਿੱਤੇ ਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬਖਸ਼ ਸਾਹਿਬ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ

ਮਾਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣਾ ਭਰ ਭਰ ਮਸਕਾਂ ਪਾਵੇ।
ਮਾਲਕ ਦਾ ਕੰਮ ਫਲ ਲਾਉਣਾ ਲਾਵੇ ਯਾ ਨਾ ਲਾਵੇ।

ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਸਿਤਮ ਜਰੀਫੀ ਵੇਖੋ !

1675 ਚ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਕੇ ਜਨੇਊ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਫਰਿਆਦ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ ਪਰ ਉਸੇ ਗੁਰੂ ਦੇ 400 ਸਾਲਾ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਾਲ ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨਿਕਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਮਾਲੀ ਹੀ ਜਬਾਨ ਦੁਆਲੇ ਆਰੀ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਨੇ। ਲੋਕਰੰਗ ਵਿੱਚ ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬਖਸ਼ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅੰਦਾਜ਼ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਤੇ ਮਾਰਫਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਹ ਕਸ਼ਮੀਰ ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਹੈ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਗਰੰਥ ਸਾਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਉਹਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੋਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਅੱਜ ਡੋਗਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਸਾਡੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਹੀ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਨ 1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ। ਜਿਸਨੂੰ ਲਹਿੰਦੀ ਜਬਾਨ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਨੂੰ ਲਗ ਭਗ ਪੰਜ ਲੱਖ ਲੋਕ ਬੋਲਦੇ ਸੀ। ਦੱਰਾ ਖੈਬਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੱਕ ਦਾ ਖਿੱਤਾ ਲਹਿੰਦੀ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਬੜੀ ਅਮੀਰ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਖਿੱਤਾ ਹੈ।

2011 ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ 22 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਈ ਹੋਵੇ। ਜਿੱਥੇ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਨੇ 1981 ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੱਸੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਰਦੂ ਵਾਂਗੂ ਲਾਜਮੀ ਵਿਸ਼ੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ। ਜਿੱਥੋਂ ਦੀ ਜੰਮੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਲਗ ਭਗ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜੁਏਟ ਵਿਭਾਗ ਹੋਵੇ, ਜਿੱਥੇ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ।

ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਸੋਚੋ ! ਪੀ ਐੱਚ ਡੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤਾਂ ਕਰੀ ਕਰਾਈ ਜਾਓ ਪਰ ਥੱਲਿਓਂ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਚ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿਓ ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਬਾਨ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਾਸ ਕਰੇਗੀ।

ਦੋਸਤੋ ਜੰਮ ਜੰਮ ਕਰੋ ਡੋਗਰੀ,ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਗੋਜਰੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਪਰ ਇਹ ਕਦੇ ਨਾ ਭੁੱਲਿਓ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਜਿਹੜੀ ਲਿਪੀ ਹੈ ਉਹ ਦੇਵਨਾਗਰੀ, ਟਾਕਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਗੱਲ ਕਿਉਂ ਵਿਸਾਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਵੇਖਦਿਆਂ ਉਹਦਾ ਇਤਹਾਸ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਤੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਮੁੱਖ ਹੈ।

ਪਰ ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪੁਨਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੋਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਪੁਲ/ਪੜੁੱਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣਾ ਪਏਗਾ ਜਿਹੜੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨੇ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਕੰਨਾਂ ਚ ਰੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਤੇ ਨਾ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਕਾਲੀ ਪੱਟੀ ਬੰਨੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਐਸੇ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਅਕਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਣਦੇ ਨੇ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਬੜੇ ਉੱਘੇ ਕਾਰਕੁਨ ਰਾਜਿੰਦਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਛੀਨਾ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਹੱਕ ਚ ਹਾਅ ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਮਾਰਿਆ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਆਗੂ ਸ. ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਵਜ਼ੀਰ ਜਿਹੜੇ ਨੇ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਵਿਧਾਨ ਪਰਿਸ਼ਦ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਲੋਕ ਅਗਵਾਈ ਕਰਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪਰ ਉਸ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਚ ਬੈਠੇ ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇ ਜਾਂ ਹਕੂਮਤ ਕਰਦੀ ਧਿਰ ਦੇ ਨੇ ,ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜਾਗਦੀ ਜਮੀਰ ਵਾਲੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਨੀ ਪਏਗੀ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਖੰਭ ਕੱਟਿਆਂ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਚ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰੀਏ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰਬ ਸੰਪੰਨ ਵਿਕਾਸ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹੋਵੇ ,ਹਿੰਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜ਼ੁਬਾਨ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖਿੱਤੇ ਨੂੰ ਵਿਰਵਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਹੀ ਸੁਨੇਹਾ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਚਾਇਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਿੰਧੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦੇ ਬੀਜ ਨਾ ਬੀਜੋ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਚ ਵੱਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਰਾ ਨੇ ਚਾਹੇ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੇ ,ਸਿੱਖ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੌਕੇ ਬਣਾਓ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਚ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਇਹ ਦਾਵੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਦਾਤਰੀ ਫੇਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਚੋਣਾਂ ਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਅਦੇ ਹੁਣ ਵੀ ਯਾਦ ਰੱਖੋ। ਆਪਣੇ ਉਹ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵੀਰ ਨੂੰ ਆਖੋ ਜਿਸ ਨੇ ਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਿੰਧੀ ਔਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਚੋਂ ਹਟਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਸ਼ੰਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਖੇਤਰੀ ਪਛਾਣ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਸਭ ਇੱਕੋ ਜਹੇ ਨੇ। ਪਛਾਨਣਾ ਤੇ ਜਾਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ,ਕਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭੁੱਲਿਉ ਨਾ! ਧਰਤੀ ਤੇ ਜੁਬਾਨ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਾਪ ਦੀ ਜਗੀਰ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਦੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ,ਮੈਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ,ਮੇਰੇ ਮਾਹੌਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਲੜ ਲਾਇਆ।

ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ ਕਿ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੌਕੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਾ ਖੁੱਸਣ ਦੇਈਏ।

ਸਮਝ ਲਉ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਲੋਰੀਆਂ ਖੋਹ ਰਹੇ ਹੋ ,ਸੁਹਾਗ ਖੋਹ ਰਹੇ ਹੋ ,ਘੋੜੀਆਂ ਖੋਹ ਰਹੇ ਹੋ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ,ਜਿਹੜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਰਾਸਤ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਅਸਵਾਰ ਬਣਨਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਬਾਕੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਸਿੱਖਣੀਆਂ ਨੇ। ਜੰਮ ਜੰਮ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੜ੍ਹਾਓ ,ਉਰਦੂ ਪੜ੍ਹਾਓ, ਹਿੰਦੀ ਪੜ੍ਹਾਓ, ਡੋਗਰੀ ਪੜ੍ਹਾਓ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਓ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਉਸ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਸ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਠੇਸ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾਉ। ਮਰਿਆਦਾ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਵਤਨ ਸਾਡਾ ਹੈ, ਇਹਨੂੰ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਨਾ ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਮਨ ਚਿੱਤ ਚ ਪੱਕੀ ਬਹੇਗੀ। ਇੱਥੇ ਮਸਲਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ,ਸਿੱਖ ਦਾ ਨਹੀਂ ,ਹਿੰਦੂ ਦਾ ਨਹੀਂ ,ਇਸਾਈ ਦਾ ਨਹੀਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬੋਧੀ ਪਾਰਸੀ ਦਾ ਹੈ, ਇੱਥੇ ਮਸਲਾ ਸਿਰਫ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦਾ ਹੈ।

ਭਰਾਓ, ਜਾਗੋ, ਉੱਠੋ!

ਜੇਕਰ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਚ ਇਹ ਬਿੱਲ ਪਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣ ਕੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਉਹ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚ ਰੋਣ ਪਿੱਟਣ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰਿਓ!

ਸਰਕਾਰਾਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਦੋਸਤੋ ,ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਭੁੱਲੋ ਕਿ ਜ਼ਬਾਨ ਖੋਹ ਲਵੇਗੇ ਤਾਂ ਵਿਧਾਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਕਤ ਤਾਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਪਰ ਅਸਲ ਤਾਕਤ ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੋਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲੋਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਅੱਖ ਪਾਓ। ਵਕਤ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪਹਿਚਾਣੋ ਤੇ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨਾ ਖੋਹੋ।

ਇਹ ਧਰਤੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਰਬਸਾਂਝੀ ਬਣ ਸਕੇਗੀ।

ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ
ਲੁਧਿਆਣਾ
ਸੰਪਰਕ- 98726-31199

ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ ਗੁਲਾਬ ਕਹਾਂਗਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਰੰਗ ਗੁਲਾਬੀ ਹੈ।
ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਮਗਰੋਂ ਬਣਿਆ, ਮੰਡੀ ਬੜੀ ਹਿਸਾਬੀ ਹੈ।
ਗਮਲੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਪਹਿਚਾਣੇ ਨਾ,
ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ, ਓਹੀ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ।

ਮਨ ਖਿੜਦਾ ਹੈ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੱਸਿਆ ਕਰ, ਮੁਸਕਾਇਆ ਕਰ ਤੂੰ।
ਸੋਚਾਂ ਦੇ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਹਰ ਦਮ, ਗੋਤੇ ਹੀ ਨਾ ਲਾਇਆ ਕਰ ਤੂੰ।
ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਕਿੰਨੇ ਸਾਗਰ ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਹੋਰ ਬੜਾ ਕੁਝ,
ਬਾਜ ਵਾਂਗਰਾਂ ਧਰਤੀਉਂ ਅੰਬਰ ਸੂਰਜ ਤੱਕ ਵੀ ਜਾਇਆ ਕਰ ਤੂੰ।

-ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ

ਡਾ. ਮਨਜ਼ੂਰ ਇਜ਼ਾਜ਼ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ

ਲਫ਼ਜ ਪੁਰਾਣੇ ਹੋਂਵਦੇ,
ਜੁੜਤ ਨਵੀਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣ,
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਚਾਰ ਨੇ,
ਉਹ ਅਜੋਕੇ ਹੋਣ।

ਅੱਠ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਅਰੀ,
ਭਾਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਵਿੱਚ ਗੇੜ।
ਮੰਜ਼ਲੋ ਮੰਜਲੀ ਪੌੜੀਆਂ,
ਸਵਾ ਸੇਰ ਦਾ ਸੇਰ।

ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ...
ਹੀਰ ਦਮੋਦਰ ਦਾਸ ਦੀ,
ਸਾੜਿਓਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ,
ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਭੋਇੰਦੀ,
ਵੰਡ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ।
ਬੰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਮੁਢਲਾ,
ਪਾੜ ਮੁਆਸ਼ੀ ਜਾਣ,
ਇਹੋ ਤਕਣੀ ਸਹੀ ਹੈ,
ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਫੁਰਮਾਉਣ।
ਪੰਜ ਪੀਰ ਤੇ ਬਾਲ ਨਾਥ,
ਪੂਰੀ ਕਰਦੇ ਆਸ,
ਹੀਰ ਤੇ ਰਾਂਝਾ ਮਿਲ ਗਏ,
ਕਹੇ ਦਮੋਦਰ ਦਾਸ।
ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਚਲਦੀ,
ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਰਜ਼ਾ,
ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਨੂੰ ਮਰਨ ਤੋਂ,
ਕੋਈ ਨਾ ਸਕੇ ਬਚਾ।

ਬਾਬਾ ਬੁੱਲੇ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ...
ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹੈ,
ਤੇਜ ਵਾਂਗੂੰ ਤਲਵਾਰ,
ਮਾਂ-ਪਿਊ ਸਾਕ ਕਬੀਲੜੇ,
ਸਭ ਵੇਲੇ ਦੇ ਯਾਰ,
ਜਦ ਵਰਤਾਰੇ ਟੁਟਦੇ,
ਮਾਂ ਧੀ ਵਿਚ ਵਿਗਾੜ,
ਸਾਕ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਖੂਨ ਦਾ,
ਗਰਜ਼ ਮੁਆਸ਼ੀ ਵਾੜ।
ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਸਭ ਸਿਰਜਦਾ,
ਮਿੱਟੀ ਸਭ ਦੀ ਮਾਂ,
ਆਸਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਨਣ ਦੀ,
ਨਾਂ ਕੋਈ ਚਾਹ ਨਾ ਥਾਂ,
ਫਤਿਹ ਮੁਹੰਮਦ ਰਾਮ ਦਾਸ,
ਇਕੋ ਬੰਦਾ ਹੋਣ,
ਇਹੋ ਮੁਢਲੀ ਗੱਲ ਹੈ,
ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਕਹਿਣ।

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ...
ਜੋਗ ਵਿਖਾਲਾ ਹੋ ਗਏ,
ਮਾਧੋ ਲਾਲ ਹੁਸੈਨ,
ਮੱਦ ਮਧੋਨਾ ਫਰਜ਼ ਕਰ,
ਪਾਉਂਦੇ ਦਿਲ ਦਾ ਚੈਨ।
ਪਹਿਲੋਂ ਆਪ ਜਗਾਵਣੀ,
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋ ਨਾਰ,
ਫਿਰ ਸ਼ਾਹ ਨਜ਼ਰੀ ਆਂਵਦਾ,
ਪੈਂਦੀ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਮਾਰ,
ਕੱਤਣ ਵਾਲੀ ਚਰਖੜਾ,
ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਜੰਮ,
ਬਣੇ ਹੁਸੈਨ ਨਿਮਾਨੜਾ,
ਦਿਲ ਦੇ ਮੁਕੇ ਗ਼ਮ।

ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਹੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ...
ਮੁਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਭ ਕਾਰਨੇ,
ਪਾੜ ਨੇ ਦਿਤੇ ਪਾੜ,
ਬਾਹੂ ਜੀ ਨੇ ਖੋਲ ਕੇ,
ਦਸੇ ਸਭ ਅਸਗਾਰ।
ਬੰਦਾ ਆਪ ਜਹਾਨ ਹੈ,
ਬਾਹਰ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ,
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਲਭਣੀ,
ਚੀਜ਼ ਖੁਰਾਤੀ ਹੋਈ।

ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ...
ਡੇਲੇ ਪੀਲੂ ਖਾ ਕੇ,

ਜੀਵਣ ਲਿਆ ਗੁਜਾਰ,
ਕਦੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਇਕ ਪੱਲ,
ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਕਾਹਲ,
ਹਾਕਮ ਕਾਜ਼ੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ,
ਕਰਦੇ ਮਾਰੋ ਮਾਰ,
ਖੜ੍ਹਾ ਫਰੀਦ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ,
ਕਰਦਾ ਹੈ ਲਲਕਾਰ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ...

ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਹੈ,
ਚੇਲਾ ਵੀ ਹੈ ਆਪ,
ਮੁਢ ਕਦੀਮੀ ਸੱਦ ਨੂੰ,
ਲਭ ਲਭ ਕਰਦਾ ਜਾਪ,
ਬੂਟੀ ਨਵੀਂ ਲਿਆਂਵਦਾ,
ਜੀਵਣ ਜਾਗ ਮਿਲਾਪ,
ਲੋਕਾਈ ਦਾ ਜ਼ਿਗਰ ਜੀ,
ਹਾਕਮਾਂ ਲਈ ਸਰਾਪ,
ਮਜ਼੍ਹਬਾਂ ਜਾਤਾਂ ਮਰਦ ਜਨ,
ਪਾੜੇ ਦਸਦਾ ਪਾਪ,
ਮੇਰ ਤੇਰ ਦੀ ਜੀਵਨੀ,
ਦਸਦਾ ਜਿਊਂਣ ਜਿਵੇਂ ਵਜ਼ਾਤ,
ਸਾਂਝੀ ਕਤ ਨੂੰ ਚੁਕਣਾ,
ਬੰਦਿਆਈ ਦਾ ਮਾਪ,
ਵੰਡੋ ਜੋ ਕੁਝ ਕੋਲ ਹੈ,
ਨਾਨਕ ਕਰੇ ਆਲਾਪ।

ਹਾਫਿਜ਼ ਬਰਖੁਰਦਾਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ...

ਨਵੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਸਿਰਜਦਾ,
ਮੰਜਰ ਨਵੇਂ ਤਿਆਰ,
ਕਾਂਵਾ ਚਿੱਟੇ ਦਸਦਾ,
ਕਲਮ ਉਹਦਾ ਪੁਰਕਾਰ,
ਇਹਦੇ ਨਕਸ਼ ਉਘੇੜਦਾ,
ਜਿਸਦੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਸਾਰ,
ਆਸ਼ਿਕ ਤੇ ਵਰਿਆਮ ਦੀ,
ਕਬਰ ਕਰੇ ਤਿਆਰ,
ਫਨ ਆਪਣੇ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ,
ਜਿਸਦੀ ਲੰਮੀ ਮਾਰ,
ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਾ ਹੋਵਣਾ,
ਹਾਫ਼ਿਜ ਬਰਖੁਰਦਾਰ।

ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ...

ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬਖ਼ਸ਼ ਹੋਣ,
ਸ਼ਾਇਰ ਤੇ ਨੱਕਾਦ,
ਸ਼ੇਰ ਸੁਖਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਵੀ,
ਨਾਲੇ ਨਾਲ ਸੁਆਦ,
ਜੋ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ,
ਉਹਦਾ ਨਹੀਂ ਜੁਵਾਬ,
ਕਿੱਸਾ ਲਿਆ ਫ਼ਾਰਸੀ,
ਘੜ੍ਹਿਆ ਜਿਉਂ ਪੰਜਾਬ,
ਅਉਖਾ ਵੇਲਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ,
ਚਾਰੋਂ ਤਰਫੋਂ ਮਾਰ,
ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ,
ਉਰਦੂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ,
ਕਰਨਾ ਵੇਰਵਾ ਸ਼ਾਇਰਾਂ,
ਉਹਨਾਂ ਬਣਾਈ ਰੀਤ,
ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਸ ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ,
ਕੀਤੀ ਏ ਪਰਤੀਤ।
ਰੋਹੀ ਦੇ ਸਭ ਬਾਲੜੇ,
ਖੁਆਜ਼ਾ ਗੁਲਾਮ ਫ਼ਰੀਦ,
ਕੁਦਰਤ ਖਲਕਤ ਥੱਲਦੀ,
ਕਰਨ ਅਵਲੜੀ ਦੀਦ,
ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਾਇਰ ਜਿਨਾਂ ਨੇ,
ਫਿਤਰਤ ਤੇ ਲਿਖਿਆ,
ਥੱਲਦੀ ਇੱਕ ਇੱਕ ਪੋਰ ਨੂੰ,
ਰੂਹ ਅੰਦਰ ਚਖਿਆ,
ਨਾਜ਼ਕ ਨਾਜ਼ ਜਟੇਟਿਆਂ,
ਜ਼ਿਲ ਦੀ ਅੱਖ ਤਕਿਆਂ,
ਬੈਠ ਮਸੀਤੇ ਰਾਗ ਸੁਣ,
ਰੂਹ ਅੰਦਰ ਰਚਿਆ,
ਹਰ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਆਦਮੀ,
ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਸਿਆ,
ਕਾਫ਼ੀ ਐਸੀ ਲਿਖ ਗਏ,
ਖਲਕਤ ਹੋਈ ਫਿਦਾ।

ਦੋ ਗਜ਼ਲਾਂ

– ਡਾ: ਸੁਗਰਾ ਸੱਦਫ

1.

ਇਸ਼ਕ ਸਮੁੰਦਰ ਤਰ ਕੇ ਵੇਖਾਂ।
ਇੰਜ ਵੀ ਪੈਂਡਾ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖਾਂ।

ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਏ ਆਪਣੇ ਅੱਥਰੂ,
ਉਹਦੀ ਅੱਖ ਵਿੱਚ ਧਰ ਕੇ ਵੇਖਾਂ।

ਤੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜੀਅ ਪੈਨੀਂ ਆਂ,
ਜੇ ਆਖੇਂ ਤਾਂ ਮਰ ਕੇ ਵੇਖਾਂ।

ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਿਆ ਵੇਖ ਰਹੀ ਆਂ,
ਆਖਿਆ ਸੀ ਤੂੰ ਹਰ ਕੇ ਵੇਖਾਂ।

ਤੇਰੀ ਤਾਂਘ ਦੀ ਉਂਗਲੀ ਫੜ ਕੇ,
ਪੰਧ ਅਵੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖਾਂ।

ਸਾਰੇ ਤੈਨੂੰ ਰੱਜ ਰੱਜ ਵੇਖਣ,
ਮੈਂ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਵੇਖਾਂ।

ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖੜਾ,
ਏਧਰ ਕਰ ਮੈਂ ਭਰ ਕੇ ਵੇਖਾਂ।

ਵੇਲਾ ਦੂਜਾ ਪੈਰ ਨਾ ਚੁੱਕੇ,
ਮੈਂ ਜੇ ਹਾਉਕਾ ਭਰ ਕੇ ਵੇਖਾਂ।

2.

ਅੱਖ ਨਿਮਾਣੀ ਸੁੰਞ ਮ ਸੁੰਞੀ ਖਾਲੀ ਪੱਲੇ ਹੋਏ।
ਸੁਫਨੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪਿੱਛੇ, ਨੱਸ ਨੱਸ ਝੱਲੇ ਹੋਏ।

ਉਹਦੇ ਵੱਲੇ ਤਖਤ ਮੁਰਾਦਾਂ,ਸ਼ਮਲੇ, ਚਾਨਣ ਰੋਜ਼ੀ,
ਫ਼ਿਕਰਾਂ, ਭੁੱਖਾਂ ਤੇ ਜਗਰਾਤੇ ਸਾਡੇ ਵੱਲੇ ਹੋਏ।

ਵੇਖ ਰਹੀ ਆਂ ਅੱਜ ਨਵਾਂ ਈ ਇਕਲਾਪੇ ਦਾ ਰੰਗ,
ਇੱਕੋ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਅ ਨੇ 'ਕੱਲ੍ਹੇ 'ਕੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ।

ਰੋਟੀ ਦੀ ਥੁੜ ਹੈ ਤੇ ਛੱਲਾ, ਪਿੱਤਲ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਿੱਤਲ,
ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪਾਵਾਂ ਤੇਰੇ ਤੋਹਫੇ ਘੱਲੇ ਹੋਏ।

ਬਾਰੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੀ ਜਾਵਾਂ, ਜਿੰਨ ਫਿਰਿਆ ਏ ਕੋਈ,
ਖੌਫ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕਿੱਸਰਾਂ ਖਾਲੀ ਗਲੀ ਮੁਹੱਲੇ ਹੋਏ।

ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਤੇ ਹੀ ਭਰਵਾਸਾ ਰੱਖੀਂ,
ਕੰਮ ਸਵੱਲੇ ਹੋ ਜਾਵਣਗੇ, ਕੰਮ ਸਵੱਲੇ ਹੋਏ?

ਹੁੱਕਾ ਠੰਢਾ ਹੋ ਜਾਵਣ ਤੇ, ਜੁੱਸਾ ਵਿੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ,
ਚਾਹੁੰਦਾ ਏ ਕਿ ਹਰ ਥਾਂ ਉਹਦੀ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਹੋਏ।

ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ
ਪੰਜਾਬ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਲੈਂਗੁਏਜਜ ਐਂਡ
ਕਲਚਰ(ਪਿਲਾਕ)
ਲਾਹੌਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ

ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੂਚਨਾ

ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰੋਨਾ ਮਹਾਮਾਰੀ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਸ ਸਾਲ ਅੱਸੂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਇੱਕਤਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵਰਿਆਮ ਦਾ ਸਟਾਲ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕੇਗਾ। ਸੋ ਪਾਠਕ ਆਪਣੇ ਚੰਦੇ ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਬੈਂਕ ਅਕਾਊਂਟ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਫ਼ੋਨ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰ ਦੇਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੋਨ ਤੇ ਹੀ ਰਸੀਦ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਗਲਾ ਅੰਕ (ਨਵੰਬਰ 2020) ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਾਸਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ/ਵਧਾਈਆਂ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਈ-ਮੇਲ ਪਤੇ ਤੇ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਈ-ਮੇਲ ਐਡਰੈਸ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਅਕਾਊਂਟ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :-

WARYAM Current A/C No.
607201010050208
IFSC/RTGS Code :UBIN0560723
Union Bank of India Rama Mandi Jalandhar City
E-mail : editor@waryam.com,
drrajwant@waryam.com,
jagdishsinghwariam@gmail.com
drrajwant@gmail.com

ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ

ਮੰਗੇ ਮੈਂ
ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ
ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਗੀਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਸੁਰ ਮੰਗਿਆ
ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮੰਗੀਆਂ ਮੈਂ ਕਣੀਆਂ
ਜੜ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨੂੰ
ਹਰਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ
ਤੂੰ ਸਾਵਣ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਵਰ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮੰਗੇ ਮੈਂ ਖੰਭ ਤੇਰੇ ਤੋਂ
ਕੁਝ ਕੁ ਦੂਰ ਉੱਡਣ ਲਈ
ਤੂੰ ਬਿਨਾਂ ਖੰਭਾਂ ਤੋਂ ਹੀ
ਮੈਨੂੰ ਉੱਡਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਕਿਵੇਂ ਕਰਾਂ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਤੇਰਾ
ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ !
ਮੇਰੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੂੰ ਦੀਪ ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦ–
ਸ਼ਬਦ ਗੀਤ ਬਣ ਜਾਣ

ਗੀਤ ਅਲਾਪ...
ਅਲਾਪ ਰਾਗ ਵਿਚ ਲਹਿ ਜਾਣ

ਰਾਗ ਦੀਪ ਜਗਾਉਣ
ਤੂੰ ਉਦੋਂ ਆਵੀਂ।

ਤੂੰ ਉਦੋਂ ਆਵੀਂ
ਜਦ–
ਵੀਣਾ ਦੀ ਹਰ ਤਾਰ
ਛਿੜ ਜਾਵੇ
ਮੇਰੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਲਹਿ ਜਾਵੇ।

ਮੇਘ ਬਾਰਿਸ਼ ਬਣ ਜਾਵੇ
ਥਲ ਜਲ-ਜਲ ਕਰ ਜਾਵੇ
ਤੂੰ ਉਦੋਂ ਆਵੀਂ।

ਤੂੰ ਆਵੀਂ ਉਦੋਂ
ਜਦ ਸਵਾਸ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਹੋ ਜਾਵੇ
ਬਸ ਨਾਮ ਤੇਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ
ਤੂੰ ਆਵੀਂ ਉਦੋਂ।

ਸੰਪਰਕ: 9646310754

ਕੌਣ

–ਅਕਮਲ ਬੱਟ (ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ)

ਕਿਸੇ ਤੇ ਜਾਨ ਲੁਟਾਵੇ ਕੌਣ?
ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਾਰ ਵੰਡਾਵੇ ਕੌਣ?

ਮੰਜ਼ਲ ਦੂਰ ਤੇ ਰਸਤਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ,
ਸਾਡਾ ਸਾਥ ਨਿਭਾਵੇ ਕੌਣ?

ਤੇਰੇ ਸਾਰੇ ਝੂਠੇ ਵਾਅਦੇ,
ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਾਵੇ ਕੌਣ?

ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ,
ਚਾਨਣ ਬਣ ਕੇ ਆਵੇ ਕੌਣ?

ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਡੀ ਖਬਰ ਨਾ ਲੀਤੀ,
ਉਸ ਵੱਲ ਹੱਥ ਉਠਾਵੇ ਕੌਣ?

ਰਾਹੋਂ ਉਖੜੇ ਵਲੀ ਅਖਾਂਦੇ,
ਸਾਨੂੰ ਰਾਹ ਦਿਖਾਵੇ ਕੌਣ?

ਦਿਨ ਤੇ ਕੱਲਿਆਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਏ,
ਰਾਤ ਦਾ ਕੱਲ ਵੰਡਾਵੇ ਕੌਣ?

ਜਿਸ ਪਲ ਤੈਨੂੰ ਚਾਹ ਸੀ ਸਾਡੀ,
ਉਹਨੂੰ ਮੋੜ ਲਿਆਵੇ ਕੌਣ?

ਰੋਟੀ

-ਅਮਰਦੀਪ ਕੌਰ ਲੱਕੀ

ਵਿਕਦਾ ਬਚਪਨ ਵਿਕਦੀ ਜਵਾਨੀ
ਬੁਢਾਪਾ ਵੀ ਵਿਕਾਏ ਰੋਟੀ
ਵਿਕਣ ਸਰੀਰ ਵਿਕਣ ਜ਼ਮੀਰਾਂ
ਕੀ ਕੀ ਰੰਗ ਵਿਖਾਏ ਰੋਟੀ

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਨ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰੀ ਆਂਦੀ
ਥੱਲੇ ਕੋਈ ਲੈ ਆਏ ਰੋਟੀ
ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੋਟੀ ਦਿਸਦੀ
ਕੀ ਕੀ ਰੰਗ ਵਿਖਾਏ ਰੋਟੀ

ਕੋਈ ਰੋਟੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸਕੂਲ ਹੈ ਜਾਂਦਾ
ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਕੂਲ ਛੁਡਾਏ ਰੋਟੀ
ਕੋਈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੈ ਜਾ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦਾ
ਕੀ ਕੀ ਰੰਗ ਵਿਖਾਏ ਰੋਟੀ

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਕੁੱਟ ਕੇ ਮਿਲਦੀ
ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਗੰਦ ਹੂੰਝਾਏ ਰੋਟੀ
ਦਿਨ ਰਾਤ ਨੇ ਇੱਕ ਕਰ ਦਿੰਦੇ
ਕੀ ਕੀ ਰੰਗ ਵਿਖਾਏ ਰੋਟੀ

ਕੋਈ ਰੋਟੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮਾਰੇ ਡਾਕੇ
ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਹੱਥ ਅੱਡਾਏ ਰੋਟੀ
ਕਿਸੇ ਦੇ ਟੁੱਕਰ ਕਾਂ ਖੋਹ ਲੈਂਦੇ
ਕੀ ਕੀ ਰੰਗ ਵਿਖਾਏ ਰੋਟੀ

ਕੋਈ ਬਹੀਆਂ ਆਖ ਹੈ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦਾ
ਕੋਈ ਚੁੰਮ ਮੱਥੇ ਨਾਲ ਲਾਏ ਰੋਟੀ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਦਰ ਨਾ ਕੋਈ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਵੇ
ਕੀ ਕੀ ਰੰਗ ਵਿਖਾਏ ਰੋਟੀ

ਕੋਈ ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਖੋਹ ਕੇ ਖਾਂਦਾ
ਹੰਝੂ ਉਦੋਂ ਵਹਾਏ ਰੋਟੀ
ਮਨੁੱਖਤਾ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ
ਕੀ ਕੀ ਰੰਗ ਵਿਖਾਏ ਰੋਟੀ

ਕਿਸੇ ਲਈ ਜ਼ਹਿਰ ਬਣ ਜਾਏ
ਡਾਕਟਰ ਬੰਦ ਕਰਾਏ ਰੋਟੀ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਾਣੀ ਨਸੀਬ ਨਾ ਹੁੰਦੀ
ਕੀ ਕੀ ਰੰਗ ਵਿਖਾਏ ਰੋਟੀ

ਕੋਈ ਰੋਟੀ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕਰਦਾ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦਿਵਾਏ ਰੋਟੀ
ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਖੋਹ ਲੈਂਦੀ ਸਿੰਘਾਸਨ
ਕੀ ਕੀ ਰੰਗ ਵਿਖਾਏ ਰੋਟੀ

ਕੋਈ ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ ਹੀ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ
ਕਿਸੇ ਦਾ ਪੇਟ ਵਧਾਏ ਰੋਟੀ
ਕਰੋ ਦੁਆ ਲੱਕੀ ਨਾਲ ਸਾਰੇ
ਸਭ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਏ ਰੋਟੀ

ਬੰਗਲੌਰ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ

-ਜਸਵੀਰ ਸਿੰਘ ਮੌਜੀ ਧਰਮਪੁਰਾ

ਕਦੇ ਕਦੇ ਟੂਰ ਮੇਰਾ ਲੱਗੇ ਸਾਲ ਦਾ
ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੰਗਲੌਰ ਨਾਲ ਦਾ।

ਭੋਜਨ ਸੁਆਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਜੀਣ ਲਈ
ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਮਿੱਠਾ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇ ਪੀਣ ਲਈ
ਭੋਜਨ ਸਵੱਛ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਟਾਲਦਾ
ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੰਗਲੌਰ ਨਾਲ ਦਾ।

ਵਧੀਆ ਟਰੇਨਾਂ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਜਾਂਦੇ ਐ
ਤੱਤਾ ਠੰਡਾ ਦਾਲ ਰੋਟੀ ਵਿੱਚੇ ਖਾਂਦੇ ਐ
ਲੱਗਦਾ ਨਾ ਪਤਾ ਗਰਮੀ ਸਿਆਲ ਦਾ
ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੰਗਲੌਰ ਨਾਲ ਦਾ।

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰੱਜ ਕੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰੀ ਦੇ
ਨਾਰੀਅਲ ਤਾਜੇ ਤੇ ਸਵਾਦ ਗਰੀ ਦੇ
ਸਮਾ ਇਹ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹਰ ਕੋਈ ਭਾਲਦਾ
ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੰਗਲੌਰ ਨਾਲ ਦਾ।

ਸਾਂਬਰ ਤੇ ਚੌਲ ਨਾਲੇ ਮੁੱਦਾ ਖਾਣ ਨੂੰ
ਸਿਹਤ ਲਈ ਵਧੀਆ ਤੇ ਸੁੱਖ ਜਾਨ ਨੂੰ
ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੈਸ ਤੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਜਾਲਦਾ
ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੰਗਲੌਰ ਨਾਲ ਦਾ।

ਰਾਗੀ ਵਾਲੀ ਰੋਟੀ ਖੀਰੇ ਦਾ ਸਲਾਦ ਆ
ਰੁੱਖਾਂ ਮਿੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਘੁੰਮਦੇ ਅਜ਼ਾਦ ਆ
ਬੜਾ ਮਜਾ ਆਵੇ ਕੁਲਥੀ ਦੀ ਦਾਲ ਦਾ
ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੰਗਲੌਰ ਨਾਲ ਦਾ।

ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਨੇ ਅੰਬ ਭਰੇ ਰਸ ਦੇ
ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਚੂਪ ਚੂਪ ਲੈਂਦੇ ਚਸਕੇ
ਸੀਤਾ ਫਲ ਅਤੇ ਚੀਕੂ ਹੈ ਕਮਾਲ ਦਾ
ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੰਗਲੌਰ ਨਾਲ ਦਾ।

ਔਲੇ ਤੇ ਅੰਜੀਰ ਬੜੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਨੇ
ਪੇਟ ਸਾਫ ਹੁੰਦਾ ਕੱਢ ਦੇਂਦੇ ਗੰਦ ਨੇ
ਵਧੀਆ ਪਪੀਤਾ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਟਾਲਦਾ
ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੰਗਲੌਰ ਨਾਲ ਦਾ।

ਚੰਦਨ ਦੇ ਬਾਗ ਖੁਸ਼ਬੂ ਖਿਲਾਰਦੇ
ਅੰਗੂਰਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁੱਛੇ ਮੌਜੀਆ ਵੰਗਾਰਦੇ
ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਬਗੀਚਾ ਲਪਟਾਂ ਵਖਾਲਦਾ
ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੰਗਲੌਰ ਨਾਲ ਦਾ।

ਮੇਰੇ ਉਸਤਾਦ ਪੰਡਿਤ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਕਾਲੀਆ

-ਬਲਵਿੰਦਰ 'ਬਾਲਮ' ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ

ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਤਕ ਉਸਤਾਦ ਸਨ ਪੰਡਿਤ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਕਾਲੀਆ ਜੀ। ਪਤਲਾ-ਦੁਬਲਾ ਲੰਬੇ ਕਦ-ਕਾਠ ਦਾ ਸਰੀਰ। ਗੋਰਾ ਰੰਗ। ਬਿੱਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ। ਤੀਰ-ਕਮਾਨੀ ਭਵਾਂ। ਫੁਰਤੀਲੀ ਚਾਲ। ਚੁਸਤ ਬੋਲਚਾਲ। ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਉਰਦੂ, ਫ਼ਾਰਸੀ, ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਾਹਿਤਕਾਰ। ਉਰਦੂ, ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਸ਼ਾਇਰ।

ਅਮੂਮਨ ਕੁੜਤੇ-ਪਜਾਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਟੋਪੀ ਪਹਿਨਦੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਚੂੜੀਦਾਰ ਪਜਾਮਾਂ, ਕੁੜਤਾ, ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਜਚਵੀਂ ਅਚਕਨ, ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ-ਬਾਹਰ ਜੇਬਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਸਫ਼ੇਦ ਮਾਇਆਦਾਰ ਤੁਰਲੇ ਵਾਲੀ ਪਗੜੀ। ਸਿਰ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਰ ਕੁੱਲਾ ਰੱਖ ਕੇ ਪਗੜੀ ਬੰਨਦੇ। ਪਗੜੀ ਦੇ ਉੱਪਰ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ੇਦਾਰ ਤੁਰਲਾ ਅਤੇ ਪਗੜੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਲੰਬਾ ਲੜ ਛੱਡਦੇ ਸੀ। ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਜਲਸਾ (ਪੰਜਾਬੀ ਜੁੱਤੀ) ਪਹਿਨਦੇ। ਇੱਕ ਰੋਅਬਦਾਰ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਿਕ। ਹਲੀਮੀ ਤੇ ਕੁਦਰਤਨ ਦਾ ਸੁਮੇਲ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਸਤਾਦ ਧਾਰਿਆ, ਓਦੋਂ ਉਹ ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ. ਵਿਭਾਗ 'ਚੋਂ ਬਤੌਰ ਇਕ ਅਫ਼ਸਰ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਮਰ ਹੋਊ ਕੋਈ 70 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕਰੀਬ। ਮੈਂ ਓਦੋਂ ਨਵੀਂ-ਨਵੀਂ ਗ਼ਜ਼ਲ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਸਤਾਦ ਧਾਰਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮਿਲਣੀ ਬੁਲਾਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਸ਼ਾਇਰ ਬੁਲਾਏ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਗੜੀ, ਗੁੜ੍ਹ ਦੀ ਪੇਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰੁਪਿਆ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋ ਕੇ ਭੇਟ ਕੀਤਾ।

ਮੈਨੂੰ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਕਨੀਕ, ਬਹਿਰ, ਵਜਨ, ਪ੍ਰਤੀਕ-ਬਿੰਬ ਆਦਿ ਦੀ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵੈਸੇ ਮੈਂ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂਅ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਲਗਭਗ 5 ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਦੂਸਰੀ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਧਾਰਣ ਘਰ ਸੀ। ਪਰ ਇੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਕਿ ਸਫ਼ਾਈ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਮੰਦਿਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੰਦਿਰ ਹੋਵੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਗਲੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸੀ। ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੋ ਪਲਟਿਆਂ ਵਾਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਦੋ ਕਮਰੇ। ਵਿੱਚਕਾਰ ਗਲੀਨੁਮਾ ਰਸਤਾ ਤੇ ਅੱਗੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਵਿਹੜਾ। ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿੱਛੇ ਦੋ ਕਮਰੇ। ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਰਸੋਈ। ਰਸੋਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਲਕਾ ਤੇ ਨਾਲ ਗੁਸਲਖ਼ਾਨਾ। ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸਟੋਰ। ਬਸ ਏਨਾ ਕੁ ਘਰ ਸੀ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦਾ। ਛੱਤਾਂ ਛਤੀਰੀਆਂ ਤੇ ਬਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਚਾਰ ਕੁ ਮਰਲਿਆਂ ਦਾ ਘਰ। ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਲੱਕੜ ਦਾ ਸਾਧਾਰਣ ਤਖ਼ਤਪੋਸ਼, ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੀ ਦਰੀ (ਚਟਾਈ) ਵਿਛੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਤਖ਼ਤਪੋਸ਼ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਰ ਸੈਂਚੀ ਉੱਪਰ ਗੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੋਥੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮੌਕੇ-ਮੌਕੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਪਵਿੱਤਰ ਕਾਰਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਵਲੋਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਧਾਰਮਿਕ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਮਹੰਤਾਂ ਦੀ ਧੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ੇਦ ਸਾੜ੍ਹੀ, ਦੁੱਧ ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ। ਗੋਰਾ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ। ਦਰਮਿਆਨਾ ਕੱਦ। ਹਸੂੰ-ਹਸੂੰ ਕਰਦਾ ਚਿਹਰਾ। ਹਲੀਮੀ ਅਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ। ਸਾਰੇ ਮੁਹੱਲੇ ਵਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਆਦਰ-ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ। ਸਭ ਧਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਸੀ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਪਰ ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਗੁਰੂਆਂ, ਰਿਸ਼ੀਆਂ-ਮੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਕਥਾਵਾ, ਸ਼ਲੋਕ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਦੰਦ-ਕਥਾਵਾਂ, ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਯਾਦ ਸਨ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹਰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਪਰ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਦੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਦ ਤੇ ਗਦ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲਗਭਗ ਛੇ ਸਾਲ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਾਹਿਤਕ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਲਿਆ। ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਨਿੱਜੀ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਪਿਤਾ ਦਾ ਅਤੇ

ਇੱਕ ਸੱਚੇ ਦੋਸਤ ਵਰਗਾ ਪਿਆਰ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ।

ਉਹ ਹਲੀਮੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਗੁੱਸੇ ਭਰੇ ਮਿਜਾਜ਼ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ। ਸਦਾ ਸੱਚ ਵਿੱਚ ਹਲੀਮੀ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਝੂਠ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖਿਲਾਫ਼ ਸਨ। ਮੁਕੰਮਲ ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਇਨਸਾਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਸੱਚੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਵਾਲੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਹੱਡ ਬੀਤੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਂਦੇ। ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਅੜੀਅਲ ਤੇ ਕੱਬੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ਪਰ ਦਿਲ ਦੇ ਕੋਰੇ ਰੂਹ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਗਿਰਦ ਅੱਧ ਵਿਚਾਲੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੌੜ ਗਏ ਕਿ ਉਹ ਮੂੰਹ ਫੱਟ ਅਤੇ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ। ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਰਖ ਦੂਰ ਤੱਕ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਗਿਰਦ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਕੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ ਦਾ, ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸੇਕ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਗਿਰਦ ਬਣਾਉਂਦੇ। ਮੈਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸ਼ਗਿਰਦ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਨਾਲ ਰਹੇ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੌੜੇ, ਸੱਚੇ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਕੇ ਦੌੜ ਗਏ। ਸੱਚੇ ਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਉੱਪਰ ਉਹ ਜਾਨ ਨੌਛਾਵਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸੀ।

ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ. ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਸਸਪੈਂਡ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਉਹ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਿਟੀ ਪੁਲਿਸ ਇੰਚਾਰਜ਼ ਸਨ ਤਾਂ ਇੱਕ ਐਸ.ਐਸ.ਪੀ. ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਸਕੂਲ ਆਉਣ ਜਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਪਹੁੰਚਾਈਆਂ ਜਾਣ।" ਤਦ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਐਸ.ਐਸ.ਪੀ. ਨੂੰ ਇੰਝ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸਦੇ ਬਦਲੇ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਉੱਪਰ ਐਸ.ਐਸ.ਪੀ. ਨੇ ਇੱਕ ਝੂਠਾ ਕੇਸ ਪੁਆ ਕੇ, ਕੈਦ ਵੀ ਕਰਵਾਈ। ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਬਰੀ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਐਸ.ਐਸ.ਪੀ. ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਅੱਗੇ ਝੁਕੇ ਨਹੀਂ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ. ਵਿੱਚ ਅਫ਼ਸਰ ਸਨ ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ ਭਾਰਤ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਾਮਰੇਡ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸੁਤੰਤਰ ਜੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਮੇਦਨ ਜੋ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਨਾਟਕਕਾਰ, ਅਭਿਨੈਕਾਰ, ਪੇਂਟਰ, ਡ੍ਰਿਫਟ ਵੂਡੱਜ, ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਉੱਪਰ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਰਪੱਕ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਸਵਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮੀ ਸੀ।

ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਮੇਦਨ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਦੋਸਤਾ ਸੀ। ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ, ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਪਰ ਕਈ ਪਦ-ਗਦ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾਈਆਂ। ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਮੇਦਨ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਘੁਲਾਟੀਆ ਸਨ। ਉਹ ਦੋ ਉਮਰ ਕੈਦਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ। ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ, ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਕਈ ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ। ਉਹ ਪਰਪੱਕ ਕਲਾਕਾਰ, ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੂਤਰਧਾਰ, ਰੰਗ ਮੰਚ ਦੇ ਸੂਤਰਧਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਇੱਕ ਫ਼ਿਲਮ ਵੀ ਬਣਾਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਖ਼ੁਦ ਹੀਰੋ ਦੇ ਰੋਲ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਪਰਦੇ ਵਾਲੀ ਇਹ ਫ਼ਿਲਮ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਮੇਦਨ ਗੋਰੇ ਚਿੱਟੇ, ਉੱਚੇ ਕੱਦਕਾਠ ਦੇ, ਆਕਰਸ਼ਕ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਸਨ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਹਿਕਮੇਂ ਵਲੋਂ ਇੱਕ ਵੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਲਗਾਈ ਗਈ ਕਿ ਭਗੌੜੇ ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਮੇਦਨ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਫੜਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਮੇਦਨ ਉੱਪਰ ਦੇਸ਼ ਧ੍ਰੋਹ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਕਈ ਝੂਠੇ-ਸੱਚੇ ਕੇਸ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਉਸਤਾਦ (ਪੰਡਿਤ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਕਾਲੀਆ) ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਮੇਦਨ ਦੀ ਗਹਿਰੀ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਦੋਸਤੀ ਹੈ।

ਰਾਤ ਦੇ ਵਕਤ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਮੇਦਨ ਜੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਗਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਲਗੀ ਹੈ। ਕਈ ਹੋਰ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਵੀ ਤੇਰੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਤੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਹੀ ਘਰ ਆ ਜਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਫੜਣ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਟੀਮਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਤੇਰੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਉੱਪਰ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤੈਨੂੰ ਫੜਣ ਲਈ ਛਾਪੇ ਮਾਰਨਗੇ। ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਜਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਫਿਰ ਤੜਕ ਸਾਰ ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹੇ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਸੌਣ ਆਦਿ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭਿਣਕ ਤੱਕ ਨਾ ਲੱਗੀ ਕਿ ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ

ਮੇਦਨ ਕਿੱਥੇ ਹੈ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰੀ ਡਿਊਟੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮੇਦਨ ਜੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਘਰ ਆਉਂਦੇ। ਕਦੀ-ਕਦੀ ਉਹ ਹਫ਼ਤਾ-ਹਫ਼ਤਾ ਘਰ ਹੀ ਨਾ ਆਉਂਦੇ।

ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਟੁਕੜੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਦਨ ਜੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਮੇਦਨ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਾ ਛੱਡਦੇ।

ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ. ਨੇ ਮੇਦਨ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਪਰ ਮੇਦਨ ਜੀ ਕਿੱਥੋਂ ਲਭਦੇ ?

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਬੀਤ ਗਿਆ। ਮੇਦਨ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੋਈ ਥਹੁ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਪ ਖ਼ੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨ ਡਿਊਟੀ 'ਤੇ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਹ ਸਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਰਹਿਤ ਸ਼ੁੱਧ ਭਾਰਤੀ ਯਾਰਾਨੇ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਸ਼ਾਮ ਢਲੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, "ਯਾਰ, ਬਾਲਮ ਤੇਰੀ ਆਂਟੀ (ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦੀ ਪਤਨੀ) ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਬਿਮਾਰ ਹੈ। ਬੜਾ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਇਆ ਪਰ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਰਿਹਾ।

ਪਰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਇਸ ਫ਼ਾਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਲਗਭਗ 75 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋਵੇਗੀ।

ਮੈਨੂੰ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ 'ਲਵ ਮੈਰਿਜ' ਕੀਤੀ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਅਮੀਰ ਘਰ ਦੀ ਧੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਮਾਮੂਲੀ ਪੁਲਿਸ ਮੁਲਾਜ਼ਿਮ। ਘਰੋਂ ਦੌੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਗੁਪਤ ਜਬਰਦਸਤੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਸੀ ਓਨੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ (ਜਦੋਂ ਕੁਵਾਰੇ ਸਨ) ਕਪੜੇ ਹੀ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਖ਼ੈਰ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਬਹੁਤ ਲੰਬੀ ਫਿਰ ਕਦੀ ਸਹੀ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਲੜਕੇ ਸਨ, ਇਕ ਬੈਂਕ ਮੈਨੇਜਰ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਬਿਓਰੋ 'ਚ ਉੱਚ ਮੁਲਾਜ਼ਿਮ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਹੁੰਦੀ। ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਾਦੀਸ਼ੁਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਖ਼ੁਸ਼ਹਾਲ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਡਰਦੇ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅੱਡਿਆ। ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦੇ ਸਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਏਰੀਏ 'ਚ ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਪਲਾਟ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਲੈ ਲਵੋ, ਕੋਠੀ ਬਣਾ ਲਵੋ। ਅਸੀਂ ਕੋਠੀ ਦੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦਿਆਂਗੇ। ਪਰ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਾ ਮੰਨੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ-ਮਾਨ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਭਿਖਾਰੀ ਤੇ ਲਾਲਚੀ ਬਣ ਕੇ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜੀਵੇ। ਲਾਲਚੀ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਕੋਠੀ ਬਣਵਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪੁਰਾਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹੇ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਲਾਮੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਵੇਖ ਪੁੱਤਰ, ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ, ਧਨ-ਦੌਲਤ ਵਾਲਿਆਂ ਵੀ ਇੱਥੋਂ ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਏਂ ਪਰ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਸਮਾਜ ਨੂੰ, ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ, ਰੌਸ਼ਨੀ ਦਿੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਸੂਤਰ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਹੀ ਹੈ। ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹੋ ਲੋਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਦਾਹਰਣ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜੋ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੰਦੇ ਨੇ ਕੋਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜੀਣਾ ਏਂ। ਇਹ ਜਾਇਦਾਦ, ਧਨ-ਦੌਲਤ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣੀ ਏਂ, ਦੇਸ਼ ਲਈ, ਸਮਾਜ ਲਈ ਕੁੱਝ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਛੱਡ ਜਾਓ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੇ, ਤੁਹਾਡੀ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਕਰਮਸ਼ੀਲਤਾ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਸਿੱਖ ਸਕੇ। ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੀਟ ਮੁਰਗੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ, ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ, ਬਹੁਤ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਵਾਲੇ ਕੋਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜੀਣਗੇ, ਬੰਦੇ ਦੀ ਉਮਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੌ ਸਾਲ ਹੈ। ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪਲੜਾ ਨਾ ਛੱਡੋ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦੀ ਪਤਨੀ 75 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਪਈ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਨੂੰਹਾਂ, ਪੋਤਰੇ, ਪੋਤਰੀਆਂ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ, ਮਿੱਤਰ ਸਨੇਹੀ ਸਭ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸੀ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਸ਼ੋਕ ਦੀ ਤਨਹਾਈ ਪਸਰੀ

ਪਈ ਸੀ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਗਿਰਦ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਬਾਜ਼ਾਰ ਜਾਓ ਤੇ ਅਰਥੀ ਬਣਵਾ ਕੇ ਲੈ ਆਓ ਪਰ ਸੁਣੋ, ਜਿਹੜੀ ਅਰਥੀ ਬਣਵਾਉਣੀ ਹੈ ਉਸਦੇ ਵਿੱਚਕਾਰ ਡੋਲੀ ਬਣਵਾ ਕੇ ਲਿਆਉਣਾ।"

ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਗੁਰਭਾਈ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਉਸਤਾਦ ਜੀ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ? ਕਿ ਅਰਥੀ ਵਿੱਚ ਡੋਲੀ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਕਦੀ ਸੁਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ!"

ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੋ ਕਿਹਾ, ਓਦਾਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਜਾਓ, ਸੁਣਿਆ ਨਈਂ।"

ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਗੁਰਭਾਈ ਦੋਸਤ, ਅਸੀਂ ਸ਼ੱਸ਼ੋਪੰਜ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਏ ਕਿ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੀਏ?

ਖ਼ੈਰ! ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਤਰਖਾਣ ਦੋਸਤ ਦੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਗਏ। ਉਸਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਯਾਰ, ਤੂੰ ਪੈਸੇ ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਲੈ ਲਵੀਂ ਪਰ ਤੂੰ ਅਰਥੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਡੋਲੀ ਬਣਾ ਦੇ।"

ਉਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਯਾਰ ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ, ਨਾ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਅਰਥੀ ਵਿੱਚ ਡੋਲੀ ਬਣਾਈ ਜਾਏ।

ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਯਾਰ, ਸਾਡੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਏ, ਤੂੰ ਪੈਸੇ ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਲੈ ਪਰ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਫੱਟੀਆਂ ਫਿਟ ਕਰ ਦੇ ਕਿ ਉਹ ਡੋਲੀਨੁਮਾਂ ਲੱਗੇ।

ਖ਼ੈਰ, ਉਸਨੇ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੱਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ ਛੱਡ ਕੇ ਅਰਥੀ ਉੱਪਰ ਡੋਲੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਉਹ ਡੋਲੀਨੁਮਾਂ ਅਰਥੀ ਰਿਕਸ਼ੇ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਕੇ ਲੈ ਆਏ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਕਈ ਵਿੱਚੋਂ ਹੱਸਣ, ਕੋਈ ਕੁੱਝ ਕਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਕੁੱਝ, ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਘੁਸਰ-ਮੁਸਰ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਅਰਥੀ ਦੀ ਡੋਲੀ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਨੂੰ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਸਾੜ੍ਹੀ ਪਹਿਨਾ ਕੇ, ਇੱਕ ਦੁਲਹਨ ਵਾਂਗ ਸਜਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ (ਪਤਨੀ ਦਾ) ਕਈ ਵਾਰ ਮੱਥਾ ਚੁੰਮਿਆ। ਫਿਰ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਬਹੁਤ ਰੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਪਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਸਸਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨਘਾਟ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉੱਥੋਂ ਦਾ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਜੋ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਲਈ ਹੋਵੇਗਾ ਉਹ ਬੰਦਾ ਡੋਲੀਨੁਮਾਂ ਅਰਥੀ ਵੇਖ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਇਹ ਇੰਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਡੋਲੀ ਨਈਂ ਚਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।" ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਡੋਲੀਨੁਮਾਂ ਅਰਥੀ ਸਣੇ ਹੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਲੱਕੜਾਂ (ਚਿਤਾ) ਵਿੱਚ ਰੱਖਣੀ ਹੈ। ਡੋਲੀ 'ਚੋਂ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕੱਢਣੀ। ਸਭ ਲੋਕ ਹੈਰਾਨ ਸਨ ਪਰ ਕੋਈ ਬੋਲਣ ਦੀ ਜ਼ੁਰਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਦੇ ਦਿਓ। ਇਸ ਸਾਲੇ ਨੇ ਦਾਰੂ ਪੀਣੀ ਏਂ।"

ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਉਹ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਉੱਥੋਂ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਆਖ਼ਿਰ ਸਭ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਕਰਕੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਡੋਲੀਨੁਮਾਂ ਅਰਥੀ ਸਣੇ ਹੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਚਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੇ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵੁਕਤਾ ਬੁਲੰਦੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਰਸਮਾਂ ਰਿਵਾਜ ਹੋਣੇ ਸਨ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੜੇ ਹੀ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਯਾਰ, ਬਾਲਮ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।"

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਏਦਾਂ ਨਾ ਕਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਬੜੀ ਲੰਬੀ ਉਮਰ ਜੀਣੀ ਏਂ। ਤੁਹਾਡੀ ਸਿਹਤ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ।"

ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਭਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਨਈਂ, ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਏਂ।"

ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਰਾਤ ਰਜਾਈ ਵਿੱਚ ਮੰਜੇ ਦੀ ਟੋਹ ਨਾਲ ਪਿੱਠ ਲਗਾ ਕੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੂੰਹ ਨੇ ਆ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਸਵਾਸ ਛੱਡ ਚੁੱਕੇ ਸੀ।

ਖ਼ੈਰ, ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਪੂਰੇ 25 ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਫ਼ਾਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਗਏ।

ਓਂਕਾਰ ਨਗਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ (ਪੰਜਾਬ)
ਸੰਪਰਕ: 98156-25409
ਐਡਮਿੰਟਨ, ਕਨੇਡਾ-98156-25409 ਵਟਸ ਐਪ

ਸ਼ਾਹੀ ਪਨੀਰ

-ਅਲਕਾ ਨਾਕਰਾ

ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਲਕਾ ਨਾਕਰਾ ਨੇ ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਪੰਨੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹਿੰਦੀ ਲਘੂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਵਰਗ ਅਤੇ ਉਮਰ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਬੜੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਮਧੁਰ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਯੂ ਟ੍ਯੂਬ ਤੇ ਪਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਭਰਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਮਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਾਉਂਦੀ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਸਨਮੁਖ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। - ਸੰਪਾਦਕ

ਨਾਨੀ ਦੇ ਘਰੋਂ ਕੋਈ ਆਵੇ ਤੇ ਨਾਲ ਢੇਰ ਸਾਰੇ ਤੋਹਫੇ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਵੇ ਤੇ ਕਈ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗੇਂਦ ਠੱਪੇ ਖਾਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਮਾਮਾਜੀ ! ਉਹ ਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖਿਡੌਣੇ ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੇਂਦਾਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ- 7 ਇਅਰਸ ਔਲਡ ਸਮਾਰਟ ਬਆਏ (7 yrs. old smart boy)

ਮਾਂ ਨੇ ਅੱਜ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਪੂਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰੌਲਾ ਪਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ- ਇਹ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ, ਉਹ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ, ਇੱਥੇ ਐਨਾ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ। ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫਾਲਤੂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇੱਕ ਬੈਗ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਸੋਫੇ ਜਾ ਪਲੰਗ ਦੇ ਥੱਲੇ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦੋ।

ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੋਈ ? ਮੇਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਮੇਰਾ ਘਰ ਹੈ। ਮਾਮਾਜੀ ਆ ਰਹੇ ਨੇ ਤੇ ਫੇਰ ਕੀ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹਾਂ, ਔਂਦਾਂ ਦਾ ਹੀ ਰਹਾਂਗਾ। ਮਾਂ ਸਮਝਦੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਤੇ ਖੇਡਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖਣ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ- "ਚੁੰਨੂੰ, ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਦਰ ਦੇ।" ਕੀ ਹੈ ਮਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚੁੰਨੂੰ ਚੁੰਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਉਣਾ- ਚਿਰਾਗ ਹੀ ਕਹਿਣਾ। ਮਾਂ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਚੁੰਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭੈੜਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਗਲੀ ਦੇ ਵੀ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀ ਮੈਨੂੰ ਚੁੰਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗ ਗਏ ਹਨ। ਮਾਂ ਫੇਰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰਦੀ ਹੈ, ਜਾ ਚੁੰਨੂੰ ਮਤਲਬ ਚਿਰਾਗ, ਫਰਿਜ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਭਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇ, ਬਾਰ ਬਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਖੋਲ੍ਹੀਂ ਨਾਂ, ਬਰਫ਼ ਨਹੀਂ ਜੰਮੇਗੀ। ਭਲਾ ਮਾਮਾਜੀ ਬਰਫ਼ ਖਾਣ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ? ਹੁਣੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਮਾਂ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਸਾਰੀ ਖੀਰ ਤੇ ਹੋਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜਾ ਕਿਹੜਾ ਸਮਾਨ ਫਰਿਜ ਵਿੱਚ ਭਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਦ ਫਰਿਜ ਦੀ ਠੰਡਕ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਮੈਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਵਾਂਗਾ ਤੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਮਾਂ ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰ ਰਹੀ ਹੈ ? - ਹਾਂਜੀ, ਬੋਲੋ ਮਾਂ।

ਮੇਰਾ ਅੱਛਾ ਬੱਚਾ ਜਾ ਨਾਲ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਸਕੂਟੀ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਅੱਧਾ ਕਿਲੋ ਪਨੀਰ ਲੈ ਆ। ਜੇ ਪੈਸੇ ਬਚੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਚਾਕਲੇਟ ਵੀ ਲੈ ਆਵੀਂ।

ਮਾਂ - ਐਨੀ ਗਰਮੀ 'ਚ।

ਪਲੀਜ਼, ਬੇਟਾ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਵਿੱਚ ਮਾਮਾਜੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਸ਼ਾਹੀ ਪਨੀਰ ਬਨਾਉਣ ਲੱਗੀ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਵੀ ਤੇ ਖਾਏਂਗਾ ਨਾ। ਮੇਰਾ ਰਾਜਾ ਬੇਟਾ।

ਹਾਂ ਮਾਂ - ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਠੰਡਾ ਠੰਡਾ ਨਰਮ ਨਰਮ ਪਨੀਰ ਲਿਆ ਕੇ ਮੈਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਚਾਕਲੇਟ ਲਈ ਤੇ ਪੈਸੇ ਬਚੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਕੱਲ ਲੈ ਲਵੀਂ। ਮਾਂ ਪਨੀਰ ਨੂੰ ਫਰਿਜ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸਦਾ ਮਸਾਲਾ ਭੁੰਨਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸਾਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹੀ ਪਨੀਰ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਵਾਹ, ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੁਰਸੀ ਡਾਹ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵਾਂ। ਮਾਂ ਟਮਾਟਰ ਪਿਆਜ ਤੇ ਹੋਰ ਮਸਾਲੇ ਭੁੰਨਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨਾਲ ਹੀ ਢਿੱਡ ਭਰ ਜਾਏ ਤੇ ਵਧੀਆ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਮਾਮਾਜੀ ਖਾਣਗੇ, ਤਾਂ ਤੇ ਮਿਲੇਗਾ ਹੀ। ਤੱਦ ਤੱਕ ਤੇ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਪਰ ਮਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਪੈਸੇ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਮਹਿੰਗੀ ਸਬਜ਼ੀ ਹੈ ਨਾ। ਮਾਮਾਜੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਮਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਤੇ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਰਾਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਚੋਰੀ ਜਾ ਕੇ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮਾਂ ਨੇ ਡੂੰਗੇ ਦਾ ਢੱਕਣ ਚੁੱਕਿਆ, ਮਾਂ ਨੇ ਜੋਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, ਚੁੰਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ। ਮਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਵਾਦ ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹਰਜ਼ ਹੈ ? ਅੱਛਾ ਖਾਵਾਂਗਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਤੇ ਲਵਾਂ। ਮਾਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਖਾਣ ਲਈ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਕਦੋਂ ਆਵੇਗੀ ? ਮੈਨੂੰ ਕਦੋਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ – ਸ਼ਾਹੀ ਪਨੀਰ ?

ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਮਾਮਾਜੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਬੈਠ ਕੇ ਖਾਵਾਂਗੇ। ਮਾਂ

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦਾ? ਪਰ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਚਾਰ ਹੀ ਹਨ, ਮਾਮਾਜੀ, ਮਾਮੀਜੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚੇ। ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਪਾਪਾ? ਚਲੋ ਪਾਪਾ ਸੋਫੇ ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਣਗੇ ਪਲੇਟ ਲੈ ਕੇ... ਤੇ ਮੈਂ? ਪਰ ਮਾਂ ਇਕੱਲੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ ਨਾ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ। ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਅਖੀਰ 'ਚ ਬੈਠ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਵੇਗੀ। ਮੈਂ, ਮਾਂ ਨਾਲ ਰੋਟੀ ਖਾ ਲਵਾਂਗਾ, ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੌੜ ਦੌੜ ਕੇ ਗਰਮ ਰੋਟੀ ਵੀ ਤੇ ਦੇਣੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਮੈਂ ਦੌੜ ਦੌੜ ਕੇ ਕਦੀ ਚਾਵਲ, ਕਦੀ ਰੋਟੀ, ਪਾਪੜ, ਸਲਾਦ, ਰਾਇਤਾ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਰੱਖਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਨੈਪਕਿਨ ਵੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਮਾਮਾਜੀ ਟੇਬਲ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਏ। ਵਾਹ ਭੈਣੇ, ਬਹੁਤ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਖੁਸ਼ਬੂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਦੀ ਰੋਟੀ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਬਸ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾਂ ਹਾਂ - ਮਾਮਾਜੀ ਐਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰੋ, ਰੋਟੀ ਠੰਡੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਪਹਿਲੇ ਖਾ ਲਉ, ਤੁਸੀਂ ਖਾਉਗੇ, ਉਠੋਗੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਨੰਬਰ ਆਵੇਗਾ। ਨਹੀਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪੇਟ ਦੇ ਚੂਹੇ ਟੱਪ ਟੱਪ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਣਗੇ। ਪਰ ਕਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਨਾ। ਵੈਸੇ ਮੇਰੇ ਮਾਮਾਜੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਹਨ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ, ਚੁਨੂੰ ਬੇਟਾ ਥੱਕ ਜਾਵੇਂਗਾ, ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬਹਿ ਕੇ ਖਾ ਲੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ, ਬਸ ਇਹੀ ਕਿਹਾ, ਨਹੀਂ ਮਾਮਾਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਅਜੇ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ - ਪਹਿਲੇ ਤੁਸੀਂ ਖਾ ਲਉ, ਮੈਂ ਫੇਰ ਖਾ ਲਵਾਂਗਾ। ਜਾਂ ਇਹ ਕਹਾਂ ਕਿ ਮਾਂ ਨਾਲ ਖਾਵਾਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਝ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਮਾਮਾਜੀ ਮੁਸਕੁਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਅਜੇ ਤੇ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਵੀ ਖਿਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਮਾਂ ਭਾਂਡੇ ਸੰਭਾਲੇਗੀ, ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਰੋਟੀ ਖਾਵਾਂਗੇ। ਪਰ ਪਨੀਰ ਦਾ ਡੂੰਗਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਥੱਲੇ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਚਿਆ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਦੌੜ ਕੇ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਤੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਮਾਂ - ਡੂੰਗੇ ਵਿੱਚ ਪਨੀਰ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ ਹੈ। ਮਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵੇਲਣੇ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਛੂਹ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਤੂੰ ਜਾ ਨਾ, ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਤੈਨੂੰ ਖੂਬ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਡੂੰਗਾ ਹੈ, ਬੇਟਾ, ਮੈਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਕੀ ਮਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ... ਪਤਾ... ਹੁਣੈ ਕੁਝ ਦੇਰ ਪਹਿਲੇ ਮਾਮਾਜੀ ਦੀ ਛੋਟੀ ਕੁੜੀ ਗੁੜੀਆ ਨੇ ਪਨੀਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਜਿਹਾ ਪੀਸ ਖਾਂਦੇ ਖਾਂਦੇ ਥੱਲੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਸੱਚੀਂ ਮੇਰਾ ਤੇ ਦਿਲ ਧੱਕ ਧੱਕ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਕੀ ਉਹ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਕਿਉਂ ਵਿਖਾ ਰਹੀ ਹੈਂ? ਹੁਣ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਡਿੱਗਿਆ ਕੌਣ ਖਾਏਗਾ? ਐਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ। ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਬਜ਼ੀ ਬਨਾਉਣ ਲਈ। ਮਾਮਾਜੀ ਨੇ ਗੁੜੀਆ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਗੁੜੀਆ, ਹੋਰ ਲੈ ਲੈ। ਭਲਾ ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੋਈ, ਹੋਰ ਲੈ ਲੈ। ਠੀਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਡੂੰਗਾ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ... ਬਿਲਕੁਲ ਜਰਾ ਜਿਹੀ ਸਬਜ਼ੀ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਪਨੀਰ ਦਾ ਇੱਕ ਵੀ ਟੁਕੜਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਲੱਗਿਆ। ਪਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਨਾ। ਮਾਂ ਫੇਰ ਬਣਾਏਗੀ, ਮੈਂ ਤੱਦ ਖਾ ਲਵਾਂਗਾ, ਚਲੋ ਸਭ ਨੇ ਰੋਟੀ ਖਾ ਲਈ। ਮਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਭਾਂਡੇ ਰੱਖਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਨਹੀਂ ਚੁੰਨੂੰ ਮੈਂ ਰੱਖ ਲਵਾਂਗੀ।

ਚੰਗਾ ਪਹਿਲੇ ਰੋਟੀ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਫੇਰ ਕੰਮ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ।

ਠੀਕ ਹੈ ਤੂੰ ਥਾਲੀ ਲਗਾ ਤੇ ਮੈਂ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹਾਂ।

ਮਾਂ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਡੂੰਗੇ ਦਾ ਢੱਕਣ ਚੁੱਕਿਆ, ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਖਾਲੀ ਦਰਿਆ ਦਾ ਪਾਣੀ। ਜਿਵੇਂ ਬਿਨਾ ਤੈਰਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਕੁੱਝ ਰਾਹ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੀ ਸੋਹਣਾ ਸਫੇਦ ਪਨੀਰ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਰੋਣਹਾਕਾ ਹੋ ਕੇ ਮਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਪੁੱਤਰ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਗਲੇ ਵਿੱਚ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਝ ਫੱਸ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਮੇਰਾ ਮਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਜ ਰੋਟੀ ਨਾ ਹੀ ਖਾਵਾਂ। ਸ਼ਾਹੀ ਪਨੀਰ ਵਿੱਚ ਪਨੀਰ ਤੇ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਮਾਂ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਰਸੋਈ ਵੱਲ ਲੈ ਗਈ ਤੇ ਗੈਸ ਚੁਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਕੌਲੀ ਵਿੱਚ ਢੱਕੀ ਹੋਈ ਸਬਜ਼ੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੇਰੀ ਥਾਲੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਚਾਰ ਪਨੀਰ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਸੋਹਣੇ ਚਿੱਟੇ ਚਿੱਟੇ ਟੁਕੜੇ। ਮੈਂ ਫਟਾਫਟ ਮਾਂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਚੁੰਮ ਲਿਆ ਅਤੇ ਰੋਟੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬੁਰਕੀ ਪਨੀਰ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਮਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਈ - ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੂੰ ਖਾ ਲੈ, ਤੇਰੇ ਲਈ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਮੈਂ।

ਨਹੀਂ ਮਾਂ, ਪਹਿਲੇ ਤੁਸੀਂ ਖਾਉ।

ਮਾਮਾਜੀ ਇਹ ਸਭ ਵੇਖ ਕੇ ਹੱਸੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਹੋਰ ਵੀ ਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਤੂੰ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਖਾ ਰਿਹਾ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਬੱਸ ਅੱਜ ਏਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਪਨੀਰ... ਬਸ ਏਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਰੋਟੀ ਰੱਖ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਰੋਟੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਅਨੁਵਾਦ - **ਡਾ. ਰਜਵੰਤ ਕੌਰ**

ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਉਂਦਾ, ਸੀਚੇਵਾਲਵੀ ਦਾ 'ਬਾਲ-ਸਾਹਿਤ'

-ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ ਉੱਘੇ ਪਰਿਆਵਰਣ ਰਾਖੇ ਸੰਤ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਏ, ਪਿੰਡ ਸੀਚੇਵਾਲ ਨੂੰ ਕਵੀ ਚਰਨ ਸੀਚੇਵਾਲਵੀ ਵੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਮਾਨ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਕਵੀ ਸੀਚੇਵਾਲਵੀ ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਉੱਚ ਦੁਮਾਲੜਾ ਸਟੇਜੀ ਕਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਧਰਮ, ਸਦਾਚਾਰ, ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ, ਲੋਕ ਭਗਤੀ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੰਭਾਲ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗੌਰਵਸ਼ਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਚਲਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਉਹ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਨਿਗੂਣਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਾਰਾ ਗੌਰਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਬੱਚੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਜਾਣ, ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਗੰਭੀਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਰਾਹੇ ਆਪੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਲ ਪਾਠਕ ਹੀ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਜਿਤਨਾ ਨਾਮ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਉਤਨਾ ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਨਾ ਹੀ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਣਾ ਹਰ ਲੇਖਕ ਦੇ ਵੱਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਲਕਾਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸਾਹਿਤ, ਸਰਲ, ਸੁਬੋਧ, ਸੁੰਦਰ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਲੇਖਕ ਹੀ ਬਾਲ ਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਰਬਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬ ਸੱਕਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਕਬੂਲ ਸਾਡੇ ਵੱਡੇ ਲੇਖਕ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਮਕਬੂਲ ਬਾਲ-ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚਰਨ ਸੀਚੇਵਾਲਵੀ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸੱਕਦਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਮਿਆਰੀ ਨਾਂ, ਨਿਊ ਬੁੱਕ ਕੰਪਨੀ, ਮਾਈ ਹੀਰਾਂ ਗੇਟ ਜਲੰਧਰ ਵਲੋਂ, ਆਕਰਸ਼ਕ ਚਿੱਤਰਾਂ ਸਮੇਤ, 2018 ਵਿੱਚ ਸੋਹਣੀ ਦਿੱਖ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ, ਤਿੰਨ ਪੁਸਤਿਕਾਵਾਂ ਛਾਪੀਆਂ ਹਨ। ਆਰਟ ਪੇਪਰ ਉੱਪਰ ਛਪਾਈ ਹੈ ਤੇ ਸਾਈਜ਼ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਦਿੱਖ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। 40-40 ਸਫਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ- ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਸਿੱਖੀ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਦੇ ਪਾਂਧੀ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਾਫ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਦਾ ਮਕਸਦ, ਇਹਨਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਸਿੱਖੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਲੇਰ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਬਨਾਉਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰ ਸੱਕਣ।

ਤਿੰਨਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ-ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੈ। "ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ" ਵਿੱਚ, ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ, ਭਾਈ ਘਨੱਈਆ, ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਬੰਗੇਸ਼ਰੀ, ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ, ਭਾਈ ਮੋਤੀ ਰਾਮ ਮਹਿਰਾ, ਮਾਤਾ ਭਾਗ ਕੌਰ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਬਲੀਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦਿਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਰੰਭ ਬੜਾ ਰੌਚਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਾਦੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੋਤੇ-ਪੋਤੀਆਂ ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਘੇਰ ਕੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਪਰਸੰਗ ਆਪਣੇ ਦਰਦ ਪਰੁੱਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਛੋਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਦੀਆਂ ਆਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ, ਕਹਾਣੀ ਇਉਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, "ਦਾਦੀ ਕਹਿੰਦੀ, "ਪਿਆਰੇ ਬੱਚਿਓ, ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਤਰਖਾਣ ਜਾਂ ਲੱਕੜਹਾਰੇ ਨੂੰ ਰੁੱਖ ਦੇ ਮੋਛੇ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੀ

ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਜੀਵਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਵੇਖਿਆ ਜੇ? ਨਹੀਂ ਨ? ਹਾਂ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਿੱਤ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ....... ਤਨ ਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਚਿਰਾਏ....."

"ਹਾਂ ਦਾਦੀ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਏ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੋਈਦਾ ਏ।"

"ਹੈਰਾਨ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਈ ਏ। ਏਦਾਂ ਈ ਵਾਪਰਿਆ ਜੇ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਹੈਰਾਨੀ ਭਰਿਆ ਸੱਚ ਜੇ, ਜੋ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਤਨ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚਿਰਵਾਉਣਾ ਤਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁੱਖੋਂ 'ਸੀ' ਕੀਤੀ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕੇ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਹਾਂ।"

"ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ", ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਤੇ ਅਠ੍ਹਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਾਠੂ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ ਦੇ ਪਰਸੰਗ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਹ ਸਿੰਘ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਜਾਬਰ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ, ਬੜੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਇਹ ਕੁਪੀ ਠੀਕਰਾ ਭੰਨ ਦਿੱਤਾ। ਘੋਰ ਕਸ਼ਟ ਅਤੇ ਤਸੀਹੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਰਹਿ ਕੇ ਝੱਲੇ। ਲੇਖਕ ਬੜੇ ਵਿਲੱਖਣ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਇੱਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਦਾ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ, ਖਿੱਚ ਪਾਊ ਭਾਸ਼ਾ, ਟੋਟਕਿਆਂ, ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਟੂਕਾਂ ਨਾਲ ਸੱਜਿਤ ਵਾਕ ਲੜੀਆਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਦੀਵਾਲੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ ਮਸੂਲ ਮੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਈ ਜੀ ਦਾ ਜੁਆਬ, ਲੇਖਕ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ– "ਨਾ ਸਿੰਘ ਆਏ, ਨਾ ਮੇਲਾ ਲੱਗਿਆ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਲੇ ਦਾ ਟੈਕਸ ਹੁਣ ਕਿੱਥੋਂ ਤਾਰਾਂ? "

"ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਦੇ ਪਾਂਧੀ" ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ, ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ, ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਸਰਦਾਰ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ, ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ, ਸਰਦਾਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ, ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਸ਼ਹੀਦ ਅਤੇ ਸਾਰਾਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਇੱਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜੂਝਣ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਜੰਗਾਂ ਜੁੱਧਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੁਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਕਰਕੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਅਠ੍ਹਾਰਵੀਂ ਅਤੇ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਹੋਏ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਤਿਆਗ ਬਲੀਦਾਨ ਬਾਅਦ, ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਤਕਦੀਰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲਈ ਸੀ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਕਹਿ ਸੱਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੀਚੇਵਾਲਵੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਢਾਈ ਸੌ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਪਰਮੁੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਚਿਤਰਨ ਹੈ।

ਸੀਚੇਵਾਲਵੀ ਸਫਲ ਕਵੀ ਤੇ ਸਨ ਹੀ ਹੁਣ ਉਹ ਸਫਲ ਵਾਰਤਕ ਕਾਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿੱਤਰੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ। ਪਰਸੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ, ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਵਿ ਟੂਕਾਂ, ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਅਤੇ ਹਰਸਾ ਸਿੰਘ ਚਾਤਰ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਉਹ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਨ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ, ਹਰ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਵਿੱਚ ਸਮ-ਬਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੁਭਾਉ, ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਜਿਹੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ।

ਸੀਚੇਵਾਲਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਰੱਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਚਿਤ ਇੱਕ ਕਬਿੱਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ–

"ਕਬਹੂੰ ਕਬਹੂੰ ਬਾਜ ਹਾਥ, ਬਾਜਤੇ ਨਗਾਰੇ ਸਾਥ,
ਕਬਹੂੰ ਤੇ ਪਾਇ ਪਿਆਦੇ, ਬੋਝ ਸੀਸ ਸਹੀਏ।
ਕਬਹੂੰ ਕਬਹੂੰ ਮੇਵੇ ਔਂ, ਮਠਾਈ ਕੀ ਨਾ ਰੁਚੀ ਹੋਤ,
ਕਬਹੂੰ ਤੇ ਏਕ ਮੁੱਠੀ, ਨਾਜ ਕੀ ਨਾ ਲਹੀਏ।
ਕਬਹੂੰ ਨਿਜ ਦੁਆਰ ਪੁਰ, ਭਿਖਾਰੀਅਨ ਕੀ ਭੀਰ ਹੋਤ,
ਕਬਹੂੰ ਤੇ ਪਰ ਦੁਆਰ, ਆਪ ਜਾਇ ਬਹੀਏ।
ਛੋਡੀਏ ਨਾ ਹਿੰਮਤ, ਵਿਸਾਰੀਏ ਨਾ ਹਰੀ ਨਾਮ,
ਜਾਹੂੰ ਬਿਧ ਰਾਮ ਰਾਖੇ, ਤਾਹੂੰ ਬਿਧ ਰਹੀਏ।"

ਮੇਰੀ ਕਾਮਨਾ ਹੈ ਕਿ ਸੀਚੇਵਾਲ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ, ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣੇ।

ਸੰਪਰਕ : 99963-71716

ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੁਖੈਨ ਉਰਦੂ ਨਜ਼ਮ ਵਿੱਚ ਟੀਕਾ

ਟੀਕਾਕਾਰ:- **ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਖ੍ਵਾਜਾ ਦਿਲ ਮੁਹੰਮਦ ਐਮ.ਏ.**

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀਕਾਰ:- **ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ**

ਅਸੰਖ ਜਪ ਅਸੰਖ ਭਾਉ॥

ਸੰਖੋਂ[1] ਹੀ ਜਪ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਸੰਖੋਂ ਇਸ਼ਕ ਮੁਹੱਬਤ ਭੀ।

ਅਸੰਖ ਪੂਜਾ ਅਸੰਖ ਤਪ ਤਾਉ॥

ਸੰਖੋਂ ਪੂਜਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਸੰਖੋਂ ਲੋਗ ਰਿਆਜ਼ਤ[2] ਭੀ।

ਅਸੰਖ ਗਰੰਥ ਮੁਖਿ ਵੇਦ ਪਾਠ॥

ਸੰਖੋਂ ਲੋਗ ਗਰੰਥੋਂ ਔਰ, ਵੇਦੋਂ ਕਾ ਪਾਠ ਸੁਨਾਤੇ ਹੈਂ।

ਅਸੰਖ ਜੋਗ ਮਨਿ ਰਹਹਿ ਉਦਾਸ॥

ਸੰਖੋਂ ਜਿਨ ਕੇ ਮਨ ਮੇਂ ਉਦਾਸੀ, ਬਨ ਮੇਂ ਯੋਗ ਕਮਾਤੇ ਹੈਂ।

ਅਸੰਖ ਭਗਤ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਵੀਚਾਰ॥

ਸੰਖੋਂ ਹੀ ਗੁਨ ਤੇਰੇ ਸੋਚੇਂ, ਭਗਤ ਵੁਹ ਗਿਆਨੀ ਹੋਤੇ ਹੈਂ।

ਅਸੰਖ ਸਤੀ ਅਸੰਖ ਦਾਤਾਰ॥

ਸੰਖੋਂ ਸਤ ਗੁਣ[3] ਵਾਲੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਸੰਖੋਂ ਦਾਨੀ ਹੋਤੇ ਹੈਂ।

ਅਸੰਖ ਸੂਰ ਮੁਹ ਭਖ ਸਾਰ॥

ਸੰਖੋਂ ਸ਼ੇਰ ਬਹਾਦਰ ਹੈਂ, ਤਲਵਾਰ ਜੋ ਮੂੰਹ ਪਰ ਖਾਤੇ ਹੈਂ।

ਅਸੰਖ ਮੋਨਿ ਲਿਵ ਲਾਇ ਤਾਰ॥

ਸੰਖੋਂ ਚੁਪ ਗੁਪ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕਰ, ਬਸ ਤੁਝ ਮੇਂ ਧਿਆਨ ਲਗਾਤੇ ਹੈਂ।

ਕੁਦਰਤਿ ਕਵਣ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਮੁਝ ਮੇਂ ਕਬ ਯੇਹ ਕੁਦਰਤ[4] ਹੈ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਸੋਚ ਬਿਚਾਰ ਕਰੂੰ।

ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ॥

ਮੈਂ ਇਸ ਲਾਇਕ ਕਬ ਹੂੰ, ਤੁਝ ਪਰ ਜਾਨ ਫਿਦਾ ਇਕ ਬਾਰ ਕਰੂੰ॥

ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ॥

ਕਾਰ ਵੁਹੀ ਅੱਛਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋ, ਸਮਝੋ ਅੱਛਾ ਕਾਰ ਤੂ ਹੀ।

ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ॥੧੭॥

ਤੇਰੀ ਜ਼ਾਤ ਸਲਾਮਤ ਦਾਇਮ, ਪਾਕ ਹੈ ਨਿਰੰਕਾਰ ਤੂ ਹੀ॥੧੭॥

੧. ਅਨੇਕਾਂ, ਬੇ-ਗਿਣਤ। ੨. ਤਪੱਸਿਆ। ੩. ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ। ੪. ਸਮਰੱਥਾ।

ਅਸੰਖ ਮੂਰਖ ਅੰਧ ਘੋਰ॥

ਸੰਖੋਂ ਮਨ ਮੇ ਅੰਧੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਮੂਰਖ ਮਨ ਕੇ ਖਾਸ ਬਹੁਤ।

ਅਸੰਖ ਚੋਰ ਹਰਾਮਖੋਰ॥

ਸੰਖੋਂ ਚੋਰੀ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਖਾਏਂ ਮਾਲ ਹਰਾਮ ਬਹੁਤ।

ਅਸੰਖ ਅਮਰ ਕਰਿ ਜਾਹਿ ਜੋਰ॥

ਸੰਖੋਂ ਜ਼ਾਬਰ ਜ਼ੋਰ ਕੇ ਬਲ ਪਰ, ਅਪਨਾ ਹੁਕਮ ਚਲਾਤੇ ਹੈਂ।

ਅਸੰਖ ਗਲ ਵਢ ਹਤਿਆ ਕਮਾਹਿ॥

ਸੰਖੋਂ ਗਰਦਨ ਕਾਟੇਂ ਮੂਜ਼ੀ, ਜ਼ਾਲਮ ਖ਼ੂਨ ਬਹਾਤੇ ਹੈਂ।

ਅਸੰਖ ਪਾਪੀ ਪਾਪੁ ਕਰਿ ਜਾਹਿ॥

ਸੰਖੋਂ ਐਸੇ ਪਾਪੀ ਹੈਂ, ਜੋ ਪਾਪ ਕਮਾਤੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ।

ਅਸੰਖ ਕੂੜਿਆਰ ਕੂੜੇ ਫਿਰਾਹਿ॥

ਸੰਖੋਂ ਐਸੇ ਝੂਠੇ ਹੈਂ, ਜੋ ਝੂਠੀ ਬਾਤ ਲਗਾਤੇ ਹੈਂ।

ਅਸੰਖ ਮਲੇਛ ਮਲੁ ਭਖਿ ਖਾਹਿ॥

ਸੰਖੋਂ ਹੈਂ ਨਾਪਾਕ ਨਜਿਸ[1], ਜੋ ਗੰਦੀ ਚੀਜ਼ੇਂ ਖਾਤੇ ਹੈਂ।

ਅਸੰਖ ਨਿੰਦਕ ਸਿਰਿ ਕਰਹਿ ਭਾਰੁ॥

ਸੰਖੋਂ ਗੈਬਤ[2], ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਗਰਦਨ ਪਰ ਬੋਝ[3] ਉਠਾਤੇ ਹੈਂ।

ਨਾਨਕ ਨੀਚੁ ਕਹੈ ਵੀਚਾਰੁ॥

'ਨਾਨਕ' ਆਜਿਜ਼[4] ਕਹਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਤਨਾ ਭੀ ਸੋਚ ਬਿਚਾਰ ਕਰੂੰ।

ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ॥

ਮੈਂ ਇਸ ਲਾਇਕ ਕਬ ਹੂੰ, ਤੁਝ ਪਰ ਜਾਨ ਫਿਦਾ[5] ਇਕ ਵਾਰ ਕਰੂੰ।

ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ॥

ਕਾਰ ਵੁਹੀ ਅੱਛਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋ, ਸਮਝੇ ਅੱਛਾ ਕਾਰ ਤੂ ਹੀ।

ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ॥੧੮॥

ਤੇਰੀ ਜ਼ਾਤ ਸਲਾਮਤ ਦਾਇਮ, ਪਾਕ ਹੈ ਨਿਰੰਕਾਰ ਤੂੰ ਹੀ॥੧੮॥

੧. ਗੰਦੇ। ੨. ਨਿੰਦਿਆ। ੩. ਨਿੰਦਿਆ ਦਾ ਭਾਰ। ੪. ਦਾਸ। ੫. ਕੁਰਬਾਨ।

ਗੀਤਕਾਰ ਗੁਰਨਾਮ ਗਾਮੇ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ

ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੋਢੀ
ਗੋਰਿਆਂ ਉਤੇ ਕਹਿਰ ਦੇ ਮੋਢੀ,
ਭਾਰਤ ਛੱਡੋ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ,
ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਆਵਾਜ਼
ਧੰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ
ਧੰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ

ਗੀਤ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਵੀ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਰਚੇਤਾ 'ਗੁਰਨਾਮ ਗਾਮਾ' ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਆਰਜ਼ੂ ਭੋਗ ਕੇ 13 ਅਪਰੈਲ 2020 ਨੂੰ ਇਸ ਫਾਨੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਆਖ ਗਿਆ।

ਗੁਰਨਾਮ ਗਾਮੇ ਦਾ ਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜਾਦੂਗਰ ਦੀ ਕਲਮ ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸ਼ਬਦ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵਹਾ ਕੇ ਲੈ ਤੁਰਦੇ ਜਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ-ਦਰਦ ਸਮੋਇਆ ਹੋਵੇ।

ਗੁਰਨਾਮ ਗਾਮੇ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਧੂੜਕੋਟ ਰਣਸੀਂਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੋਗਾ ਵਿਖੇ ਪਿਤਾ ਸ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ, ਮਾਤਾ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰ 8 ਜੁਲਾਈ 1973 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਨਾਮ ਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਸੰਤ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਧੂੜਕੋਟ ਵਾਲੇ ਜੋ ਕਿ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਾਠੀ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕੱਲਿਆਂ ਇੱਕੋ ਚੌਕੜੇ ਵਿੱਚ 21 ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਮੁੰਦਾਵਨੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਇੰਨੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਨਾ ਕੁੱਝ ਛਕਿਆ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਹਾਜਤ ਵਾਸਤੇ ਉੱਠੇ, ਪਾਠ ਇੰਝ ਕੀਤਾ ਨੇੜੇ ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ।

ਗੁਰਨਾਮ ਨੇ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਿੰਡ ਧੂੜਕੋਟ ਰਣਸੀਂਹ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਉਪਰੰਤ ਸਪੋਰਟਸ ਕਾਲਜ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਕਪਤਾਨੀ ਹੇਠ ਆਲ-ਇੰਡੀਆ ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ ਜਿੱਤ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਇਆ। 'ਸਰਕਲ ਸਟਾਈਲ' ਕਬੱਡੀ ਖੇਡਦਿਆਂ ਗੁਰਨਾਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਫੀ ਨੂੰ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਉਛਾਲਦਾ ਕਿ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਵੇਂਹਦੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ।

ਕਬੱਡੀ ਖੇਡਦਿਆਂ-ਖੇਡਦਿਆਂ ਗਾਮਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਲਿਖਣ ਦੀ ਚੇਟਕ ਗੁਰਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਜੀਤ ਮਾਛੀਵਾੜਾ ਜੀ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਨਾਮ ਦੇ ਭੂਆ ਜੀ ਦੇ ਬੇਟੇ ਹਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਸਤਾਦ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਨਾਮ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਸਾਹਿਬਾਜ਼ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉੱਘੇ ਗੀਤਕਾਰ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਗੁਰਨਾਮ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਬਹੁਤ ਲੰਬੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗਾਇਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਸਪਿੰਦਰ ਨਰੂਲਾ, ਇੰਦਰਜੀਤ ਨਿੱਕੂ, ਬਲਕਾਰ ਸਿੱਧੂ, ਅਮਰਿੰਦਰ ਗਿੱਲ, ਜਸਵੀਰ ਜੱਸੀ, ਹਰਦੇਵ ਮਾਹੀ ਨੰਗਲ, ਗੁਲਾਮ ਜੁਗਨੀ ਆਦਿ ਨਾਮ ਜਿਕਰ ਯੋਗ ਹਨ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੋਈ 18 ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਰਿਕਾਰਡ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦਾ ਗੀਤ, ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਰਚਨਾ ਹੋ ਨਿੱਬੜੀ। ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲ ਸਨ-

"ਜਿਵੇਂ ਚੰਨ ਤੇ ਚਕੋਰ, ਜਿਵੇਂ ਗੜਵਾ ਤੇ ਡੋਰ,
ਜਿਵੇਂ ਮੱਛਲੀ ਤੇ ਮਾਨਸਰਾਂ, ਮੈਂ ਐਨਾ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਾਂ।"

ਇਸ ਰਚਨਾ 'ਚ ਉਹ ਕੁਦਰਤ 'ਚੋਂ ਕਾਦਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਰਚਨਾ 'ਚ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।
ਰੱਬ ਭਗਤ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ,
ਨਾਲੇ ਭੱਜ-ਭੱਜ ਕੇ ਪੈਂਦਾ।
ਆਪਣੇ ਸੁੱਖਾਂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ,
ਤੂੰ ਸੂਲੀ ਟੰਗਣ ਆ ਜਾਨੈਂ।
ਕਦੇ ਮਿਲਣ ਵੀ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰ,
ਨਿੱਤ ਮੰਗਣ ਆ ਜਾਨੈਂ।

ਗੁਰਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਬੇਹੱਦ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ-

ਮੈਂ ਮਰ ਕੇ ਖ਼ਬਰੇ ਕੀ ਹੋਵਾਂ,
ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਜੀਅ ਹੋਵਾਂ।
ਪਰ ਮਾਨਸ ਜੂਨੀ ਆਵਾਂ ਜੇ,
ਇੱਕ ਪੁੱਤ ਹੋਵਾਂ ਜਾਂ ਧੀ ਹੋਵਾਂ।
ਫਿਰ ਅਰਜ ਕਰਾਂ ਇੱਕ ਰੱਬਾ ਮੈਂ,
ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਵਰਗਾ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲੇ।
ਇਹੀ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਪਿਉ ਹੋਵੇ,
ਇਹ ਤੇਰੇ ਵਰਗੀ ਮਾਂ ਹੋਵੇ।
ਇਹ ਭੈਣਾਂ ਪੂਜਣਯੋਗ ਨੇ ਜੋ,
ਇਹ ਵੀਰ ਜੋ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਹੋਵੇ।
ਹਰ ਜਨਮ 'ਚ ਆਪਣਿਆਂ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ,
ਏਦਾਂ ਹੀ ਰੱਜਵਾਂ ਪਿਆਰ ਮਿਲੇ।
ਮੈਂ ਜਿੰਨੇ ਜਨਮ ਲਵਾਂ ਦਾਤਾ,
ਮੈਨੂੰ ਬਸ ਇਹ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਮਿਲੇ।

ਗੁਰਨਾਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬੇਹੱਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਭਰਿਆ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਹ ਹਾਰਿਆ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਗੁਰਨਾਮ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਕੋਈ ਮਲ੍ਹਮ ਉਹਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਘਾਅ ਨੂੰ ਨਾ ਭਰ ਸਕੇਗੀ।

ਕਾਗਜ਼ ਤਰਸਣ ਛੋਰ ਨੂੰ,
ਤੇਰੀਆਂ ਤਰਸਣ ਕਲਮਾਂ।
ਜਖਮ ਬਣੇ 'ਨਾਸੂਰ'
ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਮਲ੍ਹਮਾਂ।

-ਮਨਦੀਪ ਕੌਰ ਧੂੜਕੋਟ
(ਗਾਮੇ ਦੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ)

ਬੋਨ ਮੈਰੋ ਟਰਾਂਸਪਲਾਂਟ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ

—ਪ੍ਰੋ. ਲਖਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਬੋਨ ਮੈਰੋ ਟਰਾਂਸਪਲਾਂਟ ਵਾਸਤੇ ਬੀ ਐਮ ਟੀ ਯੂਨਿਟ ਕੈਂਸਰ ਹਸਪਤਾਲ ਤੀਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ 307 ਨੰਬਰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਸ਼ਿਫਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੌਕਾ ਮੇਲ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਉਹੀ ਕਮਰਾ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਅਸੀਂ ਇਕ ਲਾਸ਼ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੀ ਦੇਖੀ ਸੀ। ਬੜੀ ਵਿਚਿੱਤਰ ਘਟਨਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਦੇਖਣ ਆਏ ਤਾਂ ਕਮਰਾ ਨਹੀਂ ਲਾਸ਼ ਦੇਖੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਇਲਾਜ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਦਾਖਿਲ ਹੋਏ ਉਹੀ ਕਮਰਾ ਨਸੀਬ ਹੋਇਆ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਉਸ ਕਮਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਦਾਤ ਲੈ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਹੋਣ ਤੇ ਕੁਝ ਇਕ ਕੈਂਸਰ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾ ਸਹਾਰਦਿਆਂ ਅਤਿਅੰਤ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦੇ ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੈਂਸਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹੀ ਗਨੀਮਤ ਲੱਗਦੀਆਂ ਨੇ, ਜੀਅ ਲੈਣਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਕੈਂਸਰ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੀ ਬੜੀ ਪਿਆਰੀ, ਬੜੀ ਮਹਿੰਗੀ ਅਤੇ ਫਲਦਾਇਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਕੈਂਸਰ ਦਾ ਪੂਰਨ ਇਲਾਜ ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸਪੁਰਦ-ਏ-ਖਾਕ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਜਸ਼ਨ ਹਨ ਜੀਣਾ ਜਸ਼ਨ ਅਤੇ ਮਰਨਾ ਮਹਾਂ ਜਸ਼ਨ।

ਅਗਲਾ ਦਿਨ ਸੀ ਹਾਈ ਡੋਜ਼ ਕੀਮੋ ਦੇਣ ਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਹਤ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਆਮ ਕੀਮੋਥੈਰੇਪੀ ਤੋਂ 10 ਗੁਣਾਂ ਡੋਜ਼ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੇਣੀ ਤਾਂ ਕਿ ਅੰਦਰੋਂ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬੋਨ ਮੈਰੋ ਤਬਾਹ ਕਰਕੇ ਨਵੀਂ ਧਰਤੀ, ਨਵੇਂ ਸਿਆੜ ਬਣਾ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਬੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਛਿੱਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਟੀਮ ਆਈ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ 6 ਵਜੇ ਤੋਂ ਹਾਈ ਡੋਜ ਕੀਮੋਥੈਰੇਪੀ ਦੇ ਟੀਕੇ ਲਗਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਦੁਪਹਿਰ 02:00 ਵਜੇ ਤੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਏ। ਇਕਦਮ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ। ਸਧਾਰਨ ਵਾਂਗ ਅੰਨ-ਜਲ ਛਕਿਆ, ਸੌਂ ਗਿਆ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਬੜੀ ਤਲਖੀ ਹੋਈ, ਵਾਰ ਵਾਰ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਮਨ ਕੀਤਾ, ਤੇਜ਼ ਦਰਦਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਦਰਦਾਂ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਹੋਈਆਂ, ਬੇਹੱਦ ਬੈਚੇਨੀ, ਅਟਪਟਾਪਨ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕੁਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਬੇਹੱਦ ਅਜੀਬ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗਾ, ਜਾਨ ਨਿਕਲਣ ਵਰਗਾ ਅਹਿਸਾਸ, ਇੰਨੀ ਬੈਚੇਨੀ ਤੇ ਹਿਲਜੁੱਲ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਕੇਸ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ। ਮੇਰੇ ਕੇਸ ਭਰਵੇਂ ਸਨ ਲੇਕਿਨ ਉਧੇੜ ਉਮਰ ਕਾਰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੇਸ/ਵਾਲ ਹਲਕੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਤਾਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਭਾਰੇ ਸਨ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਪਏ ਸੋਫੇ 'ਤੇ ਪਈ ਹਰਵਿੰਦਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੇਸ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਉਠੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ 'ਚ ਫੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਰੁੱਗ ਇੰਜ ਭਰਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਉੱਗੇ ਘਾਹ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਥੱਲਿਓਂ ਕੱਢਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਚੁੱਕਣ ਲੱਗਿਆਂ ਉਹ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਤਕਲੀਫ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ। ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਵਾਲ ਦੇਖ ਕੇ ਹਰਵਿੰਦਰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਡਿਆ ਕੇ ਰੋ ਪਈ। ਉਸ ਦੀ ਭਿਆਨਕ ਚੀਕ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਡਰ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਵਾਲ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਈ ਕਹਿਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਰੋਮਾਂਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਖਿਆਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਵਾਲ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲੱਗਿਆਂ ਕੋਈ ਕਹਿ ਰਹੀ ਹੋਵੇ:-

"ਮੇਰੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਸ਼ਰਾਬੀਆ ਯਾਰਾ
ਲਿਆ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੇਸ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਆਂ"

ਲੇਕਿਨ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇਖਦਿਆਂ ਪਲ ਦੀ ਪਲ ਮੈਂ ਵੀ ਭੈਅਭੀਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਇੱਕ ਲਘੂ ਕਥਾ ਯਾਦ ਆਈ, ਜਿਥੇ ਇਕ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਵਾਲ ਇਕ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਕਟਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾਈ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਾਲ ਕਿੱਡੇ-ਕਿੱਡੇ ਕੁ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ, "ਜਨਾਬ ਰੁਕੋ ਹੁਣੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।" ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਹਰਵਿੰਦਰ ਮੇਰੇ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਗੁੱਛਾ, ਰੋਣ ਭਰੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਸਿਸਕਦੀ, ਆਪਣੇ ਹੱਥ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਡਰੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ, ਸਿਰ ਤੇ ਖੋਪੜੀ ਤਾਂ ਕਾਇਮ ਸੀ, ਅੱਖਾਂ ਮਲੀਆਂ ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮਹਿਜ਼ ਵਾਲ ਹੀ ਸਨ। ਖੋਪੜੀ ਲਾਹੁਣ ਵਾਲਾ ਕੈਂਸਰ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਸੀ , ਇਹ ਉਸਦੇ ਇਲਾਜ ਦਾ ਅਸਰ ਸੀ। ਚੀਕ ਸੁਣ ਕੇ ਹਸਪਤਾਲ ਦਾ ਸਟਾਫ ਇਕ ਦਮ ਭੱਜਾ ਆਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਚ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਮੁੰਡਨ ਸੰਸਕਾਰ ਹੋਇਆ ਜਾਪਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਨੌ-ਦਸ ਵਜੇ ਤੱਕ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਆਈ। ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਪਰੇ 'ਚ ਕਿੰਨਾ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸੈਂਪਲ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਲਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਜਲਦੀ ਹੀ ਆ ਗਈ ਤੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੰਧ 'ਤੇ ਇਕ ਏ-4 ਸਾਇਜ਼ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਚਿਪਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਜ਼ੀਰੋ ਡੇਅ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜ਼ੀਰੋ ਡੇਅ ਕਿਸ ਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ

ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਿਲਕੁੱਲ ਨਕਾਰਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਟੀ ਐਲ ਸੀ ਨੂੰ ਜ਼ੀਰੋ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਰੇਂਜ 4400 ਤੋਂ 11000 ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਸਲਨ ਕੈਂਸਰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਬਲੂ ਸਟਾਰ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਕੈਂਸਰ ਸੈੱਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਢਾਉਣ ਲਈ ਸੰਨ੍ਹ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਕ ਵਾਰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਮਗਰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਵੀ ਇਸ ਵਕਤ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਟੀ ਐਲ ਸੀ ਜ਼ੀਰੋ। ਹਾਈ ਡੋਜ਼ ਕੀਮੋਥੈਰੇਪੀ ਨੇ ਇਕੱਲੇ ਕੈਂਸਰ ਸੈਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰੇ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚਾ ਬੋਨ ਮੈਰੋ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਹੀ ਅਜੀਬੋ-ਗਰੀਬ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਇਕ ਤਾਰ ਉਤੇ ਲਟਕਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੁਪਕਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਹਵਾ ਦਾ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਝੋਕਾ ਤਾਰ ਹਿਲਾਵੇ ਤੇ ਤੁਪਕੇ ਡਿਗ ਜਾਣ ਤੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਠੀਕਰਾ ਭੱਜ ਜਾਵੇ। ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਆਲਮ ਸੀ "ਖਾਲੀ ਖੋਲ 'ਚ ਭਰੀ ਹੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ"। ਭਰੀ ਹੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਾਵ ਮੈਂ ਰੰਚਕ ਮਾਤਰ ਵੀ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਨਹੀਂ ਸਾਂ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ। ਖੌਫ਼ਨਾਕ ਹੋਇਆ ਸਾਰਾ ਮਾਜ਼ਰਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਸ਼ਾਖਸ਼ੀ ਬਣਿਆ ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਪਣਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਗਤ ਤਮਾਸ਼ੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰਸਾਨੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਪਹਿਲਾ ਜ਼ੀਰੋ ਦਿਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲਾਤ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿਚ ਲੰਘਿਆ, ਅਗਲਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਦੀ ਧੂਫ-ਬੱਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਸਟਾਫ ਨੇ ਉਹ ਕਾਗਜ਼ ਫਾੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਡੇਅ - ਵਨ ਦਾ ਨਵਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਚਿਪਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਥੇ ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਇਮਦਾਦ ਨਾਲ ਮੈਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜਨਮ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸਾਂ । ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਜਨਮ ਪੀੜ੍ਹਾ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਤੇ ਬਾਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵੀ ਨਾਲ ਸੀ। ਨਾਜ਼ੁਕ ਕੱਚਾ ਸਮਾਂ ਜਿਥੇ ਨਵਜਾਤ ਨੂੰ ਯਕਲਖਤ ਲਾਗ ਦੇ ਖਤਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਖਿਆਲ ਮਾਂ ਖੁਦ ਕੋਲ ਸੀ, ਲੇਕਿਨ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਿਆਲ ਮਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ, ਖੁਦ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਸੀ ਭਾਵ ਜੱਚਾ ਬੱਚਾ ਖੁਦ ਹੀ ਸੀ।

ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਟੀਮ ਆਈ। ਬੋਨਮੈਰੋ ਟਰਾਂਸਪਲਾਂਟ ਦੇ ਆਧਾਰ ਠੀਕ ਦੇਖਦਿਆਂ, ਜੋ ਸਟੈਮ ਸੈੱਲ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਰੱਖੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਪੈਕਟ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਦੇਖ ਕੇ ਲੱਗਾ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੀ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਬੀਜ਼ ਰੂਪੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪਾਈ ਜਾਵੇਗੀ, ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਵੱਡੀ 50 ਮਿਲੀਲੀਟਰ ਵਾਲੀ ਵੱਡੀ ਸਰਿੰਜ਼ ਲਿਆਂਦੀ, ਭਰੀ ਤੇ ਛਾਤੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਲੱਗੇ ਥ੍ਰੀ ਵੇਅ ਕੈਥੇਟਰ ਦੇ ਇਕ ਸਿਰੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪਿਚਕਾਰੀ ਧੱਕਦਿਆਂ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ। ਇਕ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਤਕਰੀਬਨ 10 ਵੱਡੀਆਂ ਸਰਿੰਜ਼ਾਂ ਭਰੀਆਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕੱਚੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਖਾਦ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਬੀਜ਼ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲਖਬੀਰ ਦੇ ਬੀਜ਼ ਲਖਬੀਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਬੀਜ਼ ਕੇ ਲਖਬੀਰ ਨੂੰ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਟੈਮ ਸੈੱਲ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਲ ਪਲ ਨਜ਼ਰਸਾਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਨੋ ਐਂਟਰੀ ਦੀ ਤਖ਼ਤੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸਿਵਾਏ ਹਰਵਿੰਦਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੇਵਲ ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਹੀ ਅੰਦਰ ਵੜਨਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਦਾ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਥੀਏਟਰ ਬਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਬੰਦ ਸੀ।

ਬਾਹਰੀ ਇਨਫੈਕਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਈ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਕ ਅਮਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੱਕ, ਕੰਨ, ਮੂੰਹ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਨਿਕਾਸ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਲਾਗ ਮੁਕਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਘੱਟੋ ਘੱਟ 5 ਵਾਰ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਤੇ ਬਾਕੀ ਡਾਕਟਰੀ ਅਮਲ ਕਰਕੇ ਲਾਗ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਪਰਲੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਤਾਂ ਸੌਖੀਆਂ ਹੀ ਬਿਸਤਰ ਤੇ ਸਾਫ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਲੇਕਿਨ ਹੇਠਲੀਆਂ ਖਾਤਿਰ ਮੈਨੂੰ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਟੱਬ ਵਿਚ ਵੁਜ਼ੂ ਕਰਨ ਵਾਂਗ ਵਿਚ ਬਿਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਸਿਟਜ ਬਾਥ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਿਸ ਟੱਬ 'ਚ ਬੈਠ ਮੈਂ ਸਿਟਜ ਬਾਥ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਦੋਨਾਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਧੋਣਾ ਸੀ, ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਜਾਂਚਿਆਂ ਹੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਚੰਦ ਮਿੰਟਾਂ ਚ ਜਲਨ ਹੋਈ ਤੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਚਮੜੀ ਦੇ ਵਾਲ ਜਲ ਗਏ, ਉਥੇ ਵਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਆਏ ਉਹੀ ਜਲਨ ਅਤੇ ਸੜਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਅੱਜ ਵੀ ਹੈ।

ਤਾਰ ਤੇ ਲਟਕਦੇ ਤੁਪਕਿਆਂ ਵਰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਮਿਲਦੀ ਰਹੀ। ਡਰ ਤੇ ਖ਼ੌਫ਼ ਵੀ ਨਾਲ ਸਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਤੁਪਕੇ ਡਿੱਗ ਨਾ ਜਾਣ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹੌਂਸਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਬਲੌਰੀ ਖਿੱਚ ਵੀ ਸੀ, ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੱਲ ਵੀ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਕ ਪੂਰਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਸੇਕ, ਮੂੰਹ 'ਚ ਛਾਲੇ, ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਬੰਦ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਚਮਚ ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਪਕਾ ਵੀ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਲਿਜਾ ਸਕਦਾ ਸਾਂ, ਲੇਕਿਨ ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਨਾਜ਼ੁਕ ਤੇ ਅਹਿਮ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਗਹਿਰੇ ਅਹਿਸਾਸਾ ਵਾਲਾ ਬੀਤ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਾਲਾ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਸੀ ਕਿ ਚੌਥੇ ਜਾਂ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਤੱਕ ਨਵੀਆਂ ਕੋਪਲਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਫੁੱਟ ਪੈਣਗੀਆਂ, ਲੇਕਿਨ ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਨਿਰਾਸ਼ ਜਿਹੇ ਵਾਪਿਸ ਆਏ, ਇਹ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਅਸੀਂ ਵੀ ਭੈਅਭੀਤ ਹੋ ਗਏ ਸਾਂ। ਛੇਵੇਂ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ 6 ਤੋਂ 7 ਵਜੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਮਰਨ ਵਰਗਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗਾ, ਸਰੀਰ ਠੰਡਾ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨੀਮ ਮਦਹੋਸ਼ੀ, ਮਸਤੀ ਵਰਗਾ ਆਲਮ ਸੀ,

ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਠਰੰਮੇ 'ਚ ਸੀ, ਕੋਈ ਘਬਰਾਹਟ ਨਹੀਂ, ਜਦੋਂ ਹਰਵਿੰਦਰ ਨੇ ਐਸਾ ਕੁਝ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆਂ ਲੁੱਟਦੀ ਦੇਖੀ। ਇਸ ਪਲ ਨੂੰ ਸਬਰ ਨਾਲ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਇਦ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਡਾਂਡਾਂ ਭਰੀ ਚੀਕ ਮਾਰਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਈ, ਫਿਰ ਇਕਦਮ ਵਾਪਿਸ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆ ਗਈ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਨਰਸਾਂ ਵੀ ਆ ਗਈਆਂ, ਇਕਦਮ ਸਟਾਫ ਦਾ ਇਕੱਠ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਡੌਰ ਭੌਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਂ ਕਿ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਬੜੀ ਹਿੰਮਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਉਪਰ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬੋਲਿਆ, "ਇਹ ਪਲ ਵੀ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ"। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਸੈਂਪਲ ਲਿਆ ਤੇ ਟੀ ਐਲ ਸੀ 400 ਆ ਗਏ। ਮੈਂ ਹਸਪਤਾਲ ਸਟਾਫ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਰੌਣਕ ਤੋਂ ਭਾਂਪ ਲਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਵਾਪਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਕੋਪਲਾਂ ਫੁੱਟ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁਨਾਮੀ ਆਈ ਸੀ, ਜੋ ਟਲ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਮਰਦਾ ਮਰਦਾ ਜੀਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੌਤ ਪੈਰਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿਲੋ-ਦਿਮਾਗ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ ਲੇਕਿਨ ਦਿਲੋ-ਦਿਮਾਗ ਅੰਦਰਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹੇ ਵਗਾਹ ਮਾਰਿਆ। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ਇਕ ਪਲ ਹੋਰ ਅਗਲੇ ਪਲ ਹੋਰ। ਪਲ ਪਲ ਬਦਲਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ। ਇਹ ਪਲ ਪਲ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਹੀ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਜੰਮੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਕੋਪਲਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਤਨ ਜੀਵਨ ਅਮਲ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਨਵਜਾਤ ਬਾਲ ਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਕਿਲਕਾਰੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੱਡੀਆਂ ਕੜਕਾਉਣ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਪੀੜ੍ਹਾ ਦਾ ਡਰ ਅਤੇ ਸਹਿਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਬੜਾ ਆਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਚੂੰਕਿ ਇਕ ਕੋਮਲ, ਨਾਜ਼ੁਕ ਨੰਨੀ-ਮੁੰਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਸਾਂ ਦੇ ਅਸਮਾਨ ਦੀ ਬਾਨਣੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਬਦਲ ਗਏ। ਭਰ ਕੇ ਜੀਣਾ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਹਰ ਸਾਹ, ਹਰ ਪਲ ਇਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਛੁੱਟੀ, ਆਰਾਮ, ਉਦਾਸੀ, ਨਿਰਾਸ਼ਾ, ਖ਼ੌਫ਼, ਬੇਗਾਨਗੀ, ਜਾਤਪਾਤ, ਰੰਗਨਸਲ, ਧਰਮ, ਉੱਚ ਨੀਚ, ਗਰੀਬ ਅਮੀਰ, ਕਾਲਾ ਗੋਰਾ, ਆਦਮੀ ਔਰਤ ਗੱਲ ਕੀ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਏ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਰਗ ਰਗ 'ਚ ਹੈ,
ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਾਵਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ।
ਨੂਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੀ ਖ਼ਾਕ ਨੂੰ,
ਕਿਉਂ ਨਾ ਦੇਵਾਂ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ।

ਬਸ ਹਰ ਸਾਹ, ਹਰਪਲ, ਹਰ ਘੜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਕੰਮਕਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਸਾਕਾਰਥੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਸਲ ਮਾਅਨੇ ਸਮਝ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਜੀਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 15 ਦਿਨ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਪੂਰਨ ਭਾਂਤ ਬੰਦ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਇਕ ਬਿਸਕੁੱਟ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿਸਾ ਜਦ ਖਾਧਾ ਤਾਂ ਮੁੜ ਤੋਂ ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸੀ। ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ ਸੀ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ, ਜੀਵਨ ਸੈੱਲਾਂ ਦੇ ਪੁੰਗਰ ਕੇ ਮੁੜ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਰੁੱਖ ਬਣ ਜਾਣ ਦੀ, ਅਧੂਰੇ ਸੁਪਨੇ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਮਿਲਣ ਦੀ, ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ, ਕਈਆਂ ਗੱਲਾਂ/ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਦੀ।

ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿਚਲੇ ਖੱਪੇ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਦੀ, ਜੋ ਕਿਹਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਕਰ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ। ਦਵਾਈਆਂ ਘੱਟ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਬਾਹਰ ਲੱਗੀ ਨੋ ਐਂਟਰੀ ਦੀ ਤਖਤੀ ਉਤਰ ਗਈ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਟੀ ਐਲ ਸੀ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਖਤਰੇ ਦੀ ਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਜੋਨ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਤਾਂ ਹਸਪਤਾਲੋਂ ਛੁੱਟੀ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 22 ਦਿਨ ਤੋਂ 28 ਦਿਨ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵਾਧੇ-ਘਾਟੇ ਨਾਲ ਹਸਪਤਾਲੋਂ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਮੇਰਾ ਕੇਸ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੰਭੀਰ, ਨਾਜ਼ੁਕ ਤੇ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਦਿਨ ਲੱਗ ਗਏ। 8 ਜੂਨ 2007 ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਸਾਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲੋਂ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲੀ। ਉਸ ਦਾ ਲੱਖ ਲੱਖ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਵਾ ਮਹੀਨਾ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਵਜਾਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਲੈ ਤੁਰੇ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੋਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਕੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਹਾਲਤ, ਰੀੜ ਦੀ ਹੱਡੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖਦਿਆਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਵਸੰਤ ਕੁੰਜ ਚਾਚੀ ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਧੀਰ ਦੇ ਘਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਵਾਜਬ ਸਮਝਿਆ। ਚਾਚੀ ਜੀ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਤ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਨਮੂਨਾ ਮਾਤਰ ਹੈ, ਘਰ ਦੀ ਸਫਾਈ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ, ਚੀਜਾਂ ਦਾ ਥਾਂ ਸਿਰ ਰੱਖਣਾ ਕਾਬਲ-ਏ-ਤਾਰੀਫ਼ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਸਰੀਰਕ ਹਾਲਤ ਤੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਘਰ ਜਾਣ ਤੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਅਹਿਦ ਤੇ ਗੱਲ ਕੀਤਿਆਂ, ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਹੀ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਇਲਾਜ ਦੌਰਾਨ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣ ਲੱਗੇ। ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਹੀ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਬੋਨ ਮੈਰੋ ਟਰਾਂਸਪਲਾਂਟ ਲਈ ਏਮਜ਼ ਆਇਆ ਸਾਂ ਅਤੇ ਟਰਾਂਸਪਲਾਂਟ ਕਰਾ ਕੇ ਮੁੜ ਉਸੇ ਘਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਵਿਆ ਕੇ ਗਿਆ। ਲਿਹਾਜ਼ਾ ਚਾਚੀ ਦੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਲਖਬੀਰ ਨਾਲ ਦਿਲੋਂ ਜੁੜ ਗਈਆਂ। ਜਦੋਂ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਮੁੜ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਦਿਤਾ, ਘਰ 'ਚ ਖੁਸ਼ੀ ਛਾ ਗਈ ਚੂੰਕਿ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਦੈਂਤ ਨੂੰ ਮਾਰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਜੰਗ ਜਿੱਤੀ ਗਈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਜੰਗ ਜਿੱਤਣ ਵਰਗਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸਲ 'ਚ ਇਹ ਜੰਗ ਜਿੱਤ ਕੇ ਅੱਗੋਂ ਵੀ ਜੰਗ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਇਹ ਐਸੀ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਜਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਬੇਫ਼ਿਕਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਾਂ। ਕੈਂਸਰ ਹੀ ਐਸਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿੱਤ ਕੇ ਜਿੱਤਿਆ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹਿਣੀ ਸੀ। ਹੋਇਆ ਇਹ ਕਿ ਛਿੱਕ ਮਾਰ ਕੇ ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਇਲਾਜ ਯਾਤਰਾ 'ਚ ਪਈ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਕਹੇ ਲੱਖ ਮਨਾਓ ਜਸ਼ਨ ਤੁਸੀਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਨਾ ਮਾਨੂੰ। ਮੇਰਾ ਉਠਣਾ-ਬੈਠਣਾ, ਫਿਰਨਾ-ਚਲਣਾ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ ਬਾਵਜੂਦ ਰੀੜ ਦੀ ਹੱਡੀ ਤੇ ਲੱਗੀ ਟੇਲਰਜ਼ ਬ੍ਰੇਸ ਦੇ ਮੈਂ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਚ ਬੜਾ ਤੰਗ ਸਾਂ, ਚਲਣਾ-ਫਿਰਨਾ, ਉਠਣਾ-ਬੈਠਣਾ ਇੰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਖ਼ੌਫ਼ਜਦਾ ਕਰਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਤਸੱਵਰ ਹੀ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਚਲਦਾ...

ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ

P.O. Regd. No. PB/JL-016/2018-2020 **WARYAM** Ladowali Road, Jalandhar -144001
Regd. RNI No. 26453/75 Revised Date of Publication - 25-09-2020 Total Pages -56 **October 2020**
Date of Posting : 28-09-2020

ਮਾਲਕ, ਐਡੀਟਰ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਰਜਵੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਈਟ ਕਰਾਸ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਭਾਈ ਦਿਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਿੰਟ ਕਰਵਾ ਕੇ ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ ਸਾਹਮਣੇ ਸੈਂਟਰਲ ਟਾਊਨ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਫੋਨ : 0181-2222543- ਮੋਬਾਇਲ- 98143-18720

Owner, Editor & Publisher Rajwant Kaur got printed from Rajinder Singh's White Cross Printers, Bhai Dit Singh Nagar Jalandhar & got published at Ladowali Road, Opp. Central Town, Jalandhar City Ph.: 0181-2222543, Mob.: 98143-18720